



Mina Fəaliyyəti və Təhlükəsizlik Sektoru İslahatının İnsan Təhlükəsizliyi ilə Bağlılığı

Ursayn Hofmann, Cianluka Maspoli,
Asa Massleberq və Paskal Rapillard



DCAF
a centre for security
development and
the rule of law

TSİ 15-ci Yazı

Mina Fəaliyyəti və Təhlükəsizlik Sektoru İslahatının İnsan Təhlükəsizliyi ilə Bağlılığı

Ursayn Hofmann, Cianluka Maspoli,
Asa Massleberg və Paskal Rapillard

DCAF

Silahlı Qüvvələr Üzərində Demokratik Nəzarət üzrə Cenevrə Mərkəzi(DCAF-The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces) beynəlxalq fond olaraq İsveçrə hökumətinin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Bu mərkəz yaxşı idarəçiliyi təşviq edən dünyanın aparıcı təsisatlarından biri olub xüsusi dövlət sektoru olan təhlükəsizlik sektoru üzərində çalışır.

DCAF-ın missiyası,tərəfdaş ölkələrə beynəlxalq normalar və yaxşı praktikalar üzərində qurulan geniş və iştirakçı islahatlar vasitəsilə və yerli şəraitə xas olan vəziyyətə və problemlərə cavab olaraq bu ölkələrin təhlükəsizlik sektorunun idarəçiliyinin yaxşılaşdırılmasına dəstək verən beynəlxalq təşkilatlara kömək etməkdir.

TSİ-ı üzrə aparılan Tədqiqat Yazıları, DCAF-ın aparıcı nəşrlərindən olub təhlükəsizlik sektoru idarəçiliyinin geniş kontekstində,Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı ilə əlaqəli mühüm mövzular və yanaşmalara dair yeni düşüncələrə dəstək vermək niyyəti güdür. Bu sahədə praktiki çalışanlar, siyasilər və tədqiqatçılar üçün nəzərdə tutulmuş bu yazılar TSİ-ı gündəmində aparıcı rol oynayan idarəçiliyin problemləri ilə birbaşa bağlı olan mövzulara əsil və düşündürücü analizlər verir.

Bu yazı iki dəfə mövzunun məqsədi haqqında məlumatı olmayan ekspertlərin qiymətləndirmə prosesinə təqdim edilmişdir. Redaktorlar,bu anonim şəkildə qiymətləndirmə aparan ekspertlərə onların dəyərli töhvələrinə görə təşəkkür edir.

Burada ifadə edilən fikirlər sadəcə müəlliflərə aiddir və onların isnad etdiyi və ya bu yazıda adı keçən təsisatların fikirlərini əks etdirmir.

2016 Silahlı Qüvvələr Üzərində Demokratik Nəzarət üzrə Cenevrə Mərkəzi

Redaktorlar
Yardımcı Redaktor
Redaktor köməkçisi
Kopiyalama redaktoru
Dizayn
Berlin/Haaqa

Heiner Hanggi və Albrecht Schnabel
Fairlie Chappuis
Kathrin Reed
Cherry Ekins
Pitch Black Qrafik Dizaynı,

Üz qabığı şəkli © Humanitar Minatəmizləmə üzrə Beynəlxalq Cenevrə Mərkəzi (GICHD)

Bu kitabça mülki-hərbi münasibətlər üzrə tədqiqatçı alim Elxan Mehdiyev tərəfindən redaktə edilmişdir.

İçindəkilər

Giris.....	4
Təhlükəsizliyin konsepsiyalaşdırılması: Genişləndirilmiş Baxış.....	5
İnsan təhlükəsizliyi konseptual çərçivə kimi: Məqsədlər və prinsiplər.....	5
Təhlükəsizlik sektoru islahatı:	
Hərtərəfli təhlükəsizliyə və yaxşı idarəçiliyə doğru.....	7
Mina təmizləmə fəaliyyəti: humanitar minatəmizləmədən partlama riskinin idarə edilməsinə qədər.....	10
Sülhməramlı əməliyyatların və sülh quruculuğunun təkamülü.....	16
TSİ və Mina Fəaliyyəti: Ümumi Yanaşmalar.....	21
Ölkənin bu işi sahiblənməsi və imkanların inkişaf etdirilməsi.....	21
Yaxşı idarəçilik: Şəffaflıq, hesabatlılıq və effektivlik.....	23
İnsan amilini əsas götürən yanaşma və insan hüquqları.....	27
TSİ və Mina Fəaliyyəti arasındakı əlaqələrin həyata keçirilməsi.....	33
TSİ və Mina Təmizləmə Fəaliyyətinin BMT sülh yaratma missiyaları mandatlarında.....	33
Yaxşı idarəçilik: Şəffaflıq, hesabatlılıq və effektivlik.....	45
İnsan amilini əsas götürən yanaşma və insan hüquqlar.....	48
Genişləndirilmiş mandatlar: Mina fəaliyyətli təşkilatlar və təhlükəsizlik təmi natçıları.....	51
Nəticələr.....	61
Qeydlər.....	65

Giriş*

Təhlükəsizlik sektoru İslahatı (TSİ) və mina təmizləmə fəaliyyətlərinə mühari-bədən əldən düşmüş ölkələrdən başlayaraq münaqişə sonrası və inkişaf etmiş ölkələrə qədər fərqli şəraitlərdə rast gəlinir. Lakin, hər iki fəaliyyət sahəsi daha çox münaqişə sonrası dövrlərdə həyata keçirilir. BMT Kapstone (Capstone) Doktrinası, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyətini tərksilah¹, ordudan tərxis edilmə və cəmiyyətə yenidən integrasiya(DDR), insan hüquqlarının qorunması və təşviq edilməsi, seçkilərə kömək və dövlət hakimiyyətinə dəstək kimi mühüm sülh quruculuğu fəaliyyətləri sırasına qoyur. Bu faktdan və bundan ortaya çıxan imkanlardan xəbərdar olan bu araşdırma münaqişə sonrası sülh quruculuğu dövrünə fokuslanmışdır.

Onların münaqişə sonrası sülh quruculuğuna uyğun olmasına baxmayaraq, görünən odur ki, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti ayrı-ayrı praktik sahələrə aiddir və bu sahələr arasındakı bağlılıq da zəifdir. Bu tədqiqat aşağıdakı araşdırma suallarına cavab axtararaq aradakı bu uçurumu yaradan məsələləri müzakirə etməyə çalışır.

- TSİ ilə mina təmizləmə fəaliyyəti arasında hansı konseptual bağlılıq vardır?
- Bu cür konseptual bağlılıqlar hansı miqyasda və necə realıqda həyata keçirilir?
- TSİ ilə mina təmizləmə fəaliyyəti arasında qarşılıqlı əlaqə effektiv şəkildə necə həyata keçirilə bilər?

Bu tədqiqat hesab edir ki, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti arasında güclü konseptual bağlılıq vardır və o, bu iki konsepsiyanın təhlükəsizliyə eyni cür yanaşmasından ortaya çıxır. Onların hər ikisi sadəcə dövlət səviyyəsi ilə məhdudlaşan təhlükəsizlik konsepsiyasına töhvə vermir, həmçinin təhlükəsizlik qorxularını və tələblərini cəmiyyət və fərdlər səviyyəsində də nəzərə alır. Bu ümumi əsaslar TSİ və mina təmizləmə fəaliyyətinin birgə fəaliyyəti üçün imkanlar yaradır və bununla da biz ayrı-ayrı aparılan fəaliyyətlərlə yox, əksinə daha da yaxşılaşdırılmış, qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə görülən işlərlə, daha geniş nəticə əldə edəcəyimizi düşünürük².

Lakin təcrübə göstərir ki, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti arasındakı bağlılıq və qarşılıqlı əlaqələr məhdudur və geniş tədqiq edilməmişdir. Geniş qarşılıqlı əlaqə olmadan müəyyən proqramların fərqli qruplarda həyata keçirilməsi tendensiyaları vardır. Bu yazının arqumenti ondan ibarətdir ki, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti arasında daha güclü bağlılığın olması hər iki sahə üçün faydalı olacaq və

insan təhlükəsizliyi konsepsiyası fərqliliklər arasında körpü qurmaq və əməkdaşlığa geniş imkanlar açmaq baxımından geniş çərçivə açacaqdır.

Bu tədqiqatın ilk bölməsi,TSİ-ı və mina fəaliyyətinin insan təhlükəsizliyinin oxşar konseptual formasını əks etdirdiyini nümayiş etdirməyə çalışır. İkinci bölmə, proqramların müəyyən edilməsi və yerinə yetirilməsi baxımından bu cür oxşarlığın ümumi nəzəri yanaşmaya nə cür çevrildiyini göstərir. Üçüncü bölmə empirik olub,TSİ və mina fəaliyyətinin əməliyyat səviyyəsində,həm BMT sülhüsaxlama və sülh quruculuğu prosesləri daxilində və həm də onun xaricində necə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu tədqiq edir. Sonda əldə edilən nəticələrin toplusu verilir və insan təhlükəsizliyi konsepsiyasının TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti arasında birgə fəaliyyətlərin güclənməsinə nə cür kömək etdiyinin şəklini verir.

Təhlükəsizliyin Konseptuallaşdırılması: Genişləndirilmiş Baxış

Bu bölmə TSİ və mina təmizləmə fəaliyyətinin eyni təhlükəsizlik konsepsiyasına,bilavasitə insan təhlükəsizliyinə töhvə verdiyini və bu konsepsiyanın ortaya çıxmasının həm TSİ-ı və həm də mina fəaliyyətinin uyğun fəaliyyət sahələrinin genişlənməsinin inkişafına təsir etdiyini nümayiş etdirir. Bu bölmə, həmçinin,təhlükəsizliyin bu cür genişləndirilmiş baxışının münaqişədən sonrakı sülhü saxlama, sülh quruculuğuna təsirini və beləliklə,TSİ və mina təmizləmə fəaliyyətlərinin bu cür şəraitlərdə necə əsas proqramlara çevrildiyini də əhatə edir. Bu bölmə, qurduğu konseptual əsaslar əsasında,TSİ və mina fəaliyyətləri arasındakı mövcud və potensial qarşılıqlı əlaqəni gözdən keçirir.

İnsan təhlükəsizliyi konseptual çərçivə kimi: Məqsədlər və prinsiplər

Təhlükəsizlik, ənənəvi olaraq, sərhəd nəzarəti və hərbi güc kimi müdafiə məsələləri öndə olmaqla dövlətin yaşaması və ya özünü qoruması kimi başa düşülür. Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə,ölkələrarası müharibələr əvəzinə mülki əhaliyə daha çox təsir edən vətəndaş müharibələri silahlı münaqişənin yayılmış forması kimi daha çox üzə çıxmışdır.Nəticədə,ənənəvi təhlükəsizlik konsepsiyası genişlənməmiş və dərinləşmiş və təhlükənin təkcə müharibə qorxularından deyil, həm də ekoloji,siyasi və iqtisadi səbəblərdən də yarandığı qəbul edilmişdir³.

Təhlükəsizliyin geniş konsepsiyasına görə, fərdlər və icmalar təhlükəsizlik qayğılarının əsasını təşkil edir və təhlükəsizlik sektorunun özü isə təhlükə mənbəyi olmadan fərdlər və icmaları daxili və xarici təhlükələrdən qoruyur⁴. Keçmiş Kanada Xarici İşlər Naziri Lloyd Eksvorzinin sözləri ilə desək,"aydın olmuşdur ki, fərdlərin təhlükəsizliyi heç də milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əldə edilmir və o, fokusun dəyişməsinə, yəni,Dövlət sərhədləri boyunca sülhü təmin etməkdən başlayaraq, Dövlətin daxilində sülhü təmin etməyi tələb edir"⁵. Nəticədə,

bu bizi o düşüncəyə gətirir ki, dövlətin təhlükəsizliyi və fərdlərin təhlükəsizliyi bir biri ilə qarşılıqlı asılıdır və əhalisi təhlükəsiz olmayan dövlət təhlükəsiz sayıla bilməz⁶.

İnsan təhlükəsizliyi həmçinin dövlət suverenliyinə alternativ imkanlar açır və o da ənənəvi olaraq hökumətin öz ərazisi üzərində nəzarətini, dövlətin müstəqilliyini və onun başqa dövlətlər tərəfindən tanınması üzərində qurulur. İnsan təhlükəsizliyi yanaşması, əlbəttə, dövlət suverenliyi məvhumunu aradan qaldırmadan formulanı bu cür yöndə dəyişir: Dövlət, nəzəri olaraq, legitimlik aldığı öz xalqına xidmət və kömək etməyə borcludur⁷.

İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası 1994-cü il BMT İnkişaf Proqramının (UNDP) İnsan İnkişafı Hesabatından sonra geniş yayılmışdır⁸. Bu hesabat insan hüquqlarına, təhlükəsizliyə və inkişafa qarşı yönəlmiş təhlükələrin yoxsulluğa qarşı mübarizədə və yaşam şəraitinin yaxşılaşdırılmasında oynadığı mühüm rolunu önə çəkmişdir. Hesabat qeyd etmişdir ki, insan təhlükəsizliyi hər zaman qorxudan və yoxsulluqdan azad kimi başa düşülür⁹. Siyasi, iqtisadi və ekoloji təhlükələr təhlükəsizliyə qarşı yönəlmiş təhlükələr kimi başa düşülür¹⁰ və təkcə dövlətlərin deyil, insanların təhlükəsiz şəraitdə yaşaya bilməməsi yoxsulluğun azaldılması və inkişaf üçün əsas maneə olduğu rəyinə gətirmişdir¹¹.

Bu tədqiqatın məqsədi alimlər, praktiklər və siyasətçilər arasında insan təhlükəsizliyi konsepsiyası ilə bağlı gedən debatları müzakirə etmək deyildir. Lakin, insan təhlükəsizliyi nədir və hansı hissələrdən təşkil olunmuşdur fikrinin müzakirəsiz qəbul olunmadığını qısa şəkildə ifadə etmək lazımdır. Xüsusilə, bir çox tənqidçilər “qorxudan azad və yoxsulluqdan azad” kimi yanaşmanın həm nəzəri və həm də siyasi yönümlü səbəblər baxımından həddən artıq geniş olduğu fikrindədirlər¹². Birincisi, təhlükəsizlik qorxularının daha da zərərli olduğunu nəzərə alsaq, onlar arasındakı münasibətləri və itkiləri öyrənmək çox çətin olur. İkincisi, geniş tərifin siyasi səviyyədə istifadə edilməsi də problemli olur¹³. Bu cür düşüncə məktəbi insan təhlükəsizliyini dar çərçivədə yorumlayır və insan təhlükəsizliyinə qorxudan azad bir hal kimi baxır, yəni təhlükə və ya fiziki zorakılıqdan azad bir halı nəzərdə tutur.

Beynəlxalq birlik insan təhlükəsizliyinin tərifini ancaq 2012-ci il BMT-66/290 Qətnaməsi əsasında qəbul edə bilmişdir. Bu cür tərif insan təhlükəsizliyini “üzv olan ölkələrin xalqlarının yaşaması, yaşam şəraiti və ləyaqətinə qarşı geniş yayılmış problemləri müəyyən etməyə və həll etməyə yönəlmiş yanaşma olub”, başqa məsələlərlə bərabər “yoxsulluq və çıxılmaz vəziyyətdən uzaq olan azadlıq və ləyaqət şəraitində yaşamaq hüququnu” tanıyır və onlara “təhlükəsiz azadlıq və yoxsulluqdan uzaq olan bütün hüquqlarını həyata keçirə bilən və öz intellektual potensialını inkişaf etdirə bilən” hüquq verir¹⁴. Bu yanaşmanın məğzi, təhlükəsizli-

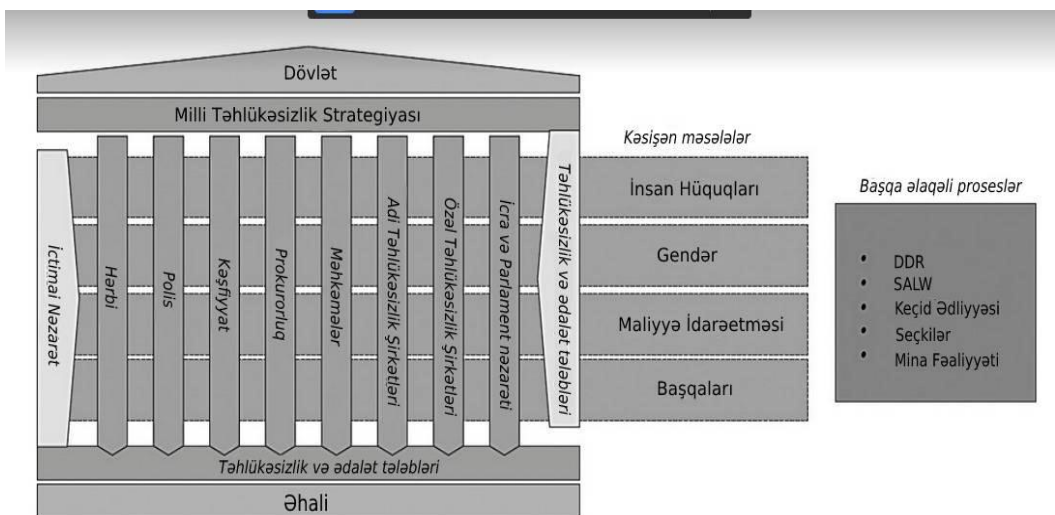
yin insan mərkəzli olması, geniş, xüsusi kontekstli, hadisənin qarşısını almağa yönəlmiş və ölkənin sahibləndiyi bir məhvm olmasından ibarətdir. Dövlətlər öz vətəndaşlarının yaşaması, yaşam şəraiti və ləyaqəti üçün əsas məsuliyyəti daşıyır.

Eyni qətnamədə, sülh, inkişaf və insan hüquqları arasındakı qarşılıqlı bağlılıq açıq aydın ifadə olunur. Göstərilir ki, TSİ və mina təmizləmə fəaliyyəti insan təhlükəsizliyinin qurucu elementlərini, məqsədlərini və yanaşmalarını paylaşır. Hətta bir çox maraqlı tərəflər, minalara qarşı 1990-cı illərdə gedən global kampaniyanın milli təhlükəsizlik tərəflərini yox, humanitar tərəflərini önə çəkərək onu insan təhlükəsizliyi yanaşması üçün başlanğıc nöqtəsi kimi qəbul etmişlər¹⁵. Sonrakı altbölmələrdə, TSİ-nin inkişafı, mina fəaliyyəti və BMT sülhməramlı və sülh quruculuğu əməliyyatları təhlükəsizliyin bu cür genişlənmiş və bütövlənmiş anlamında analiz edilir.

Təhlükəsizlik sektoru islahatı: Çoxtərəfli təhlükəsizlik və yaxşı idarəçiliyə doğru

Təhlükəsizlik sektoru islahatı konsepsiyası Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə ortaya çıxmış və təhlükəsizliyin tamamilə dövlətin müdafiəsinə yönəlmiş hərbi ölçüləri ilə məhdudlaşan ənənəvi tərifinin dəyişməsinə kömək etmişdir. Xüsusilə, 1-ci Şəkilə göstəriləndiyi kimi TSİ təhlükəsizlik konsepsiyasının ikiqat genişlənməsinə gətirmişdir¹⁶. Birincisi, TSİ, dövlət təhlükəsizliyini ənənəvi olaraq təmin edən hərbi qüvvələrdən başqa digər təhlükəsizlik subyektlərini də inteqrasiya edərək təhlükəsizliklə bağlı olan subyektlərin sayını genişləndirir. İkincisi, TSİ, dövlətin təhlükəsizliyini təmin etmək zərurətindən başqa, fərdlərin və sosial qrupların təhlükəsizliyi anlamını da qəbul etməklə bizim təhlükəsizlik sahəsindəki anlayışımızı genişləndirir.

Şəkil 1: TSİ –nin vahid forması¹⁷



İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası kimi,TSİ-ı da təhlükəsizlik qayğıları ilə daha da geniş tərzdə məşğul olmaq tələblərini əks etdirir. Lakin,TSİ təkcə bu cür geniş baxışdan ibarət deyil,o həm də təhlükəsizliyə cavabdeh olan agentliklər və təsisatlar üzərində nəzarət və onların idarə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməsini nəzərdə tutur. Başqa sözlərlə,TSİ-ı dedikdə, onun əsasında təkcə təhlükəsizliyin effektiv şəkildə təmin edilməsi nəzərdə tutulmur, həm də bu təminatın demokratik prinsiplər,qanun aliliyi və insan hüquqları əsasında təmin edilməsi qayğıları da durur¹⁸. İstənilən halda, effektivlik və hesabatlılıq bir-biri ilə sıx bağlıdır və hər ikisi dövlətin və onun əhalisinin təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün lazım olan islahatların təbiətini və mahiyyətini müəyyən etmək üçün əhəmiyyət daşıyır.

TSİ, çox sayda nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və dövlətlər tərəfindən təhlükəsizlik,sülh və inkişaf üçün mühüm ilkin şərt kimi tanınmışdır. Buna baxmayaraq,TSİ-ı üçün heç bir ümumi qəbul edilən tərif təklif edilməmişdir, lakin İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının İnkişafa Yardım Komitəsi (OECD-DAC) və BMT-nin irəli sürdüyü təriflərdə müəyyən üst-üstə düşən elementlərin olduğu daha çox qəbul edilir.

OECD-DAC, özünün 2003-cü ildə qəbul edilmiş Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı və İdarəçiliyi rəhbər prinsiplərində TSİ-nı,"demokratik normalara uyğun tərzdə və güclü idarəçilik prinsipləri ilə, o cümlədən, şəffaflıq və qanun aliliyi çərçivəsində, tərəfdaş ölkələrin öz cəmiyyətləri daxilində təhlükəsizlik ehtiyaclarını qarşılamaq qabiliyyətlərini artırmağa" çalışdığı kimi təsvir edir¹⁹. BMT kontekstində baxsaq, TSİ-a "ölkə hakimiyyətinin ayrımcılıq olmadan,qanun aliliyi və insan hüquqlarına tam hörmət etməklə, Dövlət və onun vətəndaşlarına effektiv və hesabatlı təhlükəsizliyi möhkəmləndirmək məqsədilə qiymətləndirmə,baxış və həyata keçirmə prosesi və həmçinin, monitoring və qiymətləndirmə prosesi kimi" baxılır²⁰. Bu iki tərifin eynilik təşkil etməməsinə baxmayaraq, onlar TSİ-nın üç əsas keyfiyyəti ilə bağlı eynilik təşkil etdiyi kimi yorumlanır.

Birincisi,təhlükəsizlik sektoru islahatı yerlərdə sahiblənəməlidir,yəni, "təhlükəsizlik siyasətlərinin,təsisatlarının və fəaliyyətlərinin hər hansı bir ölkədə islahatı xarici subyektlər tərəfindən yox,həmin ölkənin subyektləri tərəfindən layihələşdirilməli,idarə edilməli və həyata keçirilməlidir"²¹. TSİ-ı üzrə nəyə nail oluna və ya olunmaya bilər sualı çox vaxt geniş mənada yerli hakimiyyətin iradəsi ilə və həmin ölkədəki siyasi vəziyyətlə bağlı olan məsələ olduğunu qəbul etsək də, qeyd etmək lazımdır ki, yerli sahiblənəmə heç də bilavasitə hökumətin sahiblənəməsi mənasında deyildir²². Bu daha çox,insan- mərkəzli yanaşmanı nəzərdə tutur və o da bütün maraqlı tərəflərin, xüsusilə də, daha zəif və hüquqsuz qrupların nümayəndələrinin ehtiyaclarını nəzərə alır.

İkincisi, islahat prosesinin iki mühüm məqsədi təhlükəsizlik sektorunun daha da effektiv və hesabatlı olmasındadır. Birinci element, ölkə əhalisinin təhlükəsizlik və ədalətlə bağlı ehtiyaclarını qarşılayan və ölkə və onun vətəndaşlarının ümumi firavanlığını təmin edən təhlükəsizlik sektorunun qabiliyyətini nəzərdə tutur. Hesabatlılıq isə təhlükəsizliyin təmin edilmə tərzini göstərir. O hakimiyyətdən sui-istifadə edilməsinə qarşı nəzarətin mövcud olduğunu göstərir və təhlükəsizlik sektorunda çalışan bütün subyektlərin öz xidmətlərini qanuna uyğun şəkildə təmin etmələrini təminat altına alır. Bu kontekstdə standard düşüncələr, adətən, təhlükəsizlik sektoru üzərində demokratik və mülki nəzarəti, dayanıqlı hesabatlılığın əvəzedilməz elementləri kimi isə şəffaflıq və insan hüquqlarının qorunmasını təşviq etməkdir²³.

Əksər təriflərin üst-üstə düşdüyü son xarakterik əlamət ondan ibarətdir ki, TSİ bütöv bir yanaşma olub təhlükəsizlik məsələlərinin system boyu qarşılıqlı bağlılıqlarını əks etdirir. Məsələn, hüquq mühavizə orqanlarının operativliyinin yaxşılaşdırılması üçün qəbul edilən qanunun yorumu, hesabatlılıq və legitimliyin minimum standartlarına cavab vermirsə, o zaman o qanunun da əhəmiyyəti az olur. Bütöv yanaşmaya görə, islahat səyləri bu səbəbdən legitim təhlükəsizlik təminatçıları ilə (silahlı qüvvələr, polis, kəşfiyyat qüvvələri və s.) məhdudlaşmır, həmçinin, təhlükəsizlik sektorunu idarəetmə və onlar üzərində nəzarət orqanlarını (parlament və onun uyğun qanunverici komitələri, hökumət, o cümlədən, müdafiə nazirliyi); ədliyyə və qanun aliliyi təsisatlarını (ədliyyə nazirliyi, həbsxanalar, məhkəmə sistemi, ombudsman və insan hüquqları komissiyaları və s.); qanunla müəyyən edilməyən təhlükəsizlik qüvvələrini (milli azadlıq orduları, partizan dəstələri, özəl hərbi və təhlükəsizlik şirkətləri, siyasi partiya hərbişmiş dəstələri və s.); və mülki cəmiyyət qruplarını (media, tədqiqat müəsisələri, dini təşkilatlar, qeyri hökumət təşkilatları və icma qrupları, və s) da əhatə edir²⁴.

Lakin bu o demək deyil ki, TSİ həmişə təhlükəsizlik sektorunun bütün elementlərinin islahatını əhatə etməlidir. Ən əslisi odur ki, istənilən TSİ proqramı, hətta dar çərçivəli olsa da belə, təhlükəsizlik sektorunun hərtərəfli başa düşülməsini tələb edir²⁵. İstənilən TSİ-nin bütöv mahiyyətinin qulaq ardına vurulması “effektivliyin yaxşı idarəçiliyə və daha geniş TSİ yanaşmasına gətirəcyi öhdəliyinə” inam kimi “fəlakətli səhvə” də gətirə bilər²⁶.

Bütün bu üç əsas əlamətdən TSİ-nin üç xüsusiyyətini vurğulamaq vacibdir, çünki onlar TSİ-nin mina fəaliyyəti ilə bağlılığına baxdığımız halda əhəmiyyət daşıyır. Birincisi, TSİ-ı ilk növbədə siyasi prosesdir, çünki o dövlətin legitim güc işlətmək monopoliyası ilə əlaqəli bacarıq və funksiyalarına toxunur²⁷. Faktiki olaraq, TSİ-nin aparılması kontekstinin özünəməxsusluğundan asılı olmayaraq, TSİ, təhlükəsizliyin təmin olunmasında təkcə bacarıq və imkanlara təsir etmir, həm də təhlükəsizliyi təmin edən qüvvələr üzərində nəzarət və baxış olmasına təsir edir və

nəticədə dövlət ilə cəmiyyət arasında və siyasi subyektlər arasında qüvvələr balansına təsir edir. TSİ-nin siyasi mahiyyəti, dövlətin zəif olduğu və başqa subyektlərin siyasi gedişlər üzərində gücə və əhəmiyyətli dərəcədə nüfuza malik olduğu münaqişə sonrası vəziyyətlərdə onun nə üçün xüsusilə həssas olmasını izah edir. Bu cür vəziyyətlərdə, TSİ-ı üçün əsas problem təhlükəsizlik xidmətləri üzərində nəzarətin saxlanması və ya güclənməsinə yönəlmiş müqavimət və ya fırıldaqları dəf etməkdir²⁸.

İkincisi, TSİ-ı kontekstdən asılıdır və “bir ölçünün hamıya uyğun olmaması”²⁹ yanaşması burada doğrudur. Bu xüsusiyyət TSİ-nin siyasi mahiyyəti ilə bağlıdır və onun həyata keçirilməsi yerli siyasi subyektlərin və gedən proseslərin dərindən başa düşülməsini tələb edir.

Üçüncüsü, TSİ-ı, insan hüquqları, gəndər və maliyyə idarəçiliyi və həmçinin onlarla əlaqəli prosesləri, o cümlədən, ordudan tərxis edilmə və cəmiyyətə yenidən inteqrasiya(DDR), atıcı silahlar və yüngül silahlar(SALW) üzərində nəzarət, keçid dövrü ədliyyəsi və mina fəaliyyəti üzrə məsələlər kimi bir sıra kəsişən məsələlərə də baxmalıdır³⁰. Bu zərurət birbaşa olaraq təhlükəsizliyin genişləndirilmiş anlamından və daha dəqiq desək, TSİ-nin yaxşı idarəçilik və əhalinin təhlükəsizliyinə doğru fokuslanmasından meydana çıxır. Praktik baxımdan, bu o deməkdir ki, TSİ geniş miqyaslı təcrübə və çoxfunksiyalı yanaşma qəbul edilməsini tələb edir –TSİ standartları sülh quruculuğu, münaqişə sonrası quruculuq və inkişaf proqramlarından ayrı tutulduğu halda onun uğur qazanması ehtimalı az olur.

Bu üç xüsusiyyət onun göstərir ki, TSİ konsepsiyası təhlükəsizlik konsepsiyasının genişləndirilməsinə əhəmiyyətli dərəcədə töhvə verir və o insan təhlükəsizliyi baxışı ilə eynilik təşkil edir. Beləliklə, insan təhlükəsizliyi mina fəaliyyəti ilə ümumi çəkarların müəyyən edilməsinə və onların potensial olaraq qovuşmasına əsas yaradır. TSİ-nin inkişafını bu altbölmədə nəzərdən keçirib, biz sonra mina fəaliyyətinin inkişafını da analiz edərək onun da necə bütöv formaya keçdiyini nümayiş etdirəcəyik.

Mina fəaliyyəti: humanitar minatəmizləmədən partlama riskinin idarə edilməsinə qədər

BMT Beynəlxalq Mina Fəaliyyəti Standartları (İMAS)-sektor boyu standartlar olub göstərişlərlə təmin edir, prinsiplər müəyyən edir və əmin amamlığı, məhsuldarlığı və effektivliyi yaxşılaşdırmağa yönəlmiş tələblər müəyyənləşdirir-mina fəaliyyətini isə “minaların və ERW-in(müharibədən qalmış partlayıcı maddələr), o cümlədən, partlamamış əl qumbaralarının sosial, iqtisadi və ekoloji təsirini azaltmağa yönəlmiş fəaliyyətlər kimi adlandırır”³¹. Nəticədə, mina fəaliyyəti sadəcə minaların torpaqdan təmizlənməsi deyil, həm də bərabər şəkildə insanla və cəmiyyət

yətin geniş dairəsi ilə bağlıdır³² və onlara yeraltı minaların³³ və ERW³⁴-in etdiyi təsir ilə bağlıdır və son məqsəd “insanların minalardan təhlükəsiz yaşaması; minaların və partlayıcı maddələrin gətirdiyi məhdudiyyətlərdən azad olan iqtisadi, sosial və səhiyyənin inkişafının baş verdiyi mühitin yaradılması; və mina və partlayıcı maddələrin qurbanlarının ehtiyaclarının təmin edilməsini saxlayan³⁵” risklərin minimum səviyyəyə endirilməsidir. Hal-hazırda, mina təmizlənməsi ümumi şəkildə beş köməkçi fəaliyyət qrupunun məcmusu kimi və ya “sütunları” kimi başa düşülür.

- Mina/ ERW riski üzrə təlimlər(MRE)
- Mina təmizlənməsi,yəni,mina/ ERW sorğusu,xəritələşdirmə,onların yerlərinin işarə edilməsi və təmizlənməsi;
- Zərərçəkənlərə kömək,o cümlədən, rehabilitasiya və reintegrasiya;
- Toplanan minaların məhv edilməsi;
- Piyadalara qarşı minaların və kasset bombalarının istifadə edilməsinə qarşı kampaniya.³⁶

Mina fəaliyyətinin başlanğıcı 1988-ci ilə təzahür edir,o zaman ilk dəfə olaraq BMT Əfqanıstanda minaların törətdiyi problemlərə cavab olaraq humanitar yardım kimi maliyyə ayrılması üçün çağırış etmişdir. Çağırış “humanitar mina təmizlənməsi” ilə əlaqəli idi, bu yeni termin torpağa yerləşdirilmiş minaların çıxarılması kimi başa düşülürdü və həmçinin, minaların törətdiyi hər hansı zədələnmələrin qarşısını almaq üçün bilgi və təlim tədbirlərindən ibarət idi.

Humanitar mina təmizləmə termini humanitar məqsədlər üçün mina təmizlənməsini nəzərdə tuturdu və hərbi tədbir olan minalı sahəni “dağıdıb keçmək” mənasından fərqləndirmək üçün istifadə edilirdi, çünki bu addım döyüş əməliyyatları zamanı mina sahələri içərisindən yol açıb hərbi missiyanın məqsədlərinə nail olmaq üçün atılırdı.

Dünyanın ilk beynəlxalq humanitar mina təmizləyən qeyri- hökumət təşkilatının 1980-ci illərin sonunda yaradılması hərbi mina təmizləmə əməliyyatlarını humanitar mina təmizləmə missiyalarına doğru sürətləndirdi. Hətta daha irəli getsək, 1991-ci ildə Körfəz savaşından sonra Küveytin minadan təmizlənməsi fəaliyyətləri ilə kommersiya xarakterli mina təmizləmə şirkətlərinin əhəmiyyəti daha da artdı və mina fəaliyyətinin peşəkar mülki fəaliyyət olması bir daha təsdiq olundu³⁷. Bu gün 40 ölkə və ərazilərdə müxtəlif formalı mina təmizləmə proqramları vardır və eyni zamanda bir çox başqa ölkə və ərazilərdə BMT nəzarəti altında mina təmizləmə fəaliyyətləri aparılır.

Zaman keçdikcə, mina fəaliyyətinin konsepsiya və miqyası addım- addım genişlənmişdir.İlk günlərdə, xüsusilə yerə basdırılmış minalara diqqət yetirilirdi.

Tezliklə aydın oldu ki, başqa formalı partlayıcı maddələr və müharibədən qalan qalıqlar (partlamamış və buraxılmış bombalar) da təmizlənməlidir. Sonralar xüsusilə təhlükəli olan kasset bombalarına verilən diqqət mina fəaliyyətinin miqyasının daha da dəyişməsinə gətirdi. Effektiv müqavilələrin və qanunların hazırlanması zərurəti mina fəaliyyətinin dinamik şəkildə inkişafını həm əks etdirdi və həm də irəli apardı. Özündə beynəlxalq hüququn üç əsas prinsipini cəmləşdirən tam müəyyənlik daşıyan hüquqi çərçivə hazırlandı:

- Müəyyən Adi Silahlar üzrə Konvensiya (CCW) və ona düzəliş edilmiş Protokol II və Protokol V ilə birlikdə;
- Piyadalara qarşı Minaların Qadağan edilməsi Konvensiyası (APMBC);
- Kasset Bombaları üzrə Konvensiya (CCM).

Partlayıcı maddələrlə çirklənmə məsələlərini əhatə edən birinci müqavilə BMT-nin Adi Silahlar üzrə Konvensiyasıdır (CCW)³⁸ və o silahlı münaqişələrə tətbiq olunan çərçivə müqaviləsini formalaşdırır və xüsusi silahlar və onların istifadəsi ilə əlaqədar ümumi maddələr və protokollardan təşkil olunur. O davamlı istifadə olunan adi qaydalar üzərində qurulmuşdur və beynəlxalq humanitar qanunlar (İHL) və qaydalar əsasında müharibə aparılmasını tənzimləyir, o cümlədən, döyüşçülər və mülkilər arasındakı fərq prinsipinə riayət etməklə; hərbi hədəflərin seçilməsi ilə hərbi məqsədlər arasında proporsionallığı qorumaqla; hücum zamanı görülməli ehtiyat tədbirləri ilə; döyüşçülərə hədsiz dərəcədə zərər vura bilən və ya ağır məhrumiyyətlər gətirən silahların qadağan edilməsi ilə³⁹. 1980-ci illərdə, bir sıra dövlətlər çərçivə konvensiyası və onun ilk üç protokolunu qəbul etdilər.

Minalar, quraşdırılmış əl yapımı partlayıcıları və başqa cihazlarla bağlı qəbul edilmiş II Protokol, minaların, əl yapımı partlayıcıların və başqa cihazların istifadəsini məhdudlaşdırmaqla və mülki vətəndaşlara təhlükəni azaltmaq məqsədilə müəyyən ümumi tədbirlər görülməsini tələb etməklə o zamanlar mövcud olan adi qanunların vəziyyətini əks etdirirdi.

Lakin bu qaydaların, xüsusilə də piyadalara qarşı minaların təsirinin mülki şəxslərin qorunmasını tələblərə cavab verən şəkildə qorunmadığı üzə çıxdı və 1996-cı ildə Müqavilə Tərəfləri bu protokola düzəliş etdilər; bu Müqavilə indi Minalardan, quraşdırılmış əl yapımı partlayıcılarından və başqa cihazlardan istifadəni qadağan etmir, amma daha da dərinlən tənzimləyir. 2003-cü ildə qəbul edilmiş Müharibədən qalan Partlayıcı Qalıqlara aid olan V Protokola görə, dövlətlər ERW-in yaratdığı ciddi problemləri qəbul edir və onların baş verməməsi və təsirinin minimuma endirilməsi ilə bağlı bütün mümkün ehtiyat tədbirlərinin görülməsinə öhdəlik götürürlər.

CCW-nin II Protokoluna 1996-cı ildə edilmiş düzəliş minaların qadağan edilməsinə gətirməsə də, mülki cəmiyyət və minaların qadağan edilməsinin lehinə olan ölkələr bu istiqamətdəki müsbət gedişdən üstünlük qazanmağa çalışdılar. Onlar BMT strukturlarından kənarda yeni proses başladılar və 1997-cı ildə piyadalara qarşı minaların ləğvinə dair beynəlxalq APMBC müqaviləsinin qəbuluna nail oldular⁴⁰. Bu konvensiya 1999-cu ildə qüvvəyə mindi və onun tam humanitar məqsədi mülki şəxslərin piyadalara qarşı minalardan çəkdiqləri məhrumiyyətlərə son qoymaq idi.

Buna nail olmaq üçün, Konvensiya, piyadalara qarşı minaların istehsalı, istifadəsi, satılması və ehtiyat kimi toplanmasını tam qadağan edir. Əlavə olaraq, o toplanmış minaların ləğv edilməsi, basdırılmış minaların təmizlənməsi və zərərçəkənlərə yardım kimi tədbirlər də nəzərdə tutur. APMBC, mina fəaliyyətinin özəyinə çevrildi və zərərçəkənlərə yardımı daxil etməklə yenilikçi normativlər hazırlamaq təşəbbüsündə də oldu. 2016-cı ilin Yanvarına olan məlumata görə, 162 ölkə APMBC-e riayət etməyə razılıq vermiş və razılıq verməyən çox sayda ölkələr də onun əsas prinsip və məqsədlərinə riayət etməyə razılıq vermişlər.

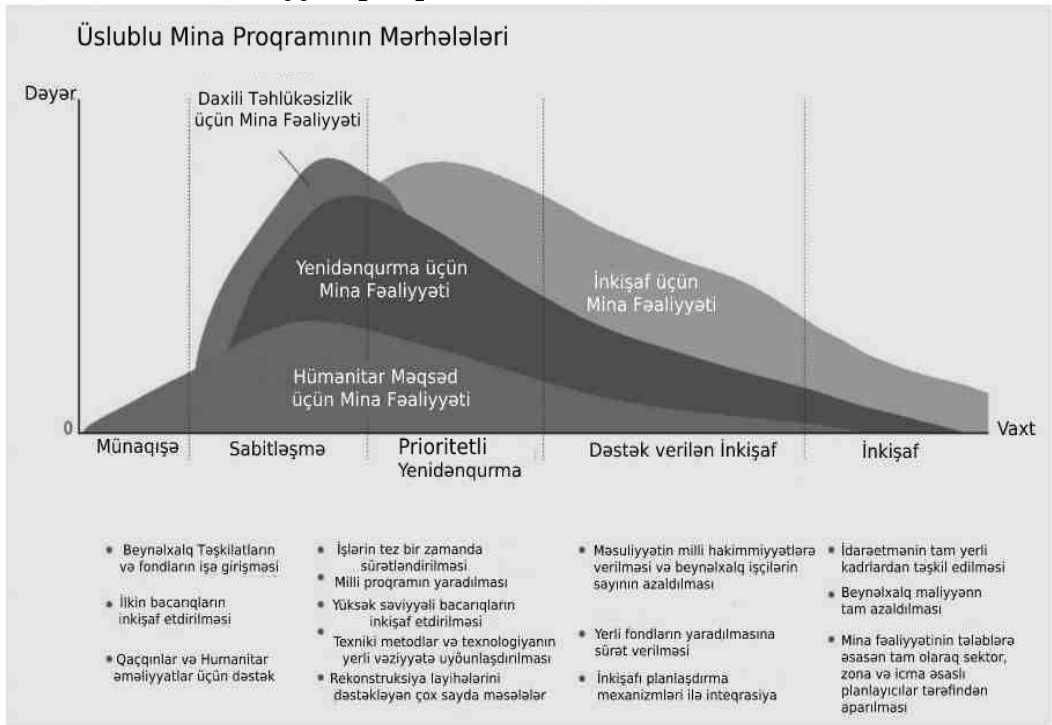
2006-cı ildə kasset bombaları ilə əlaqədar CCW çərçivəsində danışıqlar başlandı. Paralel olaraq, eyni fikirdə olan ölkələr müəyyən məsələlərdə APMBC-ə gətirən danışıqları xatırladan bir proses başladılar⁴¹. Bu proses 2008-ci ildə CCM qəbul edilməsi ilə başa çatdı və 2010-cu ildə qüvvəyə mindi. CCM tam olaraq kasset bombalarının istehsalı, istifadəsi, satışı və toplanışını tam qadağan edir və toplanmış kasset bombalarının tam məhv edilməsini və onların qalıqlarının təmizlənməsini tələb edir. O, həmçinin, zərərçəkənlərə yardım üçün çox saylı maddələr də nəzərdə tutur. 2016-cı ilin Yanvar ayına görə, tam olaraq 98 ölkə bu Konvensiyanı ratifikasiya etmiş və ya ona qoşulmuşdur.

Konvensiyalardan başqa, mina fəaliyyətləri İMAS vasitəsilə də tənzimlənir. Hüquqi cəhətdən bağlı olmasa da, onlar mina fəaliyyətinə məruz qalan maraqlı tərəflərə göstərişlər verir və beynəlxalq humanitar qanun üzrə müqavilələrə daxil olan prinsipləri, əsas insan hüquqları və mina təmizləmə tələblərini praktiki və çoxsaylı normalara çevirir. İMAS mina fəaliyyəti təşkilatlarının həyata keçirdiyi uyğun standartlara çevrilmişdir və ölkələrin mina fəaliyyəti standartları üçün əsas sənəd olaraq qalmaqda davam edir. Mina fəaliyyəti daha sonra, uyğun olarsa, partlayıcı məmulatların idarə edilməsi və məhv edilməsi üçün standartlar təmin edən 2011 Beynəlxalq Partlayıcılar üzrə Texniki Göstərişləri (İATG) əsasında və 2012 Yüngül Silah Nəzarəti Standartları (İSACS) əsasında aparılır. Bu iki norma partlayıcı maddələrin və SALW-ı da daxil etməklə mina fəaliyyətinin genişləndirini və mina fəaliyyətində baş verən hərəkətlənməni əks etdirir.

Müxtəlif beynəlxalq müqavilələr və standartlar möhkəm normativ əsaslar yaradır, lakin onların miqyası TSİ üçün yetərli deyildir. Aşağıda nümayiş etdirildiyi kimi, beynəlxalq öhdəliklər və İMAS mina fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün, məsələn, yaxşı idarəçilik üzrə və ya insan hüquqları əsasında yanaşmalar üzrə hərəkət etmək üçün faydalı istiqamətlər göstərir.

İlkin olaraq humanitar təcili cavab kimi qəbul edilən mina fəaliyyətinin diqqəti, mina təhlükəsinin, kasset bombalarının və müharibədən miras qalan partlayıcı maddələrin (ERW) təhlükəsiz və bacarıqlı şəkildə aradan qaldırılaraq mülki əhalinin və humanitar işçilərin əsas təhlükəsizlik ehtiyaclarının qarşılanmasına yönəlmişdir. Bu iş əsas prioritet olaraq qalsa da, son zamanlar daha da geniş şəkildə qəbul edilir ki, silahlı münaqişələrin partlayıcı mirası da iqtisadi fəaliyyət üçün tələb olunan infrastruktura mane olur və təbii ehtiyatlara və sosial xidmətlərə (məktəblər və klinikalar) çıxışı məhdudlaşdırır (su və torpağa və s.).

Şəkil 2: Mina fəaliyyəti proqramının mərhələləri⁴²



Ona görə də, humanitar qayğılardan başqa, mina fəaliyyətinin hər bir ölkənin uzunmüddətli sülh quruculuğu və inkişafı üçün töhvəsi və əhəmiyyəti daha böyük diqqət cəlb edir. Bu hal Şəkil 2-də sxemlərlə nümayiş edilir. Mina fəaliyyəti proqramının keçid mərhələləri, müəyyən zaman ərzində münaqişədən başlayaraq sabitləşmə, yenidənqurma və uzun müddətli inkişaf dövrünə qədər şərti qrafiklə göstərilir. Mina fəaliyyəti təşkilatları və donorları mina fəaliyyətinin inkişafa gətirib çıx

xarmasına nail olmağa, məsələn, əsas xidmət sahələrinə çıxışa və yaxşılaşdırılmış həyat şəraitinə gətib çıxarmasına daha çox diqqət yetirməyə başlamışlar⁴³.

Mina fəaliyyətində dəyişiklik o fəaliyyətlərlə bağlıdır ki, bir sıra təşkilatlar onları öz ənənəvi mandatlarından kənara çıxaraq həyata keçirirlər. Bu cür fəaliyyətlərin mina fəaliyyətləri ilə necə bağlı olması haqqında və ya onların mina fəaliyyəti təşkilatlarının geniş dərəcədə əməkdaşlıq etdiyi əlaqədar sahələri təmsil edib- etməməsi haqqında fərqli fikirlər olmasına baxmayaraq⁴⁴, mina fəaliyyəti təşkilatlarının təhlükəsizlik və asayişə qarşı yönəlmiş daha geniş təhlükələrlə məşğul olması heç də mübahisə doğurmur⁴⁵.

Təhlükəsizlik və asayişə qarşı qorxular global olaraq geniş və genişləndirilmiş mənada başa düşülür, qismən olaraq silahlı zorakılığın insan təhlükəsizliyinə gətirdiyi açıq təhlükələr də bu qəbildəndir. Mina fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlar, geniş miqyaslı münaqişələr və münaqişə sonrası kontekstlərdə minaların və ERW-in çıxarılıb məhv edilməsi üzrə uzunmüddətli təcrübələrindən, özlərinin texniki bacarıq və imkanlarından istifadə edərək, bir çox hallarda, başqa zorakılıq alətləri ilə, o cümlədən, SALW və bombalar üzrə işlər və ya hətta zorakılığı törədən qüvvələrlə də danışığa getməyə səylər göstərirlər.

Münaqişələrin təbiti dəyişdikcə, mina təşkilatları ortaya çıxan problemləri, məsələn, əl yapımı partlayıcı maddələrin (IEDs) istifadəsini dinamik olaraq cavablandırmağa çalışırlar. Qeyri-dövlət silahlı qrupları, seçim silahı olaraq IEDs-lərdən piyadalara qarşı, sülhməramlı qüvvələr və mülki əhaliyə qarşı istifadə edir. Pis qorunan və uyğun şəkildə idarə edilməyən bomba anbarları bu cür IEDs-in düzəldilməsinə şərait yaradır və BMT TŞ-ın Libiya üzrə qəbul etdiyi 2040 qətnaməsində ifadə edildiyi kimi, silah və partlayıcı maddələrin yayılması regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə ciddi risk yaradır⁴⁶. Bundan əlavə, uzun müddət saxlanılan bomba anbarlarının pis idarə edilməsi daha böyük humanitar risklər yaradır. Sıx yaşayış yerlərində yerləşən anbarlarda baş verən planlaşdırılmamış partlayışların baş verdiyi hallarda onlar ətrafdakı əhaliyə və infraqurumata geniş dərəcədə zərər vurur⁴⁷.

Ona görə də mina fəaliyyəti ilə məşğul olan mütəxəssislər daha çox fiziki təhlükəsizlik və ehtiyatda saxlanan minaların idarəçiliyi ilə (PSSM) əlaqəli proqramlar üzərində çalışırlar, əsasən hesabat işləri və partlayıcı maddələrin idarəçiliyi praktikaları ilə, oğurluğun qarşısının alınması, ehtiyat tədbirləri, hərbişləşdirmə və yeni saxlama anbarlarının təmiri və ya yenilərinin tikilməsi kimi işlərə diqqət yetirirlər⁴⁸.

Mina fəaliyyəti mütəxəssislərinin geniş təhlükəsizlik məsələləri ilə məşğul olması, o cümlədən, onların IEDs və partlayıcı maddələr anbarları ilə bağlı səyləri,

reallıqdan doğan ehtiyaclara cavab kimi qəbul edilir və problemlərə geniş çərçivədən baxıldığı halda effektivlik və məhsuldarlığın artmasına gətirdiyinə inanılır. Ona görə də, TSİ-ı kimi mina fəaliyyəti subyektləri də bütövləşmişdir. Aşağıdakı altbölmələr sülhməramlı əməliyyatların və sülh quruculuğunun təhlükəsizliyin genişləndirilmiş anlamı ilə necə əlaqəli olduğunu və onların inkişafının TSİ-ı və mina fəaliyyətinə impuls verməsini və bu cür şəraitlərdə önəmli məsələlərə çevrilməsini nəzərdən keçirir.

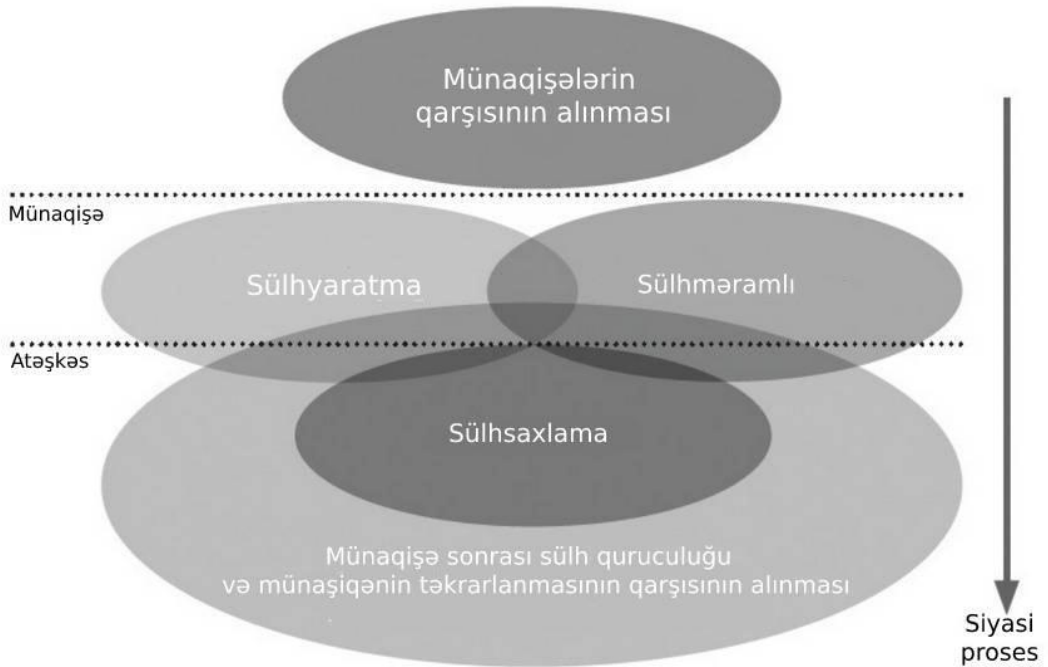
Sülh məramlı əməliyyatlar və sülh quruculuğunun inkişafı

TSİ və mina fəaliyyəti xüsusi olaraq münafişə sonrası ölkələrdə baş vermir, lakin onların həm tərifi və həm də inkişafı fundamental olaraq sülhə töhvə verməklə əlaqəlidir. Bu səbəbdən, bu altbölmə göstərir ki, BMT sülhməramlı və siyasi/sülh quruculuğu missiyalarının hərəkət tərzinin (modus operandi) genişləndirilməsi, TSİ-ı və mina fəaliyyətləri arasındakı mövcud və potensial qarşılıqlı əlaqənin müəyyən edilməsində və münafişə sonrası kontekstlərdə onların bir-biri ilə əlaqələndirilməsinin əhəmiyyətinin dərk edilməsində faydalıdır.

BMT sülhməramlı qüvvələri missiyalara ilk başladığı dövrlərdən bəri inkişaf etmişdir. Ənənəvi sülhməramlı qüvvələr münafişələri idarə etmək üçün alət kimi istifadə olunurdu və üç prinsipə arxalanırdı: münafişə tərəflərinin razılığı, neytrallıq və tərəfsizlik, özünü müdafiə və ya mandatın müdafiəsi üçün silah işlədilməsi. Bu cür yanaşma ölkədaxili münafişələrin artması və mülki əhalinin hədəf olması ilə, insan hüquqları və beynəlxalq humanitar qanunların pozulması və münafişəyə cəlb olunan tərəflərin artması ilə sarsıldı. Beləliklə, ənənəvi sülhməramlı qüvvələri daha geniş fəaliyyət spektri olan çoxsahəli sülhməramlı əməliyyatlarla, o cümlədən, ölkədaxili siyasi dialoqun təşviq edilməsi, barış, mülki əhalinin qorunması, seçkilərə dəstək, DDR prosesləri və qanun aliliyinin bərpası kimi tədbirlərlə əvəz olundu⁴⁹. Bundan əlavə, bir çox missiyalar, o cümlədən, Konqo Demokratik Respublikasında BMT Təşkilat Sabitləşmə Missiyası daxilində yaradılmış Müdaxilə Briqadası (MONUSCO) simasında güründüyü kimi, daha da “çətin” oldu⁵⁰. Ramsbotan et al-a görə, bu nümunə “daha geniş *insan təhlükəsizliyi* konsepsiyasını dəstəkləmək üçün, BMT çərçivəsində, tələb olunan yerdə, ənənəvi hərbi *kollektiv təhlükəsizlik* konsepsiyasınıhərbi gücdən istifadə etmək üzrə beynəlxalq öhdəliyə çevrilməsini əks etdirir”⁵¹.

Sülhməramlı fəaliyyətlərin daha geniş spektri sülh prosesinin birinci mərhələsində sülhməramlı fəaliyyət ilə münafişə sonrası sülh quruculuğu arasında örtüşməyə gətirir, çünki çoxsahəli sülhməramlı əməliyyatların sülh quruculuğu lehinə “katalizator rolu” oynaması nəzərdə tutulur. (Bax Şəkil3).⁵²

Şəkil3 : Əlaqələr və boz sahələr⁵³



Sülh quruculuğu konsepsiyası 1992-ci ildə, yuxarıda təsvir edilən ənənəvi sülh-hüsaxlama baxışının inkişafı və məhdudluğuna cavab olaraq “Sülh gündəliyi” (“Agenda for peace”) vasitəsilə ortaya qoyulmuşdur. Butros Qalinin gündəliyi sülh quruculuğunu münaqişələrin qarşısının alınması, sülhyaratma və sülh-hüsaxlama kimi düzxətli fəaliyyət olaraq qəbul etmiş və onu, “yenidən münaqişəyə çevrilməsin deyə sülhü möhkəmlədən və gücləndirən strukturları müəyyən edən və dəstəkləyən addım” kimi adlandırmışdır⁵⁴.

Sülh quruculuğu, konsepsiya kimi inkişaf edərək 1990-cı illərdə real vəziyyətə inteqrasiya olunması üçün yeni konseptual hala salındı. İyirmi ildən sonra, BMT, münaqişələrin qarşısının alınması və sülh quruculuğu ilə əlaqədar öz imkanlarına bir neçə dəfə yenidən baxdı və bu baxışlardan çıxan nəticələr hələ də nəməlum qalsa da, ehtimal olunur ki, ayrı-ayrı sülh quruculuğu fəaliyyətləri arasındakı yaxın əlaqələrin analizə ehtiyac duyulacaqdır⁵⁵.

2001-ci ildən başlayaraq, Təhlükəsizlik Şurası, sülh quruculuğunun məqsədinin “silahlı münaqişənin yaranmasının, yenidən başlanmasının və ya davam etməsinin

qarşısının alınması kimi qəbul etmiş və ona görə də onun, geniş ölçülü siyasi, iqtisadi inkişaf, humanitar və insan hüquqları proqramları və mexanizmlərini əhatə etdiyini təsdiq etmişdir”⁵⁶. Onun çox sayda problemləri olduğuna baxmayaraq, münaqişədən dərhal sonrakı şərait üç qarşılıqlı bir-birini dəstəkləyən sahədə unikal sülh quruculuğu imkanları yaradır:

- əsas təhlükəsizlik və asayiş (məsələn, mina fəaliyyəti vasitəsilə mülkiləri qorumaqla, DDR, qanun aliliyi və TSI –nı gücləndirməklə);
- sülhün gətirdiyi sosio-iqtisadi üstünlüklər (o cümlədən, ilkin xidmətlərin təmin edilməsi, əsas infrastruktur və iş yerlərinin iqtisadi cəhətdən canlandırılması və bərpa edilməsi);
- siyasi dəyişikliklər və proseslər (o cümlədən, seçki prosesləri, keçid ədliyyəsi, yaxşı idarəçilik, dövlət idarəetməsinin əsasları və iştirakçı dialog və barışın təşviq edilməsi)⁵⁷.

Sülh məramlı əməliyyatların təkamülü və sülh quruculuğu məsələsinin ortaya çıxması insan təhlükəsizliyi konsepsiyası və onun ətrafındakı müzakirələrin daha çox beynəlxalq siyasi dəstək aldığı dövrə təsadüf etdi. Sülh məramlı əməliyyatlar və sülh quruculuğunda gedən dəyişikliklər və həmçinin, insan təhlükəsizliyi yanaşmasının ortaya çıxması humanitar və təhlükəsizliklə bağlı üzə çıxan eyni problemlərə və 1990-cı illərin əvvəlində baş verən münaqişələrin dəyişən mahiyyətinə bir cavab idi.

Mövzuların və zamanın uyğunluğu aydın şəkildə göstərir ki, insan təhlükəsizliyinin konseptuallaşdırılması və onun ifadəsi, öz sülh əməliyyatlarına yenidən baxan BMT-nin tutduğu yolu əks etdirmiş və dəstəkləmişdir. Təsadufi olsa da, keçmiş Kanada xarici işlər naziri Lloyd Axworthy (Lloyd Axworthy) sülh quruculuğunun insan təhlükəsizliyi quruculuğu olduğunu demişdir.⁵⁸

İnsan təhlükəsizliyi xüsusilə sülh əməliyyatları üçün önəm daşıyır, yadda saxlamaq lazımdır ki, təhlükəsizlik ilə inkişaf arasındakı səyləri əlaqələndirmək üçün, sülhüsaxlayan və xüsusi siyasi missiyalara (bu araşdırmada o həm də siyasi/sülh quruculuğu missiyaları adlanır) getdikcə daha çox ehtiyac duyulur. Əlavə olaraq onu qeyd etmək lazımdır ki, ölkədaxili münaqişənin ümumi xüsusiyyətləri mülki əhalinin hədəf göstərilməsidir. Baş verən hadisələr münaqişənin insanlara qarşı gətirdiyi məhrumiyyətlər üzərində durmaq və insan təhlükəsizliyi yanaşmasının sülh məramlı əməliyyatlar üçün adekvat olmasına fokuslanmaqdır⁵⁹. Davamlı sülhə fərd və icma səviyyəsində insan təhlükəsizliyini təmin etmədən nail olunub-olunmaması, əlbəttə, göründüyü kimi sadədir və xüsusi önəm daşıyır.⁶⁰

İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyasının üstün rolu ilə əlaqəli olaraq sülh məramlı və sülh quruculuğu missiyalarının üst -üstə düşmə istiqamətində hərəkət etməsi bu

cür missiyalara TSİ və mina fəaliyyətlərini də önəmli elementlər kimi daxil etməyə sövq etdi. Təhlükəsizlik Şurası, əvvəllər TSİ –a dəstək yönümlü işlərə cəlb olunurdusa və dumanlı şəkildə TSİ-a isnad edirdisə, 2004-cü ildən başlayaraq isə sülhməramlı və siyasi missiyalara açıq aydın TSİ –ı mandatı vermişdir⁶¹. Bu cür dəyişim, TSİ-nin elementlərinin qarşılıqlı bağlılıq mahiyyətini əks etdirmişdir və 1990-cı illərin sonundan başlayaraq qəbul edilmişdir. Bu o mənada başa düşülür ki, siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial və təhlükəsizlik sektoru islahatı bir bütöv kimi münaqişə sonrası sülh əməliyyatlarında fərdlərin və icmaların təhlükəsizlik ehtiyaclarını qarşılamaq üçün yerinə yetirilməlidir⁶².

Eynilə mina fəaliyyətləri elementləri də çoxsaylı sülhməramlı əməliyyatlara daxil edilmişdir⁶³. Daha açıq, 2003-cü ildə BMT TŞ-ı sülhməramlı əməliyyatların mandatlarına mina fəaliyyətlərinin də salınmasının vacibliyini qeyd etmişdir⁶⁴. Eyni ildə, özünün mina fəaliyyəti koordinasiya mərkəzini yenidən quraraq, BMT-nin Efiopiya və Eritriyada olan missiyası öz missiya strukturuna mülki və hərbi mina fəaliyyətləri qərargahını inteqrasiya edən ilk sülhməramlı missiya olmuşdur⁶⁵. İndiki mandatın icmalı, bu kitabın üçüncü bölməsində verilir.

Başqa sülh quruculuğu fəaliyyətlərinə gəlincə, TSİ və mina fəaliyyəti zorakı münaqişələrin qarşısının alınması və sülh quruculuğunun yuxarıda sadalanan üç sahəsini dəstəkləyir. Onların əsas təhlükəsizlik və asayiş məsələlərinə dəstəyi daha da görünəndir⁶⁶. Mina fəaliyyəti zəhərlənmiş zonaların təmizlənməsi və ya silah və sursat anbarlarının azaldılması kimi fiziki təhlükəsizliyi təmin etməyə çalışır⁶⁷. TSİ-ı çalışır ki, təhlükəsizliyin təmin edilməsi yerli subyektlərin sahibləndiyi fəaliyyət olsun, hesabatlılıq olsun və bu işlər effektiv şəkildə aparılsın və beləliklə onların hesabına dövlət təsisatlarına inam yaradılsın və onlar gücləndirilsin, həmçinin qanun aliliyi və əhalini qoruyan təhlükəsizlik aparatı möhkəmlənsin.

TSİ və mina fəaliyyətinin sülh quruculuğuna töhvəsi sosio-iqtisadi inkişaf üçün üstünlüklər gətirir. Sülh quruculuğunun müxtəlif sahələri ilə eyni zamanda və balanslaşdırılmış şəkildə məşğul olmaq münaqişə sonrası sülh quruculuğu dövründə problemlər yaradır, lakin bu bir zərurətin nəticəsidir, çünki geniş şəkildə qəbul edilir ki, “inkişaf olmayan yerdə sülh də olmaz, sülh olmayan yerdə inkişaf da olmaz və insan hüquqları və qanun aliliyinə hörmət olmayan yerdə uzunmüddətli sülh də ola bilməz”⁶⁸. Beləliklə, çox zaman belə hesab olunur ki, uyğun şəkildə sayı olan, hesabatlı və yaxşı idarə edilən təhlükəsizlik sektoru zorakılığa az meyilli olan mühit yaradır və beləliklə, həm təhlükəsizliyə və həm də dayanıqlı iqtisadi inkişafa kömək edir⁶⁹. Bu yanaşma hətta daha geniş və görünən bir əlaqəyə aparır, yəni idarəçilik və effektivlik təkcə inkişafa kömək etmir və eyni zamanda münaqişə potensialını da azaldır⁷⁰.

Maraqlıdır ki, TSİ haqqında debatlar 1990-cı illərin əvvəlində iqtisadi inkişafa edilən yardımın effektivliyinin yaxşılaşdırılması yollarını axtaran donorlar arasın-

da başlamışdır. Əhalinin və mülkiyyətin təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılması baxımından TSİ-nin müsbət təsirləri, hərbi xərclərin inkişaf layihələrinə, münaqişələrin önlənməsinə sərf edilməsi və təhlükəsizliklə bağlı qərar vermə prosesində geniş təmsilçiliyin təmin edilməsi müzakirələrin əsas mövzusunə çevrilmişdir⁷¹. Lakin, TSİ-nin konkret olaraq inkişaf layihələrinə təsiri mübahisə mövzusudur. Yuxarıda sadalanan məqsədlərin TSİ-nin nüvəsini təşkil etdiyi qəbul edilsə də, TSİ-nin inkişafa yardım məqsədilə proqramlaşdırıldığıının nəzərdə tutulması az inandırıcıdır⁷². Münaqişə sonrası vəziyyətlərdə görünən odur ki, TSİ-nin təhlükəsizlik yönümlü mandatı onun inkişafa yardım mandatından daha da önə çıxır⁷³.

Mina fəaliyyətinin inkişafa yardımı daha da açıq görünür. Müharibədən qalan partlayıcı maddələrin ərazini zəhərləməsi və ya onlardan qorxu insanların yerdəyişməsinə səbəb olur, qaçqınların və yerlərindən didərgin düşmüş əhalinin dönüşünü və məskunlaşmasını gecikdirir və həyatı vacib resurslara və sosial xidmətlərə onların çıxışlarını əngəlləyir⁷⁴. Bu cür açıq-aydın qarşılıqlı bağlılığın tanınmasına cavab olaraq, mina fəaliyyəti təşkilatları və onların donorları “təhlükəsizlik-inkişaf” oxuna daha çox yer verməyə və mina fəaliyyətini daha geniş milli inkişaf planlarına inteqrasiya etməyə başladılar⁷⁵.

Nəhayət, bir çox alim və praktiklər TSİ-nin da birbaşa dəstəklədiyi sülh quruculuğunun siyasi tərəflərinin önəminə işarə edirlər⁷⁶. Mina fəaliyyətinin, sülh quruculuğunun siyasi qoluna verdiyi köməyi göstərmək daha da çətindir, xüsusən də, faktlar onu göstərir ki, çox sayda hallarda ənənəvi mina fəaliyyəti humanitar mənə daşıyır. Mübahisə doğurmayan odur ki, mina fəaliyyəti vuruşan tərəflər arasında mühüm inam yaratma rolunu oynaya bilər, o cümlədən, mina sahələri haqqında məlumat paylaşa bilər və birlikdə birgə minasızlaşdırma layihələri həyata keçirə bilər. Bu hal münaqişələrin həlləri üçün əsas yarada bilər və ya barışa təkan verən sülh prosesinə qiymətli töhvə verə bilər. Əhali, münaqişədə düşmən gördüyü və ya əvvəllər onunla münaqişə tərəfi olanların partlayıcıları təmizləməsini və ya aradan qaldırmasını gördükdə, onlar arasında inan yaranar və ya yenidən inam qurula bilər.

Yekunlaşdıraraq deyə bilərik ki, TSİ və mina fəaliyyəti dar fəaliyyət dairəsindən daha da geniş fəaliyyətə doğru inkişaf etmişdir və bu inkişaf təhlükəsizliyin dəyişən anlamı üzərində qurulmuşdur. Həmçinin, insan təhlükəsizliyi konsepsiyasının ortaya çıxması, ənənəvi sülh quruculuğunun geniş sahəli sülh quruculuğuna keçməsi ilə və inteqrasiyalı sülh quruculuğuna edilən vurğu ilə əks olunur. Bu cür keçid TSİ və mina fəaliyyətinin bu cür missiyalara, açıq şəkildə, konseptual olaraq daxil edilməsinə kömək etmişdir. Təhlükəsizliyin bu cür genişləndirilmiş perspektivinin anlamı, TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı konseptual oxşarlığı gözədən keçirmənin əhəmiyyətini göstərir və bu haqda sonrakı bölümdə danışılacaq.

TSİ və Mina Fəaliyyəti:

Ümumi Yanaşmalar

Əvvəlki bölüm təhlükəsizlik konsepsiyasının sadəcə dövlətin təhlükəsizliyi mənasında olmayan genişləndirilmiş anlamının ümumi nümunələrini ifadə edirdi. Bu cür dəyişiklik insan təhlükəsizliyi konsepsiyasının təkamülü ilə əlaqədirdir və TSİ, mina fəaliyyəti və sülh məramlı və sülh quruculuğu əməliyyatlarının indiki dövəmdə necə müəyyən edildiyini əks etdirir. Bu bölüm bir addım da irəli gedərək TSİ və mina fəaliyyətinin təkcə təhlükəsizlik haqqında eyni anlam daşıdıqlarını göstərmir və həmçinin, proqramların hazırlanması və yerinə yetirilməsi baxımından da oxşarlıq daşıyır.

Xüsusilə, bu bölüm daha dərin şəkildə həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti üçün ümumi olan yanaşmaları nəzərdən keçirir və bu oxşarlıqların konseptual baxımdan necə ifadə edildiklərini gözdən keçirir. Bu analizlər üçüncü bölüm üçün əsas hazırlayır və burada bu konseptual əlaqələr əməliyyat reallıqları fonunda sınaqdan keçirilir. Biz milli sahiblənmə və bacarıqlara yiyələnməni, yaxşı idarəçilik, insan amilini əsas götürən baxışı və insan hüquqlarını paylaşan yanaşmalar olaraq ayırd edirik. Bu onların bir- biri ilə kəşişən mahiyyətdə olması və TSİ və mina fəaliyyətinə uyğun olmasından doğur. Onlar daha sonra, birinci bölümə müəyyən edildiyi kimi insan təhlükəsizliyinin bir sıra qurucu elementlərini əks etdirirlər.

Milli sahiblənmə və bacarıqların inkişaf etdirilməsi

TSİ və mina fəaliyyəti o fərziyyə ilə idarə olunur ki, hər iki proses üçün əsas məsuliyyəti bu işdə maraqlı olan dövlətlər daşıyırlar. TSİ və mina fəaliyyətinin uğurlu və dayanıqlı olması üçün, milli sahiblənmə⁷⁷ *sine qua non* (əsas şərt) sayılır və ölkə rəhbərliyinin öhdəliyi mütləqdir⁷⁸..

Bu baxımdan mina fəaliyyətini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar faydalıdır, çünki onlar dövlət məsuliyyətini hüquqi öhdəliyə çevirir. Məsələn, APMBC və CCM maraqlı ölkələrlə bağlı onların məsuliyyətini çox açıq olaraq müzakirə edir, onların yurisdiksiyası və ya nəzarətində olan ərazilərin təmizlənməsi və toplanmış materialları ləğv etmək üzrə öhdəliklərini xatırladır. Eynilə, İMAS bu prinsipi genişləndirir və şərt qoyur ki, əsas məsuliyyəti minalı ölkənin öz hökuməti daşıyır⁷⁹.

Milli sahiblənmənin əhəmiyyəti TSİ üçün də vacibdir. BMT TŞ qətnaməsi 2151(2014), milli sahiblənmənin TSİ-ı üçün “önəm daşdığını” və “təhlükəsizlik sektoru islahatı yardımının müəyyən edilməsinin maraqlı ölkənin məsuliyyəti olduğunu” bir daha diqqətə çatdırır⁸⁰. TSİ siyasi güc strukturlarının və hakimiyyətin yenidən təşkilini hədəf aldığından, TSİ mina fəaliyyətindən daha da böyük siyasi çətinliklər yaradan iş ola bilər. Ona görə də milli sahiblənmə TSİ üçün daha da həssas ola bilər, çünki o hesabatlılıq və nəzarətlə əsaqəli məsələləri də əhatə edir. Ona görə də, bu cür çətinliklərdən dolayı, islahatlar aparmaq üçün ölkənin ortaya qoyduğu arzu TSİ proseslərinin təşviq etdiyi yaxşı idarəçilik prinsipləri ilə hər zaman bir yerdə hərəkət edə bilməz. Daha da irəli gedərək, TSİ-ı üçün yardım edənlər qorxuya düşə bilərlər ki, onların dəstəyi insan hüquqlarını pozmaq üçün sui-istifadə edilə bilər⁸¹.

Silahlı münaqişələr bir qayda olaraq idarəçilik təsisatlarının yox olmasına və ya zəif və hətta qanunsuz strukturların yaradılmasına gətirir. Bu kontekstdə baxsaq, milli sahiblənmə ilkin mərhələdə illuziya kimi görünə bilər və xarici yardım adətən daha da önəmli sülhməramlı və sülh quruculuğu məsələlərini, o cümlədən, TSİ və mina fəaliyyətlərini təmin etmək üçün verilir. Bir çox müəlliflər yardımdan asılılıq riskinə görə yardım alan ölkələrin bu istiqamətdə etməli olduqları səylərin potensial olaraq azalmasına və kənardan stimullaşdırılan, maliyyələşdirilən və dəstəklənən təşəbbüslərlə milli sahiblənmə arasında mütləq gərginlik yaranacağına görə ehtiyatlılığa çağırırsa da, yaranan bu cür təsisatı vakkum effektiv və hesabatlı strukturların yaradılması və tam başlanğıcdan zəruri bacarıqların yiyələnməsi üçün də əla imkanlar açır⁸².

Çox zaman qeyd edilir ki, TSİ-ı kontekstində milli sahiblənmənin dəqiq tərifini vermək, TSİ-nin çox müxtəlif şəraitlərdə aparılması baxımından və islahat aparan ölkələrin düşdüyü dəyişən mərhələlər baxımından, xüsusilə də münaqişə sonrası mərhələ baxımından, problemlidir. Eynilə, mina fəaliyyətində zərər çəkən ölkələrə verilən dəstək də eyni deyildir: bir çox proqramlar öz ölkələrinin möhkəm bilik və bacarıqları və təsisatları əsasında sadəcə məhdud xarici kömək tələb edir, amma bir çox başqa ölkələr isə daha da böyük dəstək tələb edirlər. Nətinə konseptual baxışı ilə, milli sahiblənmənin məqsədi hər iki halda o olmalıdır ki, mina fəaliyyəti proqramları və ya təhlükəsizlik siyasətlərinin, təsisatlarının və layihələrin islahatı xarici subyektlər tərəfindən yox, daxili aktyorlar tərəfindən cızılmalı, idarə edilməli və yerinə yetirilməlidir⁸³.

BMT, beynəlxalq təşkilatlar və ya regional təşkilatlar və QHT-lər kimi beynəlxalq maraqlı tərəflərin münaqişə sonrası quruculuğun ilkin mərhələsinə cəlb olunması ilə məsuliyyətlərin milli qurumlara ötürülməsi məsələsi bu baxımdan incə məsələ olsa da, fəvqəladə prosesdir.

Mina fəaliyyətində bu rolu adətən BMT Mina Fəaliyyəti Xidməti (UNMAS) öz üzərinə götürür və bəzən illər də aparsa ölkə proqramlarını müvəqqəti olaraq idarə edir və eyni zamanda məsuliyyətlərin sürətlə milli hakimiyyətlərə uyğun zamanda ötürülməsinə çalışır⁸⁴. Lakin bacarıqların, təsisatların və strukturların yerində olması və dayanıqlı olmasının təmin etmək üçün məsuliyyətlərin ötürülməsi vaxtı düzgün seçilməlidir. Keçid o zaman baş verməli və məsuliyyətlər o zaman qəbul edilməlidir ki, ardıcıl təhvil-təslim prosesi baş versin və onun hesabına beynəlxalq birlik özünün maliyyə və texniki dəstəyini azaltsın və minadan zərər çəkən ölkə tələb olunan milli proqram -idarəetmə bacarıqları inkişaf etdirməklə bu işə ölkədaxili sahiblənsin. Uğurlu keçid o zaman baş verəcək ki, bu cür paralel proseslər effektiv olsun.⁸⁵

Bu tərif milli imkan və bacarıqların qurulması və inkişafına gətirir və bacarıqlı, təcrübəli və lazımı şəkildə avadanlıqla təmin edilmiş milli imkanlar milli sahiblənməni təmin edir. Lakin münaqişə sonrası şəraitlərdə milli imkanların inkişaf etdirilməsinə, çox vaxt beynəlxalq müdaxilələrin ölkədən getmə strategiyalarının bir hissəsi kimi baxılır, əslində bu ən ilk gündən onun tərkib hissəsi kimi olmalıdır. Həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti bu problemlərlə üzləşir. Bu narahatçılıq xüsusilə o zaman diqqətçəkici olur ki, “imkan və bacarıqlar qurmağa diqqətsizlik göstərdikdə ölkə subyektləri öz ölkələrini bərpa etmək üçün zəruri olan milli sahiblənmədən uzaqlaşır və dövlət ilə onun vətəndaşları arasındakı hesabatlılıq da məhdudlaşır”⁸⁶.

Təcrübə göstərir ki, xüsusilə mina fəaliyyəti zamanı, ölkə-daxili təşkilatlar üçün donorlar tapmaq və ya onlara kömək etməsini təmin etmək də problemli olur, çünki ola bilər ki, bu xarici dəstək mövcud şəraitdə çox da uyğun olmasın⁸⁷. Eynilə, Dunais TSİ üçün fərqli, amma eyni şəkildə mina fəaliyyətinə də uyğun olan, donorların siyasi iradəsi ilə bağlı olan bir problemi önə çıxarır. Milli sahiblənmə konsepsiyasının praktik müstəviyə qoyulması donorlara özlərinin müəyyən nəzarət və hakimiyyət funksiyalarını geri vermələrini tələb edir və yüksək səviyyəli qeyri-müəyyənliyi qəbul edir⁸⁸. Donor dövlətlərin yardım təminatı üzərində öz suverenliklərinin bir hissəsini itirmə məsələsi daha da sistemli problem olub, donor koordinasiyası və edilən yardımların effektivliyi barəsində gedən geniş debatlarla üzə çıxır⁸⁹.

Yaxşı idarəçilik: Şəffaflıq, hesabatlılıq və effektivlik

Mina fəaliyyəti ilə TSİ –i arasındakı digər konseptual ümumilik yaxşı idarəçiliklə əlaqəlidir. Yaxşı idarəçilik, inkişafa sponsorluq edən donorlar tərəfindən dövlət xidmətlərinin məhsuldarlıq və effektivliyinin yaxşılaşdırılması kimi yorumlanır. Onun üç əsas sütundan təşkil edildiyi anlaşılar: hesabatlılıq; şəffaflıq-azad şəkildə əldə edilən məlumat kimi yorumlanır və ona görə də hesabatlılıq və sağlam qərar- verilməsi üçün ilkin şərt sayılır; və birbaşa olaraq, ya vətəndaşların iştirakı ilə ya da, legitim vasitəçilərlə, məsələn, parlament təmsilçiləri vasitəsilə idarəçilik⁹⁰.

TSİ-1, yaxşı idarəçilik prinsiplərini təhlükəsizlik sektoruna tətbiq etməklə, fərdlərə və əhaliyə daha effektiv və hesabatlı təhlükəsizlik təmin etməklə onların özlərini təhlükəsiz hiss etmələrinə çalışır.

Bu kontekstdə, təhlükəsizlik təsisatlarının mülki nəzarət altında və qanun aliliyi əsasında fəaliyyət göstərmələri vacibdir, çünki, təhlükəsizlik qüvvələrinin cəzasızlıq mühitində hərəkət etməsindən doğan hesabatlılığın olmaması çox zaman siyasi müdaxilələr və insan hüquqları pozuntularına gətirir. Hesabatlılığın olamaması insan təhlükəsizliyini risk altına qoyur⁹¹. Öz növbəsində, TSİ-1 təhlükəsizlik təsisatlarının mülki nəzarət və demokratik idarəçilik altında olmasına çalışır, təhlükəsizlik təsisatları ilə əlaqəli məsələlərdə qərar qəbul edilməsi proseslərində mülkilərin səsinin eşidilməsinə çalışır və öz vətəndaşlarına hesabatlı olan legitim, şəffaf və iştirakçı dövləti təşviq edir. Ona görə də, TSİ –1 demokratiyanın inkişaf etdirilməsində və insan hüquqlarının təşviq edilməsində köklü rol oynayır⁹². Əlbəttə, hüquq sahibləri öz hüquqlarının əldə edilməsi üçün sadəcə dövlətin xoş niyyətinə əmin olmalı deyillər, əksinə bu hüquqları təmin edən siyasətlərin hazırlanması və yerinə yetirilməsində aktiv iştirak etməlidirlər⁹³.

Lakin, "həm təhlükəsizlik və həm də demokratik idarəçiliyin təmin edilməsi həll olunması asan məsələ deyil"⁹⁴. Xüsusilə, münafiqə sonrası sülh quruculuğu zamanı təhlükəsizlik sektorunda yaxşı idarəçiliyin möhkəmləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, baxmayaraq ki, adətən proqramlaşdırma zamanı baş verən yanlışlıq şəffaflyq və demokratik hesabatlılığın təşviq edilməsini prioritet məqsəd etmir, əksinə təhlükəsizlik qüvvələrinin təlim və avadanlıqlarla təmin edilməsinə əsas yer verir⁹⁵.

Bu üç yaxşı idarəçilik sütunları humanitar mina təmizləmə fəaliyyətinə də tətbiq edilir. Mina fəaliyyəti həyati resurslara yenidən çıxış açdığına görə, bu cür proqramların önəmli elementləri qarşıdakı məsələlərin prioritetləşdirilməsidir. Bu cür proseslər zamanı, bir sıra məsələlər, məsələn, torpaq hüquqları, siyasi və sosial yanaşmalar və inkişaf perspektivləri nəzərə alınmalıdır. Zərər vurmamaq və ya gərginlik yaratmamaq və ya onu alovlandırmamaq fikri ilə, legitim, şəffaf və iştirakçı proses tələb olunur və o da sonucda yaxşı idarəçiliyi gücləndirir və insan hüquqlarını təmin edir⁹⁶. Bu məsələ ilə əlaqəli son tədqiqatlarda qeyd edildiyi kimi strateji planlaşdırmada iştirakın əhəmiyyəti də bu məqsədə nail olmaq üçün çox vacibdir⁹⁷.

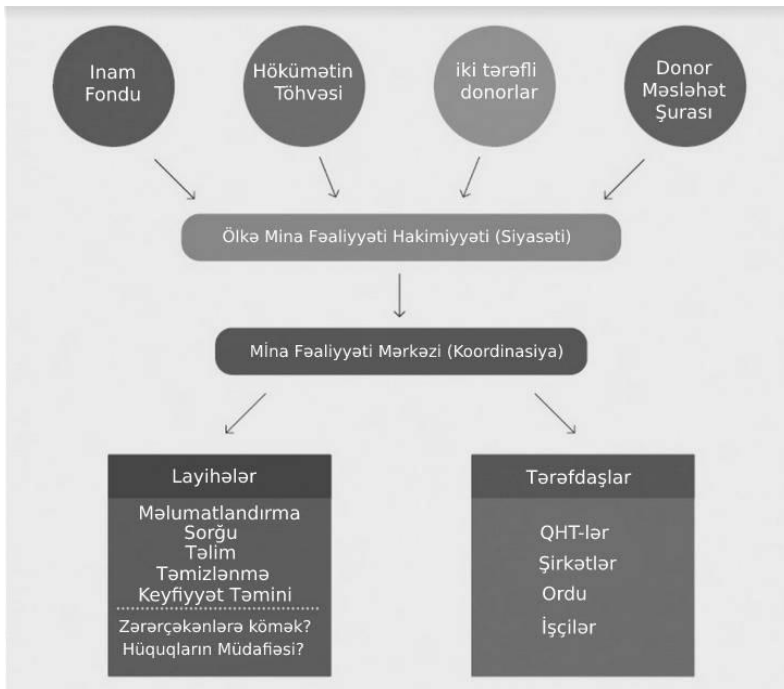
Bu cür yanaşma, əhalinin aktiv iştirakının istənilən uğurlu sülh prosesi üçün əsas olduğunu qəbul edən geniş baxışı açıq aydın şəkildə əks etdirir. Bundan başqa, təhlükəsizlik məsələləri üzrə dialoq gender və rəngarənglik baxışı üzərində aparılmalıdır, çünki təhlükəsizlik qadın, kişi, qız və oğlanlar tərəfindən və həmçinin azlıqlar tərəfindən fərqli şəkildə qavrana bilər⁹⁸. Geniş iştirak, sahiblənmənin giriş nöqtəsidir və daxili şərait və yerli özəlliklərin əhatə olunmasına sövq edir.

Mina fəaliyyətləri çox zaman münaqişə sonrası vəziyyətlərdə dəstəklənən ilk mexanizmlər sırasında olur. Əslində, o, sonrakı mərhələdə qurulan təhlükəsizlik strukturlarının inkişafına təkan verən təsirləri ilə, yaxşı idarəçiliyi sövq etmək üçün ən yaxşı giriş nöqtəsidir. Münaqişə başlayanda onun müxtəlif mərhələlərinə görə TSİ –ı ilə mina fəaliyyəti arasında zaman fərqi ola bilər və yaranmış fərq bu iki cür fəaliyyəti bir-biri ilə əlaqələndirmək baxımından müəyyən çətinliklərə gətirə bilər⁹⁹. Buna baxmayaraq, mina fəaliyyətinin geniş idarəçilik praktikasına təsir potensialının olduğu hələ də qəbul edilir¹⁰⁰.

Hər bir iş mühitinin fərqli olmasına baxmayaraq və kontekstə- uyğun ehtiyac qiymətləndirməsi tələb olunduğundan, mina fəaliyyəti, mümkün təsisatı arxitektura baxımından TSİ-dan daha da düzxətli ola bilər. İMAS, mina fəaliyyətinin tənzimlənməsi, idarə edilməsi və koordinasiya edilməsinin idarəçiliyi üçün təlimatlarla təmin edir və beləliklə dövlətlərin sahiblənməni öz üzərinə götürməsi üçün zəruri təsisatlar ortaya qoyur. İMAS ümumilikdə mina fəaliyyəti proqramlarının siyasət, tənzimləmə və bütövlükdə idarə olunmasına cavabdeh olan nazirliklər-arası milli mina fəaliyyəti hakimiyyəti və icra rolu oynayan milli mina fəaliyyəti mərkəzi arasında səlahiyyətlərin bölünməsinə təklif edir¹⁰¹.

Təvsiyə edilən milli mina fəaliyyəti strukturu 4-cü Şəkilə göstərilmişdir.

Şəkil 4: Mina fəaliyyəti təsisatları¹⁰²



Özünün dəqiq səlahiyyətləri və yoxlama mexanizmləri olan təsisati struktur hesabatlı təsisatlar üçün ilkin şərt sayılır. Təsisatların yaradılması hüquqi mexanizmlərin və daha çox ölkə qanunvericiliyinin üzərinə düşür və hökuməti, parlamenti və agentlikləri əhatə edən və çoxtərəfli iştiraka əla imkanlar təklif edən siyasi proseslərdən sonra qəbul edilir. Sonucda, bu növ qanunvericilik mina fəaliyyəti təsisatları və proqramları üçün legitimlik mənbəyi kimi xidmət edir. Hesabatlılıq daha sonra o mənada təmin edilir ki, mina fəaliyyəti ilə məşğul olan ölkənin rəsmiləri adətən parlamentə hesabat verirlər¹⁰³.

Ehtiyatlı qeydlərlə, Brayden şərt qoyur ki, beynəlxalq birlik tərəfindən maliyyələşdirilən mina fəaliyyəti bacarıq və imkanlarının yaradılması korrupsiyaya və sui-istifadəyə gətirə bilər, ona görə də nəzarət mexanizmləri daxilində effektivliyin gücləndirilməsi üçün paralel səylərin sürətləndirilməsi də vacibdir¹⁰⁴. Mina fəaliyyəti təsisatlarının inkişafı, TSİ və mina fəaliyyətləri arasında potensial faydalı əməkdaşlığa yaxşı nümunədir. TSİ-ı, bütövlükdə təsisati təhlükəsizlik arxitekturasının və mina fəaliyyətinin siyasi ölçülərini və həmçinin, mühüm məsələlərin ayırd edilməsini və mümkün həll yollarının tapılmasını başa düşmək üçün analitik çərçivə və təcrübə ilə təmin edə bilər və etməlidir.

Nəhayət, şəffaflıq, mina fəaliyyətinin keçmiş döyüşən tərəflər arasında inam yaradılmasında açar rolunu oynayır. Bu kontekstdə, mina fəaliyyətini idarə edən hüquqi çərçivə hərəkətə keçir və şəffaflıq və məlumat mübadiləsinə kömək edir. Həm APMBC və həm də CCM Dövlət Tərəflərinin, ilkin olaraq konvensiyaya qoşulan zaman və sonralar isə illik əsasda, şəffaflıq hesabatı deyilən hesabat təqdim etmələrini tələb edir¹⁰⁵.

Yaxşı idarəçilik və onun üç sütunu məhsuldarlıq və effektivliyi yaxşılaşdırmaq niyyəti güdür. Konkret mənada yaxşı idarəçilik, təhlükəsizlik sektoru üçün effektiv vasitə olmaqla, dövlətin və onun vətəndaşlarının təhlükəsizlik və hüquqi ehtiyaclarını qarşılamaq və mina fəaliyyəti üçün isə təhlükəsiz və qorxusuz mühit yaratmaq və insanların işləmək imkanların saxlamaq məqsədi güdür. Burada İMAS yenidən qiymətli rol oynayır: onlar, proqramların və bütövlükdə sektorun təhlükəsizliyini, məhsuldarlığını və effektivliyini yaxşılaşdırmaq fikri ilə, humanitar mina təmizləmənin hər bir hissəsi üçün kriteriyalar və konkret məsləhətlər hazırlayır. Hər bir belə işin əsasında risk altında qalanların qorunması durur və bu İMAS və mina fəaliyyətinin TSİ-ı ilə paylaştığı insan amilinə fokuslanmış baxışa olan fundamental sadıqlığın göstəricisidir və bu göstərici onların hər ikisini insan təhlükəsizliyi ilə bağlayır.

İnsan amilinə yönəlmiş baxış və insan hüquqları

Mina fəaliyyəti və TSİ-nin inkişafı ilə bağlı və insanların yoxsulluqdan azad olunmasına doğru apardığı səylərə baxmayaraq, həm mina fəaliyyəti və həm də TSİ-i insan hüquqları və insan təhlükəsizliyinin başqa əsas elementi olan qururlu həyatın təşviq edilməsində katalizator rolunu da oynayır. Ona görə də bu altbölmə mina fəaliyyəti və TSİ-nin insan amilini əsas tutan yanaşmaya necə riayət etdiyini və insan hüquqlarına, o cümlədən, bərabər hüquqluluğa necə hörmət etdiyini gözədən keçirir.

TSİ-i və insan hüquqları arasındakı əlaqə xüsusi əhəmiyyət və məna təşkil edir, çünki TSİ-i əsasən güc strukturlarının insan hüquqlarına əsas təhlükə olduğu ölkələrdə aparılır və bu ölkələrdə insanların təhlükəsizliyini qorumağa məsul olan güc strukturları insan hüquqlarını pozurlar. Munaqişədən sonra, təhlükəsizlik qüvvələrinin məsuliyyətə çəkilmədiyi cəzasızlıq mühitində təhlükəsizlik qüvvələri əhali tərəfindən qorxu və inamsızlıq ilə qarşılanır. Bu cür şəraitlərə baxmayaraq, dövlət insan hüquqları qanunu kimi beynəlxalq öhdəliklər qarşısında əsas məsuliyyəti daşıyır. İnsan hüquqlarının birbaşa pozulmasının qarşısını almaqla bərabər hər bir dövlətdən öz əhalisinin beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş insan hüquqlarından yararlanması üçün uyğun mühitin yaradılması tələb olunur. Ənənəvi təhlükəsizlik sektoru bu cür hüquqların qorunmasının təmini üçün mərkəzi rol oynadığından, munaqişə sonrası dövlət, tarixi sadəcə qanun pozuntuları ilə dolu olan təhlükəsizlik sektoruna arxalana bilməz. Bu cür hallarda heç bir şey etməmək səhlənkarlıq kimi və beləliklə səhv addım kimi qəbul edilə bilər¹⁰⁶.

Siyasi səviyyədə, bu cür bağlılıqlar aydın şəkildə ifadə olunur, məsələn, ECD-DAC kitabçasında olduğu kimi, burada TSİ-nin əsas prinsipi olaraq insan hüquqlarına hörmətin gücləndirilməsi nəzərdə tutulur¹⁰⁷. Beynəlxalq hüququn təhlükəsizlik sektorunu islah etmək üçün dövlətdən dəqiq olaraq nə tələb etdiyi məlum olmasa da, TSİ-i proqramlarının hüquqi öhdəliklər kimi insan hüquqları maddələri ilə nə qədər zənginləşdirilməsi haqqında analizlərin sayı da azdır. Lakin beynəlxalq hüquq TSİ-i üzrə işləri irəli aparmaq üçün prinsiplər irəli sürür: insan hüquqlarına hörmət və onların təmin edilməsi pozuntu hallarını analiz etmək üçün lazımi araşdırma tələb edir; dövlət insan hüquqları qanununun kobud şəkildə pozulmasını və beynəlxalq humanitar qanunun ciddi pozuntularını araşdırmalıdır və bunu törədənləri təqib etməlidir; dövlət zərərçəkənlərin hüquqlarının təminat altında olmasını təmin etməlidir. Bu cür öhdəliklər başqa işlərlə bərabər insan hüquqları üzrə təlimlərin və yoxlamaların vacibliyini vurğulamalı və TSİ-i proqramlarının məqsədlərini aydınlaşdırmalıdır¹⁰⁸. Eyni tərzdə, insan hüquqları yanaşması hüquqları daşıyan və öhdəlikləri daşıyanlar arasındakı münasibətləri də önə çəkir, eyni zamanda təsisatları və qanunları dəyişməklə elə etməlidir ki, öhdəlik daşıyanlar, yəni dövlət öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilsin. Qalletdi və Vodziki-

yə(Galletti and Wodzicki) görə,bu praktika ona gətirəcək ki,TSİ-ı dövlət –imkanlı paradigmadan dövlət-öhdəlikli paradigmaya keçməyə ehtiyac duyacaqdır¹⁰⁹.

BMT sülh əməliyyatları kontekstində aparılan missiyalar BMT İnsan Hüquqları Lazımı Qayğı Siyasətinin ölçülərini tətbiq etməyi tələb edir. Və “bu ölçülər bütün BMT qurumlarının hər hansı qeyri- BMT qüvvələrinə verdiyi dəstəyin BMT Nizamnaməsində nəzərdə tutulan məqsədlər və prinsiplərə uyğun olmasını təmin edir və onun insan hüquqlarına,beynəlxalq humanitar qanunlara və qaçqın hüquqlarına hörmət edilməsi,təşviq edilməsi və həvəsləndirilməsi üzrə öz üzərinə götürdüyü bütün beynəlxalq öhdəliklərə uyğun olur¹¹⁰. Lazımı qayğı siyasəti yardım alan təhlükəsizlik qüvvələrinin humanitar, insan hüquqları və ya qaçqın qanunlarını kobud şəkildə pozub- pozmadığı haqda və ya ciddi pozuntular törədəcəyi haqda BMT qurumlarının dəyərləndirmələr aparmasını tələb edir; və bu halların baş verdiyi yerlərdə onların hakimiyyət orqanları ilə birgə işləyərək bu pozuntuları durdurmalı və ya kömək dayandırılmalıdır. Lazımı qayğı siyasətinin tətbiq edilməsi,bu sahədə çox sayda problemlərin olmasına baxmayaraq, təhlükəsizlik sektoru islahatına BMT dəstəyi çərçivəsində insan hüquqları yanaşmasından baxmağa ilkin əsas verdi.

İnsan hüquqları ilə bağlı TSİ-a çoxtərəfli yanaşmanın əhəmiyyəti həqiqətin, ədalətin, kompensasiyaların və keçid ədaləti kontekstində geriye dönməmələrin təşviq edilməsi üzrə 2012-ci ildə İnsan Hüquqları Şurasının Xüsusi Hesabatçısı tərəfindən qəbul edilmiş hesabatda daha yaxşı nümayiş etdirilmişdir. Uyğun olaraq, keçid hüququna insan hüquqları pozuntularının yenidən baş verməməsini təmin etmək üçün,məsələn, təsisatı islahat və ya işçilərin yoxlanışdan keçməsi də daxil olmalıdır¹¹¹. Bu birbaşa olaraq,TSİ-nın insan hüquqlarına hörmətini və onun təşviqinə olan töhvəsini göstərir və Xüsusi Hesabatçının təklif etdiyi kimi bu cür bağlılıqların təsisatı hala salınması ehtiyacını nümayiş etdirir. Faktiki olaraq,öz vəzifəsindən sui-istifadə edən təhlükəsizlik rəsmiləri məsuliyyətə cəlb olunmursa və ya TSİ-ı və ya DDR proseslərinin tərkib hissəsi kimi islah edilmiş təhlükəsizlik qüvvələrinin tərkibinə təkrar cəlb edilsə,o zaman kompensasiya hüququ və ya dövlətin beynəlxalq hüquqa riayət etmək öhdəliyi duruş gətirə bilməz, o zaman təhlükəsizlik sektorunun effektivliyi üçün birinci dərəcəli sayılan legitimliyi də aşılamaqda davam edəcək.

Siyasi səviyyədə TSİ-da insan hüquqları təlimi və işə alınanların yoxlanışdan keçməsi əhəmiyyətli addım kimi qəbul edilsə də, bir sıra expertlərə görə onların heç də beynəlxalq hüquqi öhdəliklərə əsasən edildiyi qəbul edilmir¹¹². Ona görə də, Qalletti və Vodziki-nin(Galletti and Wodzicki) ifadə etdiyi kimi, “TSİ-ı paradigmasını insan hüquqları müstəvisinə çevirməklə TSİ-ı insan hüquqlarını təmin etmək prosesinin bir hissəsinə çevrilir”.¹¹³

Yaxşı idarəçilik və şəffaflıq, iqtisadi və sosial hüquqları təmin etmək üçün əhəmiyyət daşıyır. Şişirdilmiş hərbi büdcələr humanitar və inkişafa yönəlmiş layihələri lazımi resurslardan məhrum edir və dövlətin beynəlxalq aləmdə qorunan hüquqları reallaşdırmasına mane ola bilər. Təhlükəsizlik sektoru daxilində mülki nəzarəti və şəffaflığı təşviq edərək, TSİ-1 bu cür vəziyyətlərin qarşısını ala bilər və ya onlara qarşı addımlar ata bilər. Təhlükəsizlik sektoru qüvvələri, məsələn, korrupsiya vasitəsilə iqtisadi və sosial hüquqları da birbaşa poza bilər. TSİ-1, yenə də, dövlətin korrupsiya məsələləri ilə məşğul olması üçün və ya iqtisadi zorakılığın başqa formaları ilə məşğul olması üçün lazımi mühitin yaradılmasında həlledici rol oynayır¹¹⁴. Ona görə də, insan hüquqları sənədlərinin hesabatlılığa fokuslanması vacibdir, çünki bu cür olmasa qanunlar işləməyəcək. Bu əlbəttə həm TSİ-a və həm də mina fəaliyyətinə aiddir.

Minalar və ERW-in birbaşa olaraq çox sayda siyasi, iqtisadi, sosial, mülki və mədəni hüquqların həyata keçirilməsinə təsir etdiyinə görə, mina fəaliyyəti insan hüquqları əsasında yanaşma yürüdür. Bu hüquqlara İnsan Hüquqları Bəyannaməsinə nəzərdə tutulan bütün hüquqlar, o cümlədən, yaşama hüququ və şəxsin təhlükəsizliyi, tələblərə cavab verən həyat standartı hüququ və təhsil hüququ daxildir. Mina fəaliyyətinin qida hüququna riayət etməsinin vacibliyi qida üzrə Xüsusi Hesabatçının 2006-cı ildə Livan üzrə hazırladığı hesabat nümunəsində nümayiş etdirilir, bu hesabat mina/ERW nəticəsində yaranan çirkənlərin əhalinin özünü qida ilə təmin etməsinə necə ciddi təsir etdiyini göstərir¹¹⁵.

Mina fəaliyyəti və ərazinin mina və müharibədən qalma partlayıcı maddələr (ERW) hesabına zərərhlənməsinin təmizlənməsi əhalinin yerdəyişmə azadlığını da geniş dərəcədə yaxşılaşdırır¹¹⁶. O baxımdan, istənilən konkret mina təmizlənməsi fəaliyyəti layihəsi, beynəlxalq səviyyədə təminat altına alınmış çox sayda hüquqların həyata keçirilməsi praktikasına kömək edəcəkdir. İMAS-ın yaranmasının əsas prinsipi, əksəriyyəti risk altında olan əhalini qorumaq idi və bu prinsip qüvvətli şəkildə insan amilinə fokuslanmış və nəticədə insan təhlükəsizliyinə yönələn mina fəaliyyətini vurğulamaqdır.

Bu kontekstdə zərərçəkənlərə kömək xüsusilə vurğulanır. Bu tədqiqatın birinci bölməsi mina fəaliyyətinin inkişafına və onun ətrafındakı beynəlxalq hüquqi çərçivəyə yenidən diqqət çəkir; bu anlamda əlil olmuş adamların hüquqları, xüsusilə zərərçəkənlərin hüquqları daha çox diqqət cəlb edir¹¹⁷ və bu heç də APMBC-nin mühüm maddələri ilə əlaqəli deyil.¹¹⁸ İlk dəfə olaraq, xüsusi silah sisteminin qurbanlarına yardım üzrə hüquqi öhdəliklər adi silahlara nəzarət edən beynəlxalq mexanizmlərə daxil edilmişdir.¹¹⁹ O, həmçinin vacib insan təhlükəsizliyi və insan hüquqları məsuliyyətlərini qəbul edən dövlətlər hesabına dövlət məsuliyyətinin ənənəvi anlamını da genişləndirmişdir¹²⁰.

CCW-nin V Protokolu və CCM-nin özü eyni maddələri özündə ehtiva edir,CCM-nin özü isə xüsusilə APMBC-nin tələblərindən kənara çıxır.¹²¹ Bu baxımdan,son məqsədin zərərçəkənlərin cəmiyyətdə başqaları ilə bərabər, tam və effektiv şəkildə yararlanmasına nail olmaq olduğundan, zərərçəkənlərə edilən yardımın əlillər hüququ,əlillərin sağlamlığı və onların işləməsi kimi geniş məsələlərə inteqrasiya olunmasını tələb edir.¹²² Bu səbəbdən, Əlillərin Hüquqları üzrə BMT Konvensiyasının qüvvəyə minməsi zərərçəkənlərə verilən diqqəti daha da artırmış və əlillərin insan hüquqlarının təmin edilməsi ilə əlaqədar dövlətin öhdəliklərini aydınlaşdırmışdır. Beləliklə,mina təmizləmə fəaliyyəti insan hüquqları mexanizmlərinin tətbiq edilməsində və təşviq edilməsində kömək edir.

Xüsusilə APMBC və CCM, zərərçəkənlərə konkret olaraq insan hüquqları-əsaslı yardımların həyata keçirilməsi üçün faydalı sənədlər və təlimatla təmin edir. Öhdəliklərdən başqa, beş illik fəaliyyət planı Tərəf Dövlətlərdən tələb olunan fəaliyyətlərin daha dərin detallarını açıqlayır. Təkcə bu cür planlar zərərçəkənlərə yardım etməkdə dəstək olmur, həm də beynəlxalq birliyin nailiyyətləri qiymətləndirməyə yönəlmiş hər bir baxış konfransı da zərərçəkənlərlə bağlı dövlətin real məsuliyyətini nümayiş etdirməyə kömək edir¹²³. Numunə olaraq, APMBC-ə Tərəf olan Dövlətlər, 2014-2019 Maputo Fəaliyyət Planına sadıq qalaraq, “minadan zərərçəkənlərin cəmiyyətdə tam,bərabər və effektiv iştirakına görünən dərəcədə kömək edən milli siyasət,plan və hüquqi normaları yerinə yetirən təcili və ölçülü məqsədlərə nail olmaq üçün” danışıqlar aparırlar¹²⁴.

Ona görə də, TSİ-ı və mina fəaliyyəti insan hüquqları əsaslı yanaşma qəbul etsə də(hələ də bu yanaşma gücləndirilə bilər),mina fəaliyyəti, TSİ-dan fərqli olaraq beynəlxalq hüquqi normalara və bu yanaşmanı əhatə edən razılaşdırılmış fəaliyyətlərə əsaslanı bilər. Beynəlxalq hüquqi sənədlərin inkişafında mövcud olan bu cür fərqə baxmayaraq,hər iki sektor insan hüquqları sənədlərinin azadlıq və insan potensialı inkişafına kömək etdiyi prinsipinə söykənir və insanlara öz həyatlarına təsir edən qərarların qəbul edilməsində iştirak etməyə imkan verir.

Vətəndaşlara verilən imkanların həqiqətən faydalı olması üçün, bütövlükdə cəmiyyətin bərabər şəkildə və heç bir ayrımcılıq olmadan qərar vermə prosesində iştirak etməsi və bu prosesin tərkib hissəsi olması ilkin şərtidir. BMT Baş Katibinin TSİ-ı üzrə ilk hesabatı gender yanaşmasının, “ ayrımcı olmayan,təmsilçi və rəngarəng qrupların təhlükəsizlik ehtiyaclarına cavab verən təhlükəsizlik sektoru təsisatlarının inkişafı üçün həlledici olduğunu vurğulamışdır”¹²⁵. Bu yanaşma qadın,qızlar,oğlanlar və kişilərin və həmçinin azlıq qruplarının təhlükə və təhlükəsizliyi fərqli şəkildə qəbul etdikləri qavrayışa əsaslanır. Eynilə,OECD DAC –ın nəşr etdiyi TSİ kitabçası da, gendər bərabərliyinin TSİ-a tam olaraq inteqrasiya edilməsini yerli sahiblənmə, nəzarət, hesabatlılıq və təhlükəsizliyin effektiv şəkildə təmin edilməsini təmin etmək üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığını qeyd edir¹²⁶.

Qadınların və kiçik qrupların daha da təkmilləşdirilmiş formada buraya daxil edilməsi də dəstəklənə bilər,məsələn, TSİ-ı planlaşdırmasında onların da iştirakını təmin etməklə və ya struktur islahatları vasitəsilə, kadrlar üzərinə hədəflənməklə (məsələn, yeni işçilər tapmaqla)¹²⁷ bunu etmək olar. Geniş cəmiyyətin rəngarəngliyini təmsil edən iştirakçı təhlükəsizlik sektoru təsisatlarına inamın ehtimalı böyük olur və onların legitimliyi də qəbul olunur və həmçinin, onlar öz missiyalarının daha da effektiv görünürlər,lakin bu cür üstünlüklər təhlükəsizlik qüvvələrinin uyğun şəkildə rəngarəng olmasını və tərkib baxımından təmsilçi olmalarını tələb edir¹²⁸. Gəndər və kimlik-özəl göstəricilərin hazırlanması ehtiyacına və beləliklə, ayrı-ayrı məlumatların toplanmasına TSİ-da mühüm prioritet verilir.

Mina fəaliyyəti sahəsi üzrə, iştirakçı planlaşdırma,işçilərin seçilmə praktikaları və ayrı-ayrı məlumatların toplanması və analiz edilməsi kimi elementlər bir-biri ilə kəsişirlər və TSİ –ı ilə əlaqədar proqramların daha da təkmilləşdirilmiş effektivliyinə şərait yaradır. Ona görə də təəccüblü deyil ki,mina fəaliyyəti üzrə yaxşı hazırlanmış hüquqi normativ sənədlər gəndər və rəngarənglik haqqında mühüm maarifləndirmə məlumatı verir. Əlbəttə, gəndər və rəngarənglik linzaları,məsələn, CCM və Maputo Fəaliyyət Planına bərkidilmişdir və o,gəndər- həssas yanaşma,MRE və zərərçəkənlərin yardıma ehtiyacları olduğunu üzə çıxarır¹²⁹.

Bundan əlavə, İMAS mina fəaliyyətinin bütün aspektləri üzrə gəndər və rəngarəngliyin təmin edilməsi üçün daha detallı tələblər qoyur. Buraya planlaşdırma,fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi və monitorinq sahələri də daxildir. Konkret olaraq, gəndər və yaş üzrə, kimlik kateqoriyaları üzrə məlumatların sıraya düzülməsi mina fəaliyyəti işlərinin planlaşdırılmasının prioritetləşdirilməsini artırır və MRE daxil olmaqla tədbirlərin gender-özəl risklərə uyğun şəkildə hazırlanmasına imkan verir¹³⁰. Lakin, TSİ-da olduğu kimi, mina fəaliyyətində də təlim keçmək imkanları ayrımcılıq olmadan qadın və kişilərə də verilməlidir. Bir çox ölkələrdə, qadın və kişilərə öz ailələrindən kənarda birgə çalışmaq uyğun görülmür. Qadın və kişilərin sorğu qruplarında birgə çalışması(minaların və ERW-in yerləşdiyi ərazilərlə bağlı bu ərazilərdə yaşayan əhalidən məlumatlar toplanması),məsələn, əhəmiyyətli-dir,çünki bu halda onlar zərərçəkən qadın və qızlarla təmasda olma imkanı əldə edir və məlumat toplama prosesini daha da effektiv edirlər. Bu cür söylər mina fəaliyyətinin effektivliyini,hesabatlılığını və cavablılığını artırır və eyni prinsiplər təhlükəsizlik sektorunun daha geniş işləri üçün də tətbiq edilir.

Silahlı münaqişə həm də gəndər normalarını katalizə edər və ayrımcılığı gücləndirər. Lakin, həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti mentalitetin və təsisatı baxışlarının dəyişməsinə çalışır və bərabərliyi təşviq edir və təmin etməyə çalışır ki, güclənən ayrımcılıq münaqişə sonrası mühitdə və ya islah edilmiş təhlükəsizlik sektorunda baş verməsin¹³¹. TSİ və mina fəaliyyəti bütün əhalinin müxtəlif təhlükəsiz-

lik ehtiyaclarını qarşıladığı anda hər kəsi əhatə edən və effektiv olur. TSİ və mina fəaliyyəti arasında gəndər və rəngarəngliklə bağlı aydın görünən əlaqələr vardır, çünki bütün gəndər cərəyanının həlledici prinsipləri və bütün sosial qrupların bərabər şəkildə iştirakı məsələsi hər iki sahəyə tətbiq edilir.

Toplamda, bu bölmə göstərir ki, insan təhlükəsizliyinin əsasını təşkil edən bir sıra elementlər birinci bölmədə müəyyən edildiyi kimi, proqramların hazırlanması və yerinə yetirilməsi üzrə TSİ və mina fəaliyyəti yanaşmalarının formasını dəyişən prinsiplərə çevrilir. Xüsusilə, TSİ və mina fəaliyyəti arasında milli sahiblənmə və bacarıq və imkanların inkişafı üzrə, yaxşı idarəçilik, insan amili-mərkəzli baxış və insan hüquqları üzrə güclü konseptual ümumiliklər var. Bir-biri ilə kəsişən bu yanaşmalar, TSİ və mina fəaliyyətinin konseptual olaraq bir-biri ilə üst-üstə düşən mühüm elementlərinin olduğunu göstərir. Bu cür örtüşən elementlərə görə gözlənilə bilər ki, fəaliyyət baxımından TSİ və mina fəaliyyətinin bir-biri ilə əlaqələndirilməsi yaxşı idarəçilik, insan hüquqlarının qorunması və insan təhlükəsizliyinin təmin edilməsini yaxşılaşdırmaq üçün artan imkanlar irəli sürər. Lakin bu günə qədər mina fəaliyyəti və TSİ –i praktiki və proqram maraqları kimi ayrı-ayrılıqda inkişaf edir və bu iki gündəm arasında konseptual əlaqəni işə salmaq üçün az səylər göstərilir. Sonrakı bölmələrdə bu konseptual əlaqələrin praktiki baxımdan nə dərəcədə ifadə olunduğuna baxılacaq və onları daha da yaxına gətirməklə nə qazanılacağı gözəndən keçiriləcək.

TSİ və Mina fəaliyyəti arasında əlaqənin işə salınması

Bu bölmə TSİ və mina fəaliyyəti arasında indiyə kimi müzakirə olunan konseptual ümumiliklərin sahədə həyata keçirilib-keçirilməməsini nəzərdən keçirir. Öncə o BMT sülhməramlı və siyasi/sülh quruculuğu missiyalarına nəzər salır, çünki onlar münaqişə sonrası şəraitlərdə TSİ və mina fəaliyyəti aparmaqda mühüm rol oynayırlar. Xüsusilə, o, TSİ və mina fəaliyyətinin bu missiyaların mandatlarında iştirakının tezliyini və onlar arasında ciddi əlaqənin olub -olmamasını tədqiq edir. Daha sonra, bu bölmə BMT missiyalarından kənarda baş verən mina fəaliyyətləri və TSİ nümunələrinə baxaraq öz imkanlarını genişləndirir, çünki QHT-lər və dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən qarşılıqlı proqramlar münaqişə sonrası sülh quruculuğunda mühüm rol oynayır və bu iki sahə arasındakı konseptual ümumiliklərin praktikaya necə çevrilmələri haqqında əlavə dəlillər ortaya qoya bilər.

TSİ və mina fəaliyyəti BMT sülhməramlı missiyalarının mandatlarında

Birinci bölmədə göstəriləndiyi kimi, BMT sülhməramlı missiyaları birləşmiş və çox sahəli olmuşdur və əhəmiyyətli sülh quruculuğu fəaliyyətlərinin xeyrinə sürətləndirici rol oynayır, o cümlədən, TSİ və mina fəaliyyətlərində. 2015-ci ilin Avqustuna görə, cari sülhməramlı və xüsusi siyasi missiyalara baxış göstərir ki¹³², 25 missiyadan 14-ü TSİ-ı əhatə edən mandat daşıyır, səkkizi sülhməramlı missiya olub, altı missiya isə siyasi/sülh quruculuğu missiyalarıdır. 26 missiya arasında, 14-ü öz **mandatında dolayı-sı ilə**¹³³ **və ya aydın** şəkildə mina fəaliyyəti tədbirlərinə isnad edir. Nəhayət, on missiyada həm TSİ və həm də mina fəaliyyətləri mövcuddur.

Cədvəl1: Sülhməramlı və siyasi/sülh quruculuğu missiyaları¹³⁴

Missiya-ların sayı	BM Nizam-naməsinin VI Fəslı	BM Nizam-naməsinin VII Fəslı	TSİ tam olaraq	TSİ tam deyil	Mina fəaliyyəti tam	Mina fəaliyyəti tam deyil	TSİ və mina fəaliyyəti	
Sülh-məramlı missiyalar	16	6	10	6	2	7	4	7
Xüsusi Siyasi\ Sülh quruculuğu missiyası	9	0	2	4	2	2	1	3
Toplam	25	6	12	10	4	9	5	10

Bu rəqəmlər TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı konseptual örtüşmənin birbaşa olaraq işlək şəraitlərə çevrilməsi iddiasını əsaslandırır. Daha yaxından baxdıqda, TSİ və mina fəaliyyətində hansı konkret məsələlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu göstərir.

Sülhməramlı missiyalardan başlasaq, onlardan səkkizi TSİ mandatı daşıyır və onların hamısı stabilləşdirici qüvvələrdir (2-ci Cədvələ bax). Altı missiyanın tam olaraq TSİ-i üzrə tapşırıqları vardır və bu tapşırıqlar əsasən məsləhət və TSİ üzrə başqa beynəlxalq səylərin koordinasiya vasitəsilə dövlət təsisatlarının yenidən qurulması və /və ya gücləndirilməsindən ibarətdir. Çox zaman, TSİ tədbirləri sülh müqaviləsi ilə əlaqəli olur və o islahatların məqsədlərini və islah olunmalı xüsusi təhlükəsizlik sektoru bölmələrini göstərir. Məsələn, BMT-nin Mali missiyası (MINUSMA), “Sazişin (Malidə Sülh və Əmin amanlıq üçün əldə edilən saziş) müdafiə və təhlükəsizlik tədbirlərini dəstəkləmək üçün... və Beynəlxalq səyləri koordinasiya etmək üçün ... Saziş əsasında müəyyən edilmiş çərçivə daxilində Mali təhlükəsizlik sektorunu yendən qurmaq üçün tapşırıq almışdır”.¹³⁵

Bizim fikrimizcə, TSİ-i əhatə edən sülhməramlı missiyalara öz mandatlarına görə iki ayrı missiya da daxildir-UNMIK (BMT-nin Kosovadakı missiyası) və UNAMID (Afrika Birliyi /Darfurdakı BM Hibrid Missiyası) –çünki onların mandatlarına TSİ –i prosesinin bir və ya daha çox bölümlərinə aid məsələlər də aiddir. UNMIK müvəqqəti və keçid dövrü hakimiyyətinə, “ keçid demokratik özünü-idarəetmə təsisatlarının qurulması və onların üzərində nəzarət edilməsini” təmin etməlidir¹³⁶. Əlavə olaraq, o, keçid demokratik təsisatlarının inkişaf etdirilməsini təşviq etməli, təşkil etməli və onların üzərində nəzarət etməlidir və Kosovo-nun yekun statusu həll olana qədər, o ictimai asayişin qorunmasına, o cümlədən, yerli polisin yaradılmasına cavbdehdir¹³⁷. UNAMID-ə gəlincə, onun ikinci strateji prioriteti Sudan hökuməti ilə Darfurdə yerləşən (Doha Document for Peace) Doha Sülh Sənədinə Aid olan silahlı qüvvələr arasında vasitəçilik etməkdən ibarətdir¹³⁸ və missiyanın bu sənədin “tam yerinə yetirilməsinə tam dəstək verməsi”¹³⁹ dəstəklənir və bu sənədə ədliyyə sisteminin və hərbi təsisatların islahat tədbirləri daxildir¹⁴⁰.

Cədvəl2: BM sülhməramlı missiyaları¹⁴¹

BM Nizam-naməsi VI Fəsil	BM Nizam-naməsi VII Fəsil	TSİ tam olaraq	TSİ tam deyil	Mina fəal- iyyəti tam	Mina fəal- iyyəti tam deyil	TSİ və mina fəaliyyəti
-----------------------------	------------------------------	----------------------	---------------------	-----------------------------	-----------------------------------	---------------------------

MINUSCA

Mərkəzi Afrika
Respublikasında

BM Çoxsahəli -
Birləşmiş Stabili-
zasiya Missiyası

X

X

-

-

X

X

MİNUSMA Malidə BM Çoxsahəli Birləşmiş Stabili- zasiya Missiyası	-		X	X	-	X	-	X
MİNUSTAH Haitidə BM Stabili- zasiya Missiyası	-	X	X	-	-	-	-	
MONUSCO KDR-da BM Təşkilatı Stabilizasiya Missiyası	-	X		X	-	X	-	X
UNAMİD Darfurda ABBM Hibrid Əməliyyatı	-	X	-	X		X	-	X
UNMIK Kosovo-da BM Missiyası	-	X	-	X		X	-	X
UNISFA Abyei-də BM Müvəqqəti Qüvvələri	-	X	-	-		X ¹⁴²	-	X
UNMIL Liberiyada BM Missiyası	-	X	X-	-		-	X	X
UNMISS Cənubi Sudan Respublikasında BM Missiyası	-	X	-	-		X ¹⁴³	-	-
UNOCI Kot Devuarda BM Əməliyyatı	-	X	X	-		-	X	X
MİNURSO Qərbi Saxarada Referendum üçün BM Missiyası	X	-	-	-		X ¹⁴⁴	-	-

UNDOF								
BM Ayırma Müşahidə Qüvvəsi	X	-	-	-	-	-	-	-
UNFİCYP								
Kıbrısdə BM Sülhməramlı Qüvvəsi	X	-	-	-	-	-	-	-
UNFİL								
Livanda BM Müvəqqəti Qüvvələri	X	-	-	-	-	X ¹⁴⁵	-	-
UNMOGİP								
Hindistan və Pakistanda BM Hərbi Müşahidə Qrupu	X	-	-	-	-	-	-	-
UNTSO								
BM Atəşkəsə Nəzarət Təşkilatı	X	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	6	10	6	2	7	4	7	

Bu səkkiz sülhməramlı missiyalar arasında,yeddisinin mina fəaliyyəti üzrə tapşırıqları vardır. Onlardan dördünün(MİNUSMA,MONUSCO,UNAMİD və UNMİK)mandatında köklü mina fəaliyyətləri ilə bağlı tədbirlər vardır. Başqa üç missiyanın da (MİNUSCA,UNMİL və UNOCİ)dolayısı ilə mina fəaliyyətinə aid olduğu qəbul edilə bilər,çünki onlar mina fəaliyyəti subyektlərinin öz məqsədlərinə nail olmaları üçün onları dəstəkləyir və /və ya PSSM üzrə fəaliyyətləri əhatə edir.

* MİNUSMA-nın mandatı,mülkiləri qorumaq tapşırığı ilə aparılan mina fəaliyyətini nəzərdə tutur və “Mali hökumətinə minaların və başqa partlayıcı maddələrin və silahların təmizlənməsi və məhv edilməsi və sursatların idarə edilməsi məsələləri üzrə” kömək edir¹⁴⁶.

* MONUSCO-nun işi “hərbi əməliyyatlardan əvvəl,əməliyyatlar zamanı və əməliyyat sonrası mülki şəxslərə olası risklərin azaldılmasından” ibarətdir¹⁴⁷. Bu risklərə ERW də daxildir və UNMAS isə MRE, risk dəyərləndirməsi və onun aradan qaldırılması ilə məşğul olur. Bundan əlavə, UNMAS ərazinin zəhərlənməsi, DDR prosesi zamanı silah və sursatların toplanması və məhv edilməsi və bütövlükdə yüngül silahlarla bağlı tədbirlər görülməsi ilə əlaqəli məsələlərlə milli təsisatların məşğul olması üçün onlara bacarıq və imkanlar verməklə stabilləşməyə dəstək verir. Nəhayət, Sülh,Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Çərçivəsində,UNMAS silah və sursat

anbarları qurmaqla və təhlükəsizlik qüvvələrinə bu anbarların təhlükəsiz idarə edilməsi üçün təlim keçməklə milli sahiblənməyə dəstək verir¹⁴⁸.

* UNAMİD, mina fəaliyyətlərini mülkiləri qorumaq məsuliyyəti çərçivəsinə inteqrasiya edir və humanitar yardım verilməsinə kömək edir və bu da onun ikinci strateji prioritetinə daxildir. Partlamamış sursatların mülki əhaliyə verəcəyi zərər bu strateji prioritetin göstəricisidir¹⁴⁹.

* UNMİK-nin mandatına, “beynəlxalq qüvvələr məsuliyyəti öz üzərinə götürdüyü vaxta qədər mina təizlənməsinə rəhbərlik etmək daxildir”¹⁵⁰.

* MİNUCA, 2127 nömrəli qətnamənin 54-cü paraqrafına uyğun olmayan silah və əlaqədar materialların Mərkəzi Afrika Respublikasına verilməsi halında onları zəbt etmək və toplamaq və uyğun olduqda onları siyahılaşdırıb məhv etməlidir¹⁵¹. Onun mandatı həm də beynəlxalq və ölkədəki təhlükəsizlik sahəsindəki maraqlı tərəfləri MİNUCA ilə koordinasiya edərək “yüngül və atıcı silahların anbarlarının təhlükəsiz və effektiv şərəitdə idarə edilməsi, qorunması, saxlanması və artıq olan, zəbt edilmiş, nişan qoyulmamış və ya qanunsuz saxlanılan silah və sursatların toplanması və/və ya məhv edilməsinin” təmin edilməsinə çağırır, və bu cür məsələlərin “TSİ və DDR proqramlarına daxil edilməsinin əhəmiyyətini bir daha qeyd edir”¹⁵².

* UNMIL-in mandatına DDR proqramı çərçivəsində silah və sursatların toplanması və məhv edilməsi daxildir¹⁵³. Bu tapşırıq atəşkəs sazişinin yerinə yetirilməsinə verilən dəstəyin bir hissəsidir və humanitar yardım göstərmək üçün zəruri olan təhlükəsizlik şərtləri də bura daxildir.

* Nəhayət, UNOCI-nin mandatı, missiyadan Kot Deuvar hökumətinə “silahların toplanması və saxlanması və bu silahlarla bağlı bütün məlumatların qeydə alınmasına” kömək etməyi tələb edir¹⁵⁴. Bu tapşırığı yerinə yetirmək üçün, mandat, hökumətdən missiyanın silahlı təhlükəsizlik qüvvələrinin “bütün silah, sursat və əlaqəli materiallarına çıxış izni verməsinə” çağırır¹⁵⁵. Bu tələb silah və sursatların effektiv idarə edilməsi ilə əlaqəlidir və TSİ və DDR ilə birlikdə ölkənin sabitləşdirilməsi üçün önəmli rol oynayır¹⁵⁶. Bu cür tədbirlərə mina fəaliyyətlərinin cəlb olunması UNMAS tərəfindən dəstəklənir və o da mülki şəxslərin qorunması, DDR və ölkənin təhlükəsizlik təsisatlarının islahatı üçün kömək edir¹⁵⁷.

Sülhməramlı missiyaların mandatlarına baxış göstərir ki, mina fəaliyyəti və TSİ müntəzəm şəkildə mülkilərin qorunmasına, humanitar yardımın və DDR-ın təmin edilməsinə təhlükəsiz mühitin yaradılması ilə əlaqəlidir¹⁵⁸. O həmçinin PSSM-in DDR ilə əlaqəli proseslərdə artan əhəmiyyəti ilə bağlılığını göstərir. MİNUCA-nın mandatı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, çünki o açıq- aydın olaraq PSSM-i TSİ proqramı ilə birləşdirməyə ehtiyac duyulduğunu vurğulayır- bu cür bağlılığı biz

MONUSCO və UNOCI-də də görürük və PSSM-in idarəçilik məsələsi olduğu artan istiqamətdə qəbul olunur.

Lakin, biz o fikirdəyik ki, TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı əlaqələr üç səbəbə görə məhdud olaraq qalır. Birincisi, yuxarıda göstərilən mandatlarla, mina fəaliyyəti, daha çox mülki şəxsləri qorumaq məqsədi ilə və humanitar yardımı təmin etmək üçün təhlükəsiz mühit yaratmaq məqsədilə salınmışdır və bu mandatlarla mina fəaliyyətləri təsisatları yaradılması arasında mühüm əlaqənin olmadığını görürük və bu təsisatlar da idarəçilik məsələsi olub effektivlik və hesabatlılıq ilə əlaqəlidir. İkincisi, TSİ və mina fəaliyyətləri daha çox PSSM tədbirləri ilə əlaqəlidir və buraya bir sıra əsas mina fəaliyyətləri daxil deyildir (MRE və zərərçəkənlərə yardım). Üçüncüsü, insan hüquqları vasitəsilə olan əlaqə- konvensiyalar vasitəsilə mina fəaliyyətlərini bağlayan bu cür əlaqə burada mövcud deyil, baxmayaraq ki, onlar potensial olaraq ədalət və hesabatlılığı dəstəkləyirlər.

Ümumi təəssürat ondan ibarətdir ki, TSİ və mina fəaliyyəti paralel olaraq aparılır və mümkün birləşmiş fəaliyyətlərin bütün spektrindən istifadə edilmir.

TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı əlaqələrin qiymətləndirilməsi, Soyuq Müharibədən sonra çox genişlənən siyasi /sülh quruculuğu missiyalarına nəzər salmağı tələb edir. Doqquz siyasi/sülh quruculuğu missiyaları mövcuddur və onların altısının öz mandatlarında TSİ –i ilə bağlı birbaşa və dolayısı ilə tədbirlər planı vardır. Bu altı missiyadan üçünün (UNAMA, UNSOM və UNSMIL) mandatında birbaşa və qarışıq mina fəaliyyətləri vardır.

Cədvəl3: BM xüsusi siyasi/sülh quruculuğu missiyaları¹⁵⁹

BM Nizam-naməsi VI Fəsil	BM Nizam-naməsi VII Fəsil	TSİ tam olaraq	TSİ tam deyil	Mina fəal- iyyəti tam	Mina fəal- iyyəti tam deyil	TSİ və mina fəaliyyəti
UNAMA						
BM –in Əfqanıstanda Yardım Missiyası	-	-	X	-	-	X ¹⁶⁰
UNAMİ						
BM –in İraqda Yardım Missiyası	-	-	-	X ¹⁶¹	-	-
UNIOGBIS						
Qvineya Bisauda BM Birleşmiş Sülh quruculuğu Ofisi	-	-	X	-	-	-

UNOCA Mərkəzi Afrika üzrə BM Regional Ofisi	-	-	-	-	-	-	-
UNOWA Qərbi Afrika Üzrə BM Baş Katibinin Xüsusi nümayən- dəsinin ofisi	-	-	X	-	-	-	-
UNRCCA Mərkəzi Afrika üzrə BM-nin Önlə- yici diplomatiya Regional mərkəzi	-	-	-	-	-	-	-
UNSCOL BM Xüsusi Koordinatoru- nun Livan ofisi	-	-	-	-	-	-	-
UNSMİL Liviya BM Dəstək Missiyası	-	X	-	X ¹⁶²	X	-	X
UNSOM Somalidə BM Yardım Missiyası	-	X ¹⁶³	X	-	X	-	X
Toplam	0	2	4	2	2	1	3

* UNAMA-nın mandati, Əfqan hökumətini “təhlükəsizlik idarəçiliyi üzərində tam rəhbərlik və sahiblik” qazanması üçün dəstəkləməkdir¹⁶⁴. Mina fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq, bu missiyanın rolu koordinasiya və monitorinq fəaliyyəti vasitəsilə mülki əhalinin qorunması və mina fəaliyyətinə də dəstək daxil olmaqla BM agentlikləri və proqramlarının koordinasiyasıdır¹⁶⁵.

* UNSOM-ın işi Somali federal hökumətini və Afrika Birliyi Missiyasını “təhlükəsizlik sektoru islahatı,qanun aliliyi(o cümlədən, polis,ədalət və BM Qlobal Fokus Nöqtəsi çərçivəsi daxilində düzəltmələr) ,vuruşan tərəflərin ayrılması,tərkisiləh,tərxis olunma və yenidən integrasiya olma, dəniz təhlükəsizliyi və mina fəaliyyəti məsələləri üzrə” strateji məsləhətlər verməklə dəstəkləməkdir¹⁶⁶.

* UNSMIL Livianın “əsas təsisatlarına kömək edir”¹⁶⁷ və ordu və polisə öz söylərini davam etdirərək “milli təhlükəsizlik qüvvələri və silahlı qruplarla təmasa girərək onların dialoq prosesində və yeni təhlükəsizlik strukturları ilə bağlı gedən hazırlıq işlərində iştirak etmələrini dəstəkləyir¹⁶⁸”. UNSMIL, həm də “Liviyə müdafiə sektoru islahatları üzrə müntəzəm şəkildə Tunisdə beynəlxalq koordinasiya görüşlərini çağırmaqda davam edir”¹⁶⁹. Mina fəaliyyətində,UNSMIL” nəzarətsiz silahların və əlaqədar materialların təhlükəsiz yerdə saxlanmasına və onların yayılmasına qarşı”¹⁷⁰ çalışır və 2144 (2014)Qətnaməsinin tədbirlərini yerinə yetirir , o cümlədən,” Liviyada silahların və əlaqədar materialların nəzarəti ilə bağlı və onların yayılmasına qarşı ,onlara çıxışlar,onların lazımi idarəetməsi,təhlükəsiz saxlanması,lazım olduğu zamanlarda effektiv şəkildə silahların və əlaqədar materialların məhv edilməsi üzrə çalışır və tərəfdaşların koordinasiya söylərini,o cümlədən, beynəlxalq yardımın koordinasiya edilməsinə və təşviqini dəstəkləyir”¹⁷¹.

Bu rəqəmlər TSİ-nin sülh quruculuğunda oynadığı əhəmiyyətli rolu və onu siyasi baxımdan təbiətini təsdiq edir. Mina fəaliyyətləri ilə əlaqədar missiyaların vəzifəsi mülki əhalinin qorunması və silah,sursatların nəzarəti,saxlanması və aradan qaldırılması və PSSM kimi fəaliyyətləri daxil etməklə mina fəaliyyətinin daha geniş fəaliyyət olduğunu təşviq etməkdir. Lakin,sülhməramlı missiyalara gəlinə,siyasi/sülh quruculuğu missiyaları TSİ və mina fəaliyyətləri arasında məhdud əlaqə qurur.

Bütövlükdə,25 sülhməramlı və siyasi/sülh quruculuğu missiyalarının 10-u öz mandatında TSİ və mina fəaliyyətlərini əks etdirir,lakin görünən odur ki, TSİ və mina fəaliyyəti paralel olaraq həyata keçirilir və birgə hərəkət etmək əvəzinə “əmək bölgüsü” yolu ilə hərəkət edir. Örtüşmə əsasən PSSM ilə əlaqədar olaraq baş verir və bu MINUSCA,MONUSCO,UNOCI və UNSMIL-in mandatlarında görünür. Görünən odur ki, ancaq bu missiyalar ölkənin stabilləşdirilməsi üçün TSİ və mina fəaliyyəti arasında güclü əlaqə ortaya qoyur. MINUSCA-nın mandatı, birbaşa olaraq PSSM-in TSİ –nin “tərkibinə daxil edilməsindən” danışır. MONUSCO isə ölkənin stabilləşdirilməsi və islahatlara sahiblənməsinə kömək edən bacarıqlar qurmaq üçün UNMAS-n dəstəyinə arxalanır və nəhayət UNSOM mandatı həm TSİ və mina fəaliyyəti ilə bağlı “strateji məsləhətlər” verməkdən ibarətdir.

Bu tədqiqat mina fəaliyyəti və TSİ-n qovuşmasını təklif etmir. Lakin biz o fikir-dəyik ki, mandatlarda göstərilən bağlılıqlar məhduddur, çünki normativ sənədlər və idarəçilik sahələrində mümkün bağlılıqların olması ilə əlaqəli əlamətlər yox də-rəcəsindədir. Sonucda, mandatlar əvvəlki bölmələrdə ayırd edilən potensial qarşı-lıqlı faydalı əməkdaşlığı əks etdirmir, hansı ki, həm mina fəaliyyəti¹⁷² və TSİ –i üçün və həm də missiyanın məqsədinə nail olmaq üçün bu faydalı ola bilərdi.

Bundan əlavə, potensial əməkdaşlıqdan daha yaxşı istifadə edilməsi BMT Baş katibinin TSİ üzrə 2013 hesabatının müəyyən etdiyi problemləri missiyanın həll edə bilməsi üçün köməkçi rol oynaya bilərdi. Bu hesabatda deyilir ki, edilən irəli-ləyişə baxmayaraq, TSİ “sütün yanaşmasından” daha da irəli getməlidir və “sektor-boyu müdaxilələr” etməlidir¹⁷³.

O, həmçinin uzun müddətli təhlükəsizliyə TSİ-nin islahatlar vasitəsilə verdiyi töhvənin problemlərlə üzləşdiyini və eyni zamanda “məsələn, icma-orientasiyalı polis sistemi vasitəsilə, ədalətin təmin edilməsi ilə, yüngül və atıcı silahlara nəzarət kimi vasitələrlə” gündəlik təhlükəsizliyin təmin edilməsinin də problemlərlə üz-ləşdiyini vurğulayır¹⁷⁴. Nəhayət, bu hesabat TSİ-nin “geniş dairəli praktiki sahələr-lə əlaqələndirilməsini önə çəkir”¹⁷⁵.

Bu problemlərlə əlaqədar bu tədqiqat hesab edir ki, TSİ-nin mina fəaliyyəti ilə ar-tan əlaqəsi qısa və orta müddətdə təhlükəsizliyin təmin edilməsində TSİ-nin etdiyi səylərə kömək edir. Qısa müddətdə, mina fəaliyyəti təkcə PSSM vasitəsilə deyil, həm də özünün həyata keçirdiyi mühüm tədbirlərlə təhlükəsizlik sektoru islahatını güclən-dirə bilər. Xüsusilə, TSİ və mina fəaliyyətini təşkil edən beş sütunun örtüşməsi¹⁷⁶ da-ha da qüvvətli şəkildə bəyan edilə bilər, əsasən də insan təhlükəsizliyi narahatlıqlarını əks etdirən zərərçəkənlərə yardım və MRE məsələsində bu cür edilə bilər.

Uzun müddətdə, TSİ-a dəstək iki yolla mümkündür. Birincisi, mina fəaliyyəti mina-larla, ERW və kasset bombaları ilə bağlı proqramlarla məşğul olmaq üçün təsisatların, siyasi proqramların və hüquqi çərçivələrin hazırlanmasını tələb edir. Bu baxım-dan, TSİ və mina fəaliyyətinin yaxından əməkdaşlıq etməsi təhlükəsizlik sektorunun effektivliyinə və hesabatlılığına kömək edə bilər və münafişənin yenidən təkrar ol-masının qarşısını ala bilər¹⁷⁷. İkincisi, zərərçəkənlərə yardım, MRE və vəkillik sütun-ları insan hüquqları məsələləridir və onlar barış və ədalət elementləri arasında əlaqə qurur. Bu cür sütunlar zərərçəkənlərə yardım tələb edən mina- fəaliyyəti- əlaqəli-konvensiyalar əsasında durur və bu konvensiyalar Tərəf olan Dövlətlərdən zərərçəkən-lərə yardım tələb edir; Maputo Fəaliyyət Planına görə bu cür yardımların verilməsi öl-kənin hüquqi sənədlərində əks olunmasını tələb edir¹⁷⁸ və yaş və gender –həssas yar-dımların qeyd edildiyi CCM-ə də salınmasını tələb edir¹⁷⁹.

Eyni zamanda bu üç sütun mülki cəmiyyətin inkişafına və onun fəal subyekt kimi təhlükəsizlik sektoru üzərində nəzarət roluna da kömək edir. Bu üç sütun, mülki cəmiyyət təşkilatlarının insan hüquqları üzrə maarifləndirilməsi, minadan zərərçəkənlərə yardım edilməsi, risklər üzrə təlimlər keçirilməsi və konvensiyalar üçün dəstək verilməsi kimi işlərə cəlb olunmasına arxalanır. Sonucda, bu sütunların təhlükəsizlik qayğılarını əhatə edərək yerli sahiblənmə və hesabatlılığa dəstək verməklə və effektivliyi yaxşılaşdırmaqla TSI-a kömək etmək potensialı vardır.

Milli sahiblənmə və bacarıqlar qurma

İkinci bölmədə göründüyü kimi, milli sahiblənmə mina fəaliyyətində əsas prinsip olaraq qalır və ona APMBC və İMAS-n “ən vacib elementi” kimi baxılır¹⁸⁰.

Minalar və ERW-lərin hədəfi olan çox sayda ölkələr məlum olan bütün zəhərlənmiş və çirklənmiş ərazilərin müəyyən edilməsi və onların təmizlənməsinin sonuna yaxınlaşır¹⁸¹ və bununla da, fəal araşdırma və təmizlənmənin üstünlük təşkil etdiyi mərhələdən, müəyyən edilən təhlükələrə qarşı reaksiya verilən mərhələyə keçir. Bu cür keçid o deməkdir ki, milli bacarıqlar və milli sahiblənmə quruluşu ilə əlaqəli konsepsiyalar daha da əsas mövzuya çevrilir¹⁸², çünki zəhərlənmələrin qalıqlarını təmizləmək üçün beynəlxalq səviyyədə maliyyələşdirilən təşkilatlara arxalanmaq əvəzinə, dayanıqlı milli imkan və bacarıqların əldə edilməsi önəmli yer alır.

Reaksiyalı yanşmaya keçid həm də o deməkdir ki, mina fəaliyyəti bacarıqlarının ölçüləri kiçildilə bilər və onlar ordu və ya polis kimi təhlükəsizlik strukturlarına inteqrasiya edilə bilər və beləliklə, təhlükəsizliyi təmin edən strukturlarla mina fəaliyyəti arasında gələcəkdə qarşılıqlı əlaqə arta bilər. Bu cür əlaqə mina fəaliyyətinin fəal(proactive) dövründə baş vermir.

Minadan zərər çəkən məhdud sayda ölkələr araşdırma və təmizləmə fəaliyyətlərinin başladığı ilk vaxtdan etibarən özlərinin mina fəaliyyəti proqramlarında tam milli sahiblənmədən yararlanmışlar. Nikaraqua az sayda nümunələrdən biridir: Nikaraqua ordusu Amerika Ölkələri Birliyinin dəstəyindən yararlanaraq bütün mina sahələrini təmizləmişdir. Çox sayda ölkələrdə isə daha çox beynəlxalq mina fəaliyyəti təşkilatları fəal araşdırmalar və təmizləmə fəaliyyətləri görür və yerli təşkilatların və ordu və polisin iştirakı çox cüzi səviyyədə olur. Bir çox hallarda, UNMAS və UNDP zərərçəkən dövlətlər adından mina fəaliyyəti proqramlarını koordinasiya edirlər. Bu cür hallar milli bacarıq və imkanların və sahiblənmənin vacibliyini qeyd edir.

TSİ və mina fəaliyyəti arasında uğurlu bacarıqlar inkişaf etdirilməsi və əməkdaşlıq nümunəsi kimi Liberianı göstərmək olar. UNMAS-ın yerli təhlükəsizlik strukturları ilə bacarıq və imkanlar inkişaf etdirilməsi üzrə təlimlər keçirdiyini və

onun öz tərəfdaşı ilə birlikdə bir neçə TSİ subyektləri ilə necə effektiv şəkildə əməkdaşlıq etdiyini nümunə göstərmək olar.

Liberiyanın Silahlı Qüvvələri(AFL) və Liberiyanın Milli Polisi(LNP) 14 illik vətəndaş müharibəsi zamanı mülki əhaliyə qarşı ciddi cinayətlər törətmişdir və bu hal ölkənin təhlükəsizlik qüvvələrinə olan inamı çox azaltmışdır. Bunu nəzərə alaraq,Çoxtərəfli Sülh Sazişi prosesinin əsas maraqlı tərəfləri təhlükəsizlik sektoru islahatının (2003-cü ilin Avqustunda qəbul edilən) bu Sazişə salınmasının vacib olduğunu qeyd etmişlər.

Nəticədə, 2003-cü ilin Sentyabrında TSİ-ni də əhatə edən bir sıra tapşırıqlarla UNMİL quruldu, o cümlədən, Liberiyanın keçid hökumətinə LNP-nin yenidən qurulması və onun üzərində monitoring aparılmasına dəstək və yeni və yenidən qurulmuş AFL formalaşdırılmasında kömək edilməsi də bu tapşırıqlara daxil idi. Daha sonra, UNMİL təhlükəli risklərə cavab verməkdə və zəhərli qalıq maddələrin məhv edilməsi proqramına -partlayıcı maddələrin ləğv edilməsi (EOD)¹⁸³-a da cavabdeh oldu. Bu zaman məsuliyyətlərin UNMİL-dən Liberiya hökumətinə ötürülməsi planı öncədən nəzərdə tuturdu ki, 2015-ci ilə qədər UNMİL-in hərbi imkanları EOD bacarıqlarına yiyələnmiş bir mühəndislik birliyinə qədər azaldılacaqdır və EOD-un məsuliyyətləri həmən il AFL-ə ötürüləcəkdir¹⁸⁴.

UNMİL qüvvələrinin getdikcə azaldılması və nəticədə EOD imkanlarının aşağı düşməsinə görə, 2011 UNMİL daxili qiymətləndirməsi milli EOD imkanları inkişaf etdirmək tələblərini üzə çıxardı. Bu əsasda,UNMİL,UNMAS-dan tələb etdi ki,UNMİL-in EOD –la bağlı fəaliyyətlərini ölkənin milli təhlükəsizlik xidmətlərinə ötürülməsinə kömək etsin. UNMAS 2013-cü ildə yeni layihə hazırladı və bu layihəyə görə 32 AFL üzvünün EOD operatoru kimi təliminə başladı¹⁸⁵.

Liberiyada AFL-i hədəfləyən mühüm təlimlərin bir neçə il davam etməsinə baxmayaraq,ancaq 2013-cü ildə UNMAS-ın ora gəlməsi ilə ölkənin mina təmizləmə bacarıqlarının yaranmasına yönələn tədbirlər həqiqi mənada başladı.Təlimlər uğurla başa çatdıqdan sonra, AFL-n kadrları 2013-cü ildə bir EOD tapşırığı və 2014-cü ilin ilk dörd ayında isə doqquz EOD tapşırığı yerinə yetridilər və bu AFL-n zəhərli qalıqlara qarşı cavab gücü və onları idarə etmək bacarıqlarının açıq göstəricisi idi¹⁸⁶.

Adi silahların,məsələn, minaların və kasset bombalarının anbarları ənənəvi olaraq silahlı qüvvələrin məsuliyyətinə aid olmuşdur. Bu cür ehtiyatların məhv edilməsi mina fəaliyyəti və TSİ-nin yerlərdə qarşılıqlı əlaqəsi üçün başqa mövzu ola bilər və bir çox nümunələr mina fəaliyyəti təşkilatlarının bu cür proseslərdə yerli ordularla necə işlədiyini nümayiş etdirir. Dünyanın ən böyük mina fəaliyyəti operatorlarından biri olan Norveç Xalq Köməyi(NPA) təşkilatının bu işlərə cəlb olunması bu kontekstdə ən böyük nümunədir və daha yaxından analizlər aparmaq

üçün əsas təşkil edir. NPA, Dünyanın hər yerində Özünə -Kömək Sursatları Məhv edən Variantlar(Self-Help Ammunition Destruction Options Worldwide) (SHADOW) proqramı hazırlamışdır və o mövcud kasset bombaları ehtiyatlarının vaxtında məhv edilməsi üçün dünyanın hər yerində yerli hökumətlərə kömək etməyə çalışır. Bu proqram, yerli və ölkə səviyyəsində kiçik həcmli kasset bombaları ehtiyatlarının ləğv edilməsi üçün təhlükəsiz, praktik və qazancılı həllərin müəyyən edilməsinə yönəlmişdir. İlk olaraq, ölkə səviyyəsində özünə-kömək layihəsi 2010-ci ildə NPA və Moldova Müdafiə nazirliyi(MOD) tərəfindən hazırlanaraq Moldovada başlandı. Prosesin məhv edilmə mərhələsinin tamamilə MOD tərəfindən nəzarət edildiyi halda və ölkə ordusunun məsuliyyətində olduğu halda, NPA onlara bacarıqlar əldə edilməsində kömək etmiş və MOD işçilərinə məhv etmə prosesinin sökülmə mərhələsində nəzarət etmişdir¹⁸⁷. Son həyata keçirmə mərhələsi Moldovanın kasset bomba ehtiyatlarının 17 gün ərzində məhv edilməsinə gətirdi¹⁸⁸. 2014-cü ilin Noyabrına olan məlumata görə, NPA Xorvatiya, Makedoniya və Mozambikdə və Serbiyada SHADOW layihələri yerinə yetirmiş və başqa ölkələrdə də tədbirlər planlayır.

NPA hesab edir ki, milli sahiblənmə SHADOW tədbirlərinin uğurla aparılması üçün ilkin şərtidir, çünki bu tədbirlər hökumətin vəzifəli şəxslərinin və təhlükəsizlik strukturlarının rəhbərliyinin yaxın əməkdaşlığı və koordinasiyasından asılıdır¹⁸⁹. NPA vurğulayır ki, ölkə səviyyəsində yüksək səviyyədə siyasi razılığın olması önəm daşıyır və təşkilatın arxalanıb iş görməsi üçün “ölkə mübarizləri” müəyyən edilməlidir. NPA hesab edir ki, onun CCM ilə beynəlxalq səviyyədə iş görməsi başqa CCM-ə tərəf olan Ölkələrlə də güclü münasibətlər qurmağa vəsilə olmuşdur. Bu cür söylər, öz növbəsində SHADOW-n uğurla həyata keçirilməsində faydalı olmuşdur.

Maraqlıdır ki, və yəqin ki, gözləntilərin əksinə olaraq, NPA özünün ölkə hərbi qüvvələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi zamanı öz tədbirlərini yerinə yetirən zaman heç bir xüsusi problemlə üzləşməmişdir və o qeyd edir ki, bu cür ordularla görülmə iş çox müsbət təcrübə qazandırmışdır¹⁹⁰.

NPA-n hökumətlərin ən yüksək səviyyələrindən , o cümlədən, müdafiə və xarici işlər nazirliklərinin ən yüksək təmsilçilərindən SHADOW- əlaqəli xahişlər alması faktı o deməkdir ki, yüksək səviyyədə razılıq öncədən təmin olunur.

SHADOW proqramı maraqlı nümunə olub beynəlxalq mina fəaliyyəti QHT-nin milli təhlükəsizlik xidmətlərinə bacarıqlar inkişaf etdirmək dəstəyi verməsini təmin edir və beləliklə bu ehtiyatları məhv etmə istiqamətində ölkənin sahiblənməsini təmin edir və eyni zamanda özünün beynəlxalq öhdəliklərini də yerinə yetirir.

Yaxşı idarəçilik: Şəffaflıq, hesabatlılıq və effektivlik

Əvvəlki bölmələrdə göründüyü kimi, mina fəaliyyəti konvensiyaları və İMAS leqal və qeyri leqal normalardan təşkil olunan möhkəm beynəlxalq çərçivə sənədləri yaradır. Beləliklə, burada yaxşı idarəçilik prinsiplərinə eyni prinsiplərlə yanaşan TSİ və mina fəaliyyəti arasında birgə fəaliyyət üçün mühüm potensial vardır. Xüsusilə, bu iki praktik təşkilat arasındakı daha yaxşı əlaqə, bir tərəfdən, mina fəaliyyəti təsisatları və proqramlarının şəffaflığını, hesabatlılıq və effektivliyini yaxşılaşdıracaq; digər tərəfdən, onlar mina fəaliyyətini də daxil etməklə TSİ-ni daha da genişləndirəcək və TSİ-nin 1-ci şəkildə göstəriləndiyi sxemində ifadə edilən əlaqəli prosesdən daha da irəli potensialı ortaya çıxaracaq, çünki bir çox münaqişə sonrası şəraitlərdə o faktiki olaraq ən mühüm təhlükəsizlik məsələlərindən biri ola bilər.

Bu cür qovuşmalar üçün potensialın olmasına baxmayaraq, TSİ və mina fəaliyyətləri yaxşı idarəçilik məsələlərində önəmli dərəcədə qarşılıqlı əlaqədə olmurlar. Sahədən gələn bir çox nümunələr TSİ və mina fəaliyyətləri arasında qarşılıqlı əlaqə qurulmasını göstərsə də, onlar eyni şəkildə bu iki praktik qrup arasında məhdud əməkdaşlığın olduğunu da göstərir.

Bu baxımdan nümunə olaraq Nepalda gedən fəaliyyətlər göstərir ki, mina fəaliyyətinin effektiv olması şəffaflıq və mülki nəzarətin təmin edildiyi lazımi təsisatı strukturların vacibliyi ilə xarakterizə olunur. Bu daha dolğun olaraq Humanitar Mina Təmizləmə üzrə Cenevrə Beynəlxalq Mərkəzinin (GICHD)¹⁹¹ apardığı araşdırmada sənədləşdirilir və o vətəndaş müharibəsindən sonra yaradılmış mina fəaliyyətləri təsisatlarının nailiyyətləri və üzləşdiyi problemlər ilə bağlı analizlər verir. Bu araşdırma qeyd edir ki, ölkənin mina təhlükəsindən azad edilməsi üçün əldə edilən mühüm nailiyyətlərə baxmayaraq və İED-lərin törədə biləcəyi təhlükələrlə məşğul olmaq üçün bacarıq və imkanların inkişaf etdirilməsinə baxmayaraq, Nepalda da mina fəaliyyəti məhdudluqla üzləşir.

Analizlər xüsusilə göstərir ki, Nepalda “mülki koordinasiya və nəzarət altında olan mina fəaliyyəti proqramı üçün təsisatı struktur yox dərəcəsindədir”¹⁹². Ölkə proqramları üzərində koordinasiya və nəzarət mexanizmləri üçün mülki mərkəz kimi nəzərdə tutulmuş Sülh və Yenidən Qurma Nazirliyi məlumat və keyfiyyət idarəetmə bacarıqları olmadığından bu rolu yerinə yetirə bilməmişdir. Üstəlik, Mina Fəaliyyəti Rəhbər Komitəsi milli mina fəaliyyəti strategiyasını qəbul etmədi, milli standartlar və təlimatlar qəbul edə bilmədi və mina fəaliyyətlərində mülki və təhlükəsizlik subyektləri arasında koordinasiyaya məsul olan Mina Fəaliyyəti Birgə İşçi Qrupu təşkilatı kimi yararsız oldu¹⁹³.

Mülki təsisatların olmaması ucbatından mina fəaliyyətləri əsasən Nepal Ordusunun (NA) ixtiyarında olmuşdur və bu da nəticəsiz qalmamışdır. Nepal Ordusu

Mina Fəaliyyəti Koordinasiya Mərkəzi(NAMACC), Mina Fəaliyyətləri üzrə İnformasiya İdarəetmə Sistemindən(İMSMA)¹⁹⁴ istifadə imkanlarını əlində saxlamış,lakin buraya zərərçəkənlərlə bağlı məlumatlar daxil edilməmişdir,çünki NA bəyan etmişdir ki, onun zərərçəkənləri izləmək üçün heç bir mandatı yoxdur. Zərərçəkənlərlə bağlı məlumatlar isə əvəzində insan hüquqları QHT-i olan Qeyri-Rəsmi Sektor Xidməti¹⁹⁵ tərəfindən toplanır,onda isə İNSMA-da olan imkanlar yoxdur. Ona görə də, mina ilə bağlı məlumatlar və İNSMA –a daxil olan mina - əlaqəli hadisələr tam deyil və yarımçıqdır.

Əlavə olaraq, mina halları ilə bağlı informasiya almaq tələbləri NAMACC-a göndərməlidir və o da hərbi kanallardan keçməlidir və bu da öz növbəsində mülki təşkilatların informasiya almaq tələbləri üçün maneə yaradır. Bu araşdırmanın müəlliflərinə görə,ancaq yeni konstitusiya və tutarlı TSİ prosesi mina fəaliyyətinin də təsisatı məsuliyyətlərin yenidən qurulması üçün zəruri məkan yarada bilər¹⁹⁶.

Nepal nümunəsi bir neçə dərs çıxarmağa imkan verir. Birincisi,o göstərir ki, təhlükəsizlik sektorunun geniş idarəçiliyinin mina fəaliyyətinin bütövlükdə idarə edilməsi üzərində əhəmiyyətli təsiri vardır. Faktiki olaraq, mina fəaliyyəti üzərində NA nəzarəti sülh sazişinə daxil edilən islahatların yarımçıq olması ilə əlaqəlidir¹⁹⁷. İkincisi, mülki rəhbərliyin olmaması təkvə mina fəaliyyətinin hesabatlılığını sarsıtmır,həm də onun effektivliyini sarsıdır,çünki məlumat paylaşması zəif olur. Nəticədə, TSİ-ı mina fəaliyyəti təsisatları və proqramlarının yaxşılaşdırılması üçün həlledici proses kimi görünür.

İdarəçilik sahəsinin vacibliyi Ukrayna misalında da nümayiş etdirilir. O, keçmiş münafiqlərdən qalma zəhərlənmə və çirklənmə problemləri ilə, sovetlərdən qalma hədsiz dərəcədə çox silah anbarları ilə və ölkənin şərqində və cənub-şərqində baş verən böhran nəticəsində yeni mina və partlamamış sursatların təsiri ilə üzləşir¹⁹⁸.

Bu tədqiqat gedən zaman Ukraynada mina fəaliyyətinə məsul olan heç bir idarə mövcud deyildir və məsuliyyətlər bir neçə təsisat arasında bölünmüşdür. Əsas idarə Dövlət Fövqəladə hallar Xidmətidir(SES), hal hazırda o daxili işlər nazirliyinin təbəçiliyindədir¹⁹⁹,əvvəllər isə o nazirlik olmuşdur. SES ilə bərabər, silahlı qüvvələrin mühəndis korpusu ilə Müdafiə Nazirliyi, sərhəd qoşunları və İnfrastruktur Nazirliyinin dəmir yolları və şose yolları kimi nəqliyyat infrastrukturunu təmizləməkdə məsul olan Xüsusi Nəqliyyat Xidmətidir.Bu vəziyyət koordinasiya, imkanların təkrarı və təmizləmə sahəsində məsuliyyətlərin aydın olmaması baxımından mühüm problemlər yaradır²⁰⁰.

Ukrayna dövlətinin bu problemlərdən xəbəri vardır və mina fəaliyyətinə vahid təşkilatın cavabdeh olması üçün mina fəaliyyəti qanunu hazırlayır. Bu proses da-

vam edən münaqişəyə görə mürəkkəbləşir və humanitar mina təmizləməni hərbi mina təmizləmədən aydın şəkildə ayırmağı çətinləşdirir. Prezident fərmanı mina fəaliyyəti tədbirlərini müdafiə nazirliyinə²⁰¹ həvalə etmişdir və MOD da öz səlahiyyətlərini hər hansı mülki təşkilata verməyə həvəssizdir, çünki mina fəaliyyəti ilə əlaqəli bir sıra tədbirlər milli təhlükəsizlik məsələsi kimi qəbul edilir. Xüsusilə məlumat paylaşılması və cəbhə xəttinə yaxın olan sahələr həssas sayılır.

Ukrayna əvvəllər minalar üzrə fəaliyyət üçün yardım almışdır və indiki böhran vəziyyəti həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti üçün beynəlxalq varlığı artırmışdır. 2014-ci ilin İyulunda Mülki Təhlükəsizlik Sektoru İslahatı üçün Avropa Birliyi Məsləhət Missiyası qurulmuşdur və onun mandatı hüquq mühavizə orqanlarına (polis, sərhəd xidməti, həbsxana və təhlükəsizlik xidmətləri), məhkəmə və prokurorluq və həmçinin, anti-korrupsiya, insan hüquqları, dövlət idarəetməsi islahatı və strateji rabitə üzrə məsləhət, rəhbərlik və dəstək xidmətləri verməyi nəzərdə tutur²⁰². 2015-ci ilin İyunundan UNDP və Danimarka Mina Təmizləmə Qrupunun (DDG) rəhbərliyi altında BM Mina Fəaliyyəti Alt-Qrupu yaradıldı və o, mina fəaliyyəti üzrə çalışan dövlət hakimiyyəti orqanları və beynəlxalq təşkilatları bir yerə yığır²⁰³. MRE, sorğular və mina təmizləmə bacarıqları qurmaqda DDG fəallıq göstərir²⁰⁴. Mina Fəaliyyəti üzrə İsveçrə fondu və İnsan Təhlükəsizliyi üzrə Beynəlxalq İnəam Fondu da MRE üzrə fəaldırlar²⁰⁵.

Bundan əlavə, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının Ukrayna üzrə Layihə Koordinatoru (OSCE PCU) 1999-cu ildən Ukraynadadır və onun vətəndaşlarına təhlükəsiz mühitin qurulması üçün demokratik standartlara uyğun və Ukraynanın təhlükəsizliyinin, qanunvericiliyinin, təsisatlar və praktikalarının güclənməsinə kömək etmişdir²⁰⁶. Xüsusi olaraq mina fəaliyyəti üzrə, OSCE PSU, Ukrayna SES-ə öz bacarıq və imkanlarını qurmaq üçün dəstək vermişdir²⁰⁷. NATO, minaların məhv edilməsində, SALW, sursatlar və əldə daşınan hava hücumundan müdafiə sistemlərinin məhv edilməsində öz İnəam Fondu vasitəsilə dəstək vermişdir²⁰⁸.

Bu cür beynəlxalq varlığın olmasına baxmayaraq, TSİ və mina fəaliyyəti arasında bir çox istisnalar olmaqla məhdud qarşılıqlı əlaqə vardır. Alt-grup üzvləri 2015-ci ilin İyulunda təklif edilən qanun layihəsinə şərhlər vermişlər²⁰⁹. GİCHD, OSCE PCU və Genevrədəki Silahlı Qüvvələr üzərində Demokratik Mərkəzi (DCAF) ilə tərəfdaşlıqla Ukraynada mina fəaliyyəti təsisatları yaradılmasına dəstək olaraq konfrans təşkil etmişdir və bu məsələdə yardım etməyi davam edir²¹⁰. Bu cür fəaliyyət mina fəaliyyətində yaxşı idarəçiliyin yerini göstərmişdir, çünki mina fəaliyyətində vahid, təsirli, hesabatlı və mülki agentliyin yaradılması bir sıra qazanclar gətirir, o cümlədən, aşağıdakı bacarıqların əldə olunmasına kömək edir:

- Zəhərlənmə və çirklənmə üzrə məlumat toplanması və paylaşılması;
- Yerli imkanların qurulması;
- Beynəlxalq subyektlərlə koordinasiyanın aparılması;
- Maliyyə əldə edilməsinə kömək.

Lakin, bu GİCHD,DCAF və OSCE PCU təşəbbüsləri bir-birindən ayrı olan hallardır və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olmayan təşkilatları bir yerə gətirmək baxımından problemlərlə üzləşir. Mina fəaliyyəti təşkilatları daha çox operativ məsələlərə diqqət yetirilir,məsələn,MRE-nin təmin edilməsi,minalı yerlərin işarələnməsi və təmizlənməsi və təsisati inkişafı isə başqa təşkilatların himayəsinə buraxırlar. Bütövlükdə,Ukraynanın nümunəsi göstərir ki,mina fəaliyyəti praktikası ilə məşğul olan təşkilatların yaxşı idarəçilik məsələlərində öz işini artırmaq üçün müəyyən məkana malikdir və TSİ daha çox siyasi və münafişə-həssas analizlər etməklə mina fəaliyyətinə dəyərli kömək verə bilər.

İnsan- mərkəzli yanaşma və insan hüquqları

İnsan hüquqlarının qorunması və təşviq edilməsi istiqamətində TSİ və mina fəaliyyətinin birbaşa və ya dolayısı ilə birgə töhvə verdiyi çox az konkret nümunələr mövcuddur. Lakin MİNUSCA-nın çetiri altında, Mərkəzi Afrika Respublikasında(CAR)baş vermiş bir nümunədə,UNMAS, insan hüquqları və TSİ bu hadisənin tərkib hissələri olmuşlar.

CAR-da,həm təhlükəsizlik qüvvələri və həm də silahlı qruplar tərəfindən İHL və insan hüquqlarının pozulmasının tarixi faciəvi dərəcədə zəngindir. TSİ-a olan ehtiyac daha da dərinə gedir,lakin General Bozize hakimiyyəti zəbt edəndən iki il sonra keçirdiyi 2005-ci il seçkilərində qalib gəldikdən sonra,zorakılıq yenidən yüksətəldi və dövlətin təhlükəsizlik və siyasi funksiyalarını pozaraq sabitliyi və legitimliyi təhlükə altında qoymaqda davam etdi. Silahlı qruplar dövlət hakimiyyətinə qarşı çıxdılar və nizamlı qüvvələr, o cümlədən, mərkəzi afrikana qüvvələri(FACA) təhlükəsizliyi sarsıdan fəaliyyətlər, o cümlədən,ciddi insan hüquqları sui-istismarları törətməyə başladılar. Bu dövr, həmçinin o vaxt idi ki, münafişələrin baş verməsinin struktur səbəbləri haqqında düşünülməsi və o cümlədən,geniş təhlükəsizlik sisteminin yaradılması və onun işləməsinin vacibliyi geniş şəkildə qəbul edilmişdi. 2008-ci ildə,FACA-nı və digər təhlükəsizlik qüvvələrini islah etmək səyləri başlandı. Bu cür cəhdlər əvvəllər əsasən uğursuzluğa məruz qalmışdır və həmçinin 2012-ci ildə geniş miqyaslı zorakılıq baş verdiyi dövrdə də belə olmuşdu²¹¹.

2012-ci ilin sonunda,zorakılıq əsasən müsəlman Seleka üsyançı qrupları və hökuməti arasında başladı və 2013 –cü ildə Bozize ilə üsyançı qüvvələr arasında

bağlanan Libreville sülh sazişinə baxmayaraq atəşkəs saxlanmadı. 2013-cü ilin Martında prezident Bozize Selekalılar tərəfindən devriləndən sonra keçid hökuməti hakimiyyətə gəldi. Münaqişə Seleka ilə xristian anti-Balaka hərəkəti arasında daha çox dini xarakter aldı və bu hal CAR-nın dini zonalar üzrə bölünəcəyi riski haqqında BMT Baş Katibinin xəbərdarlığına gətirdi²¹². Ölkə boyunca təhlükəsizlik pisləşdi və ölkənin ərazisi üzərində zəif hökumət hakimiyyətinə və nəzarətinə, tam cəzasız insan hüquqları pozuntularına və ciddi humanitar və təhlükəli böhrana, mülkilərin bütün sialıqlı qruplar tərəfindən hədəf alındığı vəziyyətə gətirdi²¹³. Bu cür şərtlər altında, BMT Təhlükəsizlik Şurası 2014-ci ilin martında MİNUSCA-nı qurdu.

Hesabatlılıq və ədalət tədbirləri istənilən sülh və barışıq prosesi üçün və davam edən pozuntuların yaxın müddətdə qarşısını almaq üçün vacibdir²¹⁴. Məsələn, MİNUSCA-nın mandatında Təhlükəsizlik Şurası cəzasızlığın sona endirilməsinin vacibliyini və sui-istifadəçiləri və qanun pozuntusu törədənləri ədalətə çəkməyin vacibliyini qeyd etmişdir və beləliklə Təhlükəsizlik Şurası tərəfindən²¹⁵ TSİ-a özəl rol tanınmış və keçmiş döyüşçülərin və silahlı elementlərin silahsızlaşdırılması, ordudan tərxis edilməsi, cəmiyyətə inteqrasiya edilməsi və ölkəyə geri qaytarılmasının (DDRR) vacibliyi qeyd edilmişdir. Bu tələb həm də yuxarıda qeyd edilən insan hüquqları pozuntuları törədən təhlükəsizlik qüvvələrinə də aiddir. Bunun nəticəsi olaraq, MİNUSCA TSİ proseslərini dəstəkləyir²¹⁶. İnsan hüquqları və başqa pozuntuların yoxlanılması orduya inteqrasiya üçün ilkin şərt olaraq qoyulmuşdur²¹⁷.

Eynilə, Təhlükəsizlik Şurası keçid hakimiyyətlərinin, "CAR-da yüngül silah və atıcı silahların qanunsuz ötürülməsi, sabitliyi pozan miqyasda toplanması və sui-istifadə edilməsi və onların təhlükəsiz və effektiv idarə edilməsi, saxlanması və yüngül və atıcı silahların anbarlarının təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlərin həll edilməsi" üçün onlara dəstək amacı ilə MİNUSCA-a mandat vermişdir²¹⁸. Həddən artıq, zəbt edilmiş, nişan vurulmamış və ya qanunsuz olaraq saxlanılan silah və sursatlar toplanmalı və məhv edilməlidir. UNMAS, mina fəaliyyəti üçün fokus mərkəzi olaraq bu məsuliyyətləri boynuna götürür.

Pisləşən təhlükəsizlik vəziyyəti faktiki olaraq, geniş miqyasda silahların, köhnə sursatların və yüngül silah və sursatlarının yayılmasına kömək etmişdir. BM-in məlumatlarına görə, 2012-ci ilin Dekabrı ilə 2013-cü ilin Noyabrı arasındakı müddətdə, köhnəlmiş sursatların və partlayıcı qalıqların 83 faizi və sursat aktivlərinin 99 faizi yoxlanış keçirilən anbarlardan yox olmuşdur²¹⁹. Bu humanitar və təhlükəsizlik riskləri ilə əlaqəli olan və bu risklərə töhvə verən böyük miqdarda sursatlar pis şəraitdə saxlanılır və idarə edilir.

Bu əsasda UNMAS, PSSM-ə dəstək verir və bu dəstək CAR-da təhlükəsiz və qorunan silah və sursat anbarlarının tikilməsini nəzərdə tutur²²⁰. Konkret nümunə kimi, 2015-ci ilin Aprelində MİNUSCA, UNMAS vasitəsilə və TSİ təlimatı ilə Kassay Düşərgəsində 1000 sayda silah saxlamaq imkanına malik olan daimi silah anbarı tikilməsi təşəbbüsündə olmuşdur²²¹. Bu silah anbarı qanunsuz silah ötürülməsinə daha yaxşı nəzarət etmək üçün keçid hökumətinə kömək edəcəkdir və eyni zamanda silahların işarələnməsini və yaxşı idarə edilməsini təmin edəcəkdir²²². Bu addım silahlı qüvvələri yenidən qurmaq strategiyasının bir hissəsidir.

Təhlükəsizlik Şurası aydın şəkildə vurğulamışdır ki, bu cür silahla əlaqəli tədbirlər TSİ –1 və DDR/DDRR proqramlarına daxil edilməlidir²²³. İntegrasiyaya doğru yönəlmiş çağırışlar ölkənin SALW idarəçiliyi, silahlı zorakılığın azaldılması, insan hüquqları məsələləri və TSİ arasındakı bağlılıqların geniş məcrada tanınmasına əsaslanır²²⁴.

CAR-dakı keçid hökumətinə UNMAS-ın verdiyi dəstək bu qarşılıqlı əlaqələrin effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə uyğun misaldır. UNMAS və TSİ-nin və missiyanın insan hüquqları birliklərinin uyğun fəaliyyətləri Baş Katibin Xüsusi Nümayəndəsinin siyasi məsələlər üzrə müavini səviyyəsində koordinasiya edilir; UNMAS silah və sursatların idarə edilməsini dəstəkləmək üçün mandat aldığı halda, TSİ qrupu struktur və idarəçilik məsələlərini həll edir.

İnsan hüquqları pozuntuları və sui-istismarları CAR-da əsas narahatçılıq törədir, cəzasızlığa qarşı qəti tədbirlərin görülməsi və təhlükəsizlik sektoru kadrlarının yoxlanışdan keçməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Daha sonra, insan hüquqlarına lazımi qayğı siyasətinə (due diligence policy) uyğun olaraq, BMT-nin, insan hüquqları pozuntuları törədən və ya bu məsələlərlə məşğul olmayan təhlükəsizlik subyektlərinə, verdiyi dəstəyi geri çəkmək öhdəliyi vardır²²⁵. Silah anbarları tikilməsi məsələsi, keçid hökumətinin öz təhlükəsizlik qüvvələri üzərində insan hüquqlarına lazımi qayğıya daha çox fokuslanması üçün müdrik şəkildə təsir mexanizmi kimi istifadə edilə bilər. Bu cür bu işə bağlılıq və həmçinin saxlama yerlərinin təhlükəsizliyi, müəyyən şərtlər daxilində, ilkin şərtlərdən biri kimi toplanmış silahların keçid hökumətinə qaytarılması kimi də başa düşülə bilər.

Kassay Düşərgəsində silah anbarı tikintisinin açılışı zamanı onun şərafinə etdiyi çıxışda, BMT Baş Katibinin müavini Herve Ladsous ən azı incə şəkildə buna eyham vurmuşdur və bu kontekstdə MOD-un və Baş Qərargahın ləkəsiz ordu qurmaq haqqında təşəbbüslərini və beynəlxalq normalara getdikcə artan dərəcədə riayət etmələrini tərifləmişdir.²²⁶

Bu nümunə xüsusi bir hal kimi görünsə də, sahədə TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı qarşılıqlı təsiri mükəmməl şəkildə nümayiş etdirir və bu cür bağlılıqların işə salınmasının dolayı yolla insan hüquqlarının inkişafına necə təsir etdiyini göstərir. Hesab edilir ki, müxtəlif sahələr arasında, sahədə xüsusi siyasi və operativ şə-

raitlərin imkan verdiyi hallarda bu cür uğurlu mayalanmanın daha geniş tədqiq edilmə potensialı vardır.

İnsan hüquqlarına gəlincə, tədqiqat göstərir ki, hər iki sahə gendər və rəngarəngliyi özlərinin uyğun fəaliyyətlərinə inteqrasiya etməyə və önə çıxarmağa geniş dərəcədə fokuslansa da, konkret birgə layihələr mövcud deyil. Ona görə də bu məsələ ətrafında sahədə güclü əməkdaşlığın aparılmasının nə qədər uyğun olub-olmaması haqqında sual ortaya çıxır. Konseptual olaraq nümayiş etdirildiyi kimi, gendər və rəngarənglik həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti üçün əhəmiyyətli olan məsələlərdir, xüsusilə də təsisatlarla, işçilərin tapılması ilə bağlı, planlaşdırma və dəstəyin verilməsi məsələlərində kəsişən məsələlərdir. Ancaq TSİ və mina fəaliyyəti çoxtərəfli olmaqla effektiv ola bilər və daha böyük təsir əldə edə bilər. Gendər üzrə ayrı-ayrı məlumatların toplanması və analiz edilməsi, sahədəki TSİ və mina fəaliyyəti layihələrinin qarşısında duran mühüm məsələlərdir.

Bu mövzuya olan ümumi maraq və birgə əməkdaşlıqdan gələn faydaların tanınması Genevrədə yerləşən sülh və təhlükəsizlik sahəsində fəal çalışan bir sıra təşkilatların ifadə etdiyi kimi ən azı qərargahlar səviyyəsində başladı. 2015-ci ilin Yanvarında hamısı Mayson de la paix ofislərində yerləşən DCAF, Təhlükəsizlik Siyasəti üzrə Genevrə Mərkəzi, GİCHD, Yüngül Silahlar Araşdırması və Gendər və Mina Fəaliyyəti Proqramı arasındakı əməkdaşlıq Mayson de la paix Gendər və Rəngarənglik qovşağının yaradılması ilə nəticələndi. Bu cür təşəbbüsün gücü ondan ibarətdir ki, müxtəlif təşkilatlar özlərinin spesifik sahələrinə aid olan gendər və rəngarənglik üzrə təcrübələrini bir çətir altına gətirdilər və bu əməkdaşlıqdan doğan nəticələrdən faydalanaraq əhali ilə münasibətlər quruldu və onlar üzərində öz təsir gücünü də artırdı.

Gendər bərabərliyi və rəngarəngliyinin irəli aparılması mina fəaliyyəti və TSİ-nin (və başqa sahələrin məsələ, SALW və təhlükəsizlik siyasətinin) ayrılmaz hissəsi olduğundan və bir sıra hallarda hər iki sahə eyni və ya oxşar maraqlı tərəflərlə işlədiyindən belə hesab edilə bilər ki, gendər və rəngarənglik və məsləhətlər kimi dəstəyin birgə verilməsi gendər və rəngarənglik-əlaqəli bağlılıqların geniş təhlükəsizlik üçün nə qədər anamlı olduğuna və təkmilləşmiş TSİ və mina fəaliyyəti proqramlarına aparır. Gendər və Rəngarənglik Qovşağının fəaliyyəti bu fərziyyənin nə qədər doğru olub-olmamasına imkan yaradacaq.

Mandatların genişləndirilməsi: Mina fəaliyyəti təşkilatları və təhlükəsizlik təminatçıları

TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı konseptual oxşarlıqların işləməsini və ya işləməməsini nəzərdən keçirərək, bu alt-bölmə, mina fəaliyyəti təşkilatlarının öz

fəaliyyətlərini genişləndirmələri istiqamətində gedən kursun təhlükəsiz sektoru ilə artan qarşılıqlı əlaqəyə gətirməsi və bu cür qarşılıqlı əlaqənin birgə əməkdaşlığa gətirib-gətirməməsi və ya gələcəkdə gətirəcəyini nəzərdən keçirməklə TSİ və mina fəaliyyəti təşkilatları arasındakı bağlılıqlara daha bir analitik təbəqə əlavə edir.

Bu yeni tendensiya belə qəbul olunur ki, bir sıra şəraitlərdə, mina fəaliyyəti təşkilatlarının təcrübə və bacarıqları uyğun sayılır və mina fəaliyyətindən kənar sahələrdəki fəaliyyətlərin ehtiyaclarına cavab olaraq da onlardan istifadə edilə bilər²²⁷. Bu cür başqa sahələrlə qarşılıqlı əlaqə, verilən cavablara mühüm dərəcədə dəstək olur və o daha da məhsuldar, daha yaxşı hədəfə yönəlmiş və daha da təsirli olur. Mina fəaliyyətləri təşkilatlarının öz köməklərini genişləndirməsi üçün başqa bir amil onların qeyri-sabit və münaqişəli zonalarda işləmək qabiliyyətləridir. Bu cür növ təcrübələr onlara çoxsaylı risklər olan mühitlərdə işləməyə imkan vermişdir, o yerlərdə ki, SALW, İED və sursatlar çox zaman əlavə və qarşılıqlı bir-birini gücləndirən təhlükələr doğurur.

Başqa həlledici amillər SALW nəzarəti, sursatların idarə edilməsi və silahlı zorakılıq və inkişafın bir-birinə bağlanması üzrə son illərdə qəbul edilən normativ və diplomatik addımlardır. Nümunə kimi, Silah Ticarəti Müqaviləsi, SALW nəzarəti üzrə BM Fəaliyyət Proqramı²²⁸, regional sazişlər olan, məsələn, 2006 Qərbi Afrika Ölkələrinin İqtisadi Birliyinin Yüngül silahlar və atıcı silahlar üzrə Konvensiyası, onların sursatları və başqa əlaqəli materialları, İATG, İSACS və Silahlı Zorakılıq və İnkişaf üzrə Genevrə Deklarasiyasını göstərmək olar. Bu mexanizmlər, mina fəaliyyətləri təşkilatlarını dövlətlərə çıxış, onlara təklif vermək və harada mümkün-sə orada yardım etmək imkanı verən mühüm sənədlərlə təmin etmişdir. Dəstək tələbləri, çox zaman ənənəvi mina fəaliyyətləri zamanı dövlətlər və təşkilatlar arasında qurulan münasibətlər və yaranan inam vasitəsilə irəli aparılır.

Aşağıdakı paraqraflar əvvəlki ənənəvi mina fəaliyyəti təşkilatlarının təhlükəsizliyə qarşı yönəlmiş geniş təhlükələri dəf etməyə çalışdıqları bir sıra halları vurğulayır: OAS SALW və Qvatemalada sursatları məhv etmə proqramı, Uqandada DDG-nin İcma Təhlükəsizliyi Proqramı, UNMAS-ın yerinə yetirdiyi PSSM layihəsi və Kot Devuardakı HALO Trustın fəaliyyəti və HALO Trust-ın Əfqanıstanda DDR işlərinə cəlb olunması. Bu layihələr, onların təhlükəsizlik qüvvələri və TSİ prosesləri ilə güclü qarşılıqlı əlaqəsinə görə seçilmişlər.

Birincisi, onların fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi nəticədə mina fəaliyyəti təşkilatlarının SALW və sursatların məhv edilməsi ilə məşğul olmasına gətirdi və bu Qvatemalada OAS-ın işləri ilə ifadə olundu. Bu ölkədə baş verən 36 illik və-təndəş müharibəsi zamanı 200.000 –dən çox adam öldürüldü və bundan daha çox insanın insan hüquqları pozuldu²²⁹. 1996-cı ildə sülh sazişi bağlandıqdan sonra donorlar təhlükəsizlik və hüquq islahatına əhəmiyyətli səviyyədə yatırım qoydu-

lar,lakin onun faydası çox az oldu. Qvatemala dünyanın ən zorakı ölkələrindən biri olaraq qalır, 2013- cü ildə 100.000 nəfərə düşən öldürülmə halı 34 nəfər olmuşdur və bu Latin Amerika ölkələrinin orta statistikasından iki dəfə çox olmuşdur²³⁰. Zorakılığın səviyyəsi və artan təhlükə hissləri polis səylərinin olmaması və Qvatemala cəmiyyətinin böyük hissəsində hökumətin təhlükəsizlik qüvvələrinə inamsızlığın olması ilə çətinləşir²³¹. Qvatemala həm də SALW və sursat tranziti üzrə regional qovşağa çevrilmişdir.

2015-ci ildə çox sayda əhalinin yaşadığı Qvatemala şəhərində aşırı dərəcədə gövrək olan ağ fosfordan ibarət hərbi sursat anbarında baş verən yanğından sonra, ağ fosfor müvəqqəti bunkerlərdə saxlanmağa başlandı. Beş il ərzində,bu problemin həlli üçün heç bir addım atılmadı və fosfor getdikcə pisləşdi. Və bu getdikcə ekoloji və təhlükəsizlik qorxuları yaratdı və eynilə şəhər yerlərində yerləşən digər anbarların da partlaması riski qorxu yaratdı. Beləliklə,Qvatemala ordusu planlaşdırılmamış partlama risklərini azaltmaq və onların ehtiyatlarının idarəetmə imkanlarını yaxşılaşdırmaq üçün tələbləri müəyyənləşdirdi. Qvatemalada ölkənin müdafiəsi və təhlükəsizlik tələblərini aşan köhnəlmiş silahlar üçün nəzərdə tutulmuş çox sayda ehtiyat və qalıq sursatlar vardır.²³²

2010-cu ildə,2005-ci il hadisəsinin mirasını ləğv etməyə kömək üçün OAS-a müraciət edildiyi zaman, o, sursatların təhlükəsiz şəkildə ləğv edilməsi və idarəedilməsi üçün dəstəkləməyə başladı²³³. Bu dəstək,OAS daxilində gedən daxili təkamülə əks etdirdi və bu onun piyadalara qarşı minalar üzrə ənənəvi çoxtərəfli fəaliyyət proqramına əlavə olaraq silah və sursatların nəzarətinə kömək etmək üçün məqsədli proqramın yaradılması ilə sonuçlandı.

OAS və onun müqaviləçi təşkilatı olan Golden West ekspert- humanitar QHT tərəfindən 2010-ci ildə aparılan ilkin sorğu 600 ton sursatın məhv edilməsi nəticəsinə gətirmişdir və onların çoxu artıq,vaxtı keçmiş və köhnə sursatlardır²³⁴. Silah sursat ehtiyatlarının tələblərə cavab verməyən şəkildə idarəetməsi ilə,artıq silahlar və sursatlar müəyyən edilə bilmir və onlar ilbəl ciddi risklər törədir²³⁵. Lakin, regiondakı başqa ölkələr kimi,Qvatemala hökuməti də, xüsusilə də sursatların saxlama obyektlərinə məsul olan Müdafiə Nazirliyinin Hərbi Tədarük Xidməti də bir çox bacarıqlara malik deyil. Bu tələblərə cavab olaraq,OAS əhalinin yoğun yaşadığı yerlərdə hərbi anbarlarda yerləşən həm yüngül və həm də ağır silahlar üçün nəzərdə tutulan partlayıcı sursatların müəyyən edilməsi,daşınması və məhv edilməsi istiqamətində orduya kömək etmiş və bu sursatların məhv edilməsi və sökülməsi metodlarını onlara öyrətməmişdir. Bu layihə nəticəsində Qvatemalanın artıq və köhnə sursatları ilə bağlı problemlər geniş şəkildə həll edilmişdir²³⁶.

Əlavə olaraq,OAS SALW-ın məhv edilməsi prosesinə də qoşuldu. Əvvəllər deyildiyi kimi, Qvatemala SALW tranziti üzrə böyük sayda qanunsuz silahların ya-

yılmasında qovşağa çevrilmişdir. Təlimlərlə, texniki və logistik yardımlarla və OAS tərəfindən verilən avadanlıqla, Qvatemala ordusu zəbt edilən SALW –ı məhv etmək üçün hüquq orqanları ilə birlikdə çalışdı. Sonda, Qvatemala ordusu özünün artıq və köhnəlmiş SALW silahlarını məhv etmək üçün addımlar atdı²³⁷.

SALW və sursatların məhvinə yönəlmiş OAS-ın bu layihəsi, sursat anbarlarının fiziki təhlükəsizliyi və SALW-ın toplanması üçün mühüm təsiri oldu. Daha sonra, bu layihə təhlükəsizlik sektorunun effektivliyinin möhkəmlənməsinə geniş miqyasda kömək etdi. Qvatemala ordusu ilə OAS arasındakı əməkdaşlıq orduya olan inamı və sursat və SALW məhv etmə prosesini gücləndirdi²³⁸.

Mina fəaliyyəti təşkilatlarının güc strukturları ilə əlaqəyə girərək öz mandatlarını necə genişləndirdikləri Uqandada DDG İcma Təhlükəsizlik Proqramı vasitəsi ilə nümayiş etdirilmişdir. Karamoja bölgəsi münafişələrin və təhlükənin yoğun olduğu və əhalisinin 82 faizi yoxsulluq səviyyəsindən aşağıda yaşayan Uqandanın izolə edilmiş bölgəsidir²³⁹. Bu bölgə heyvandarlıq, otarma yerləri və başqa resurslara çıxış üzrə bir çox uzanmış klanlararası münafişə ilə xarakterizə olunur.

Karamajonq yarı-köçəri qoyunçuluqla məşğul olanlardan ibarət olub heyvan otarma və heyvan oğurlama ilə öz həyatlarını qururlar. 1970-ci illərdə xəstəlik və susuzluğa görə heyvan sürüləri azaldı və bu da heyvan oğurluğunun artmasına gətirdi. Bu cür oğurluqların artması həm heyvan qaçımaq və həm də onları qorumaq üçün silahlara olan tələbi də artırdı. 1970-dən başlayaraq SALW-ın getdikcə daha çox yayılması ilə klanlar-arası heyvan oğurluğunun ölümə nəticələnməsi də dramatik dərəcədə artdı. 2008-ci ilin göstəricilərinə görə yüngül silahlarla baş verən ölüm statistikasına görə 100.000 nəfərə 600 nəfər düşməklə Karamoja SALW-la əlaqəli ölüm və yaralanmaya görə Uqandada birinci yeri tuturdu²⁴⁰.

Saferworld tərəfindən aparılan qiymətləndirmə təhlükəsizlik tədarükçüləri tərəfindən törədilən zorakı pozuntuları, onlara çıxışın olmamasını, onların fəaliyyətləri haqqında məlumatların olmamasını və əhali ilə məsləhətləşmələrin olmamasını üzə çıxarmışdır. Çox sayda adamlar şikayət etmişlər ki, onlar əhali ilə münasibətlər qurulmasına həvəs göstərmirlər və insanlar öz hüquqları barədə xəbərsizdirlər²⁴¹. Onların zorakı davranışına baxmayaraq, əhali, Uqanda Xalq Müdafiə Qüvvələrinin (UPDF) varlığını fermaların təhlükəsizliyi və oğurlanan heyvanların qaytarılması üçün zəruri sayırlar, lakin onlar yerli şuralar və ənənəvi yaşlı liderlərlə daha yaxşı münasibətlər saxlayırlar²⁴².

DDG 1990-cı illərdə yaradılmış və ilkin olaraq minaların təmizlənməsi və partlamamış sursatlar üzrə ixtisaslaşmışdır, lakin sonra ənənəvi mina fəaliyyətini genişləndirərək güc strukturlarında və həmçinin bu strukturların təsisati və mədəni mühitində müsbət dəyişikliklərə yönəlmiş daha geniş təşəbbüslər irəli sürdülər²⁴³.

Uqandada mina/ERW təmizləmə proqramı vasitəsilə fəal olan DDG, 2007-ci ildən başlayaraq UPDF və Uqanda Polis Qüvvələri(UPF) ilə əməkdaşlıq edərək, münəqişəli Katamoja bölgəsində icma təhlükəsizliyi proqramı başlayaraq öz fəaliyyətlərini genişləndirməyə qərar verdi. Özünün icma təhlükəsizliyi proqramı vasitəsilə,DDG qeyri-sabitliyin,münəqişələrin və silahlı zorakılığın səbəbləri və təsirləri ilə məşğul olaraq dayanıqlı inkişaf üçün ilkin şərtlər qurmağa çalışır. O xüsusilə də bütün səviyyələrdə münəqişələrin azaldılması üçün icmaları gücləndirmək və icmaların təhlükəsizlik tələblərini qarşılamaq üçün rəsmi təhlükəsizlik qüvvələrinin imkan və bacarıqlarını genişləndirmək məqsədi güdür.

Layihənin birinci mərhələsi təhlükəsizliyi təmin edən qurumlarla,xüsusilə UPDF və UPF ilə aparılan geniş məsləhətləşmələrdən ibarətdir. Real işə başlama icma təhlükəsizlik planları qurulmaqla icmaların razılığı ilə başlanır. Bu planlar icma təhlükəsizliyi üzrə iştirakçıların baxışlarının aydınlaşdırılmasına və fəaliyyət planının hazırlanmasına yönəlidir. İcma təhlükəsizliyi komitəsi,o cümlədən, yaşlılar,qadın,gənclər,siyasi liderlər və təhlükəsizliyi təmin edənlər sonralar fəaliyyət planlarının yerinə yetirilməsinə məsul olurlar²⁴⁴.

Nəticədə,münəqişə idarə edilməsi təlimi münəqişəni həll etmək üçün mövcud olan rəsmi və qeyri rəsmi hüquq sistemlərinin gücləndirilməsi səyləri ilə bərabər verilmişdir. Təlimlər kənd səviyyəsində və 70-100 nəfər kəndlinin iştirakı ilə keçirilir. DDG həm də polis və UPDF üçün də münəqişə idarə edilməsi təlimləri keçir. Bu təlimlər SALW-ın əlavə edilməsi ilə tamamlanır ,çünki SALW Uqandada həssas məsələdir və ona sahib olmaq qanunsuzdur və eynilə hökumətin zorla tərkisiləh kampaniyası UPDF tərəfindən Karamajonqda hüquqdan kənar ölümlər və zorakılıqla müşayiət olunur.²⁴⁵

Nəhayət,təhlükəsizlik qüvvələrinin keçmişdəki sui-istifadə və insan hüquqları pozuntularına cavab olaraq,DDG icma nümayəndələri və onların əsas təhlükəsizlik təminatçıları arasında müntəzəm görüşlər keçirir. Bu görüşlərin sonunda,bütün iştirakçıların razılaşdığı qətnamələrə imza atılır. Müzakirə olunan məsələlərə UPF və UPDF tərəfindən əhaliyə qarşı edilən pis davranış,təhlükəsiz qüvvələri tərəfindən törədilən zorlamalar,təhlükəsiz qüvvələrinin SALW silahlarını şarfin altında gizlətdiklərini hesab etdiyi gənc döyüşçülərin ənənəvi şarflar daşınması məsələləri daxil edilir²⁴⁶.

DDG İcma Təhlükəsizliyi Proqramı açıq- aydın olaraq mühüm müsbət təsirə malikdir. İcmalar və təhlükəsizlik təminatçıları arasındakı müntəzəm görüşlər zorakılığın azalmasına kömək etmişdir. Daha da irəli getsək, 2010-cu ildə,beş rayonda iştirak edən icma üzvlərinin 17,7 faizi polisə olan inamın yaxşı olduğunu demişdilər. 2011-ci ildə bu faiz 41,1 -ə yüksəldi²⁴⁷. İcmalar və UPDF arasında da yüngül dərəcədə yaxşılaşma qeyd edilmişdir. Təhlükəsizlik təminatçıları qeyd

edirlər ki,baş verən halları kəndlilər indi daha açıq xəbər verirlər və kəndlilər də deyirlər ki,təhlükəsizlik qüvvələri onlarla münasibətdə daha da həssas olmuşlar²⁴⁸.

Bir çox mina fəaliyyəti təşkilatları, DDG-nin İcma Təhlükəsizliyi Proqramı göstərdiyi kimi, silahlı zorakılığın icraçıları ilə iş görsələr də,onların genişləndirilmiş dəstəyi hələ də PSSM-lə əlaqəlidir. Bu yeni fəaliyyət sahəsi Kot Devuarda UNMAS-HALO Trust-ın birgə keçirdiyi layihədə nümayiş olunur.

2002-ci ildə Kot Devuarda ölkənin şimalını əlində saxlayan üsyançılarla,ölkənin cənubuna nəzarət edən Prezident Qbabqo qüvvələri arasında münəqişə başladı. 2010 prezident seçkilərindən sonra da zorakılıq artdı və Qbabqo ilə seçkilərdə qalib gələn Ouattara arasında şiddətli döyüşlər başladı. Bu uzun müddət davam edən münəqişədə,ölkə boyunca silah və sursat anbarları talan edildi və zərər çəkdi və əhəmiyyətli dərəcədə silah və sursatlar mülki əhalinin və hərbi qruplaşmaların əlinə keçdi. Yüngül Silah Araşdırmasının (Small Arms Survey) məlumatlarına görə, bu böhran zamanı qanunsuz silahların sayı mühüm dərəcədə artmışdır²⁴⁹.

Bu böhrandan sonra, BM belə xəbərlər aldı ki, ölkəni iki yerə bölən şimal və cənub arasındakı inam xəttinə mina döşənmişdir. UNOCI-nin DDR Bölməsinin rəhbəri UNMAS ilə təmasa keçib yerlərdə tullantılar olub- olmadığını öyrəndi. Partlamamış sursatlar və İED çirklənməsindən başqa,ilkin dəyərləndirmə atılıb gəldilmiş sursat problemlərinin olduğunu da üzə çıxardı və eyni zamanda Kot Devuar Ordusundakı(FRCİ) silahların və sursatların,jandarma və polis anbarlarının və silah anbarlarının da talan edildiyi qeyd edildi. Ona görə də UNOCI DDR sursat anbarlarının təhlükəsizliyinin artırılmasını UNMAS-dan xahiş etdi²⁵⁰. BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2000(2011) Qətnamələri nəticəsində,UNMAS, DDR-TSİ Bölməsinə hesabat verən və məqsədi “qorunma və təhlükəsizlik” , o cümlədən,SALW toplanması və məhv edilməsi vasitəsilə ölkənin sabitliyinə və yenidən qurulmasına töhvə verən proqram qurdu²⁵¹.

Beləliklə, UNMAS və TSİ və UNOCI-nin DDR fəaliyyəti arasında yaxın qarşılıqlı əlaqə inkişaf etdirmək üçün təsisati bir qurum yaradıldı. DDR-TSİ altında UNMAS-ın bu müvəqqəti yerləşimi²⁵²,xüsusilə də UNMAS-ın təhlükəsizlik qüvvələrinə çıxışına kömək baxımından faydalı sayıldı. Eynilə bu nümunə, missiyaya göndəriləndə mina fəaliyyəti,DDR və TSİ təşkilatları arasında ilkin məlumat və birgə anlam yaradılması ehtiyacına da yol açır²⁵³.

Ölkədəki 56 polis,jandarma və FRCİ silah və sursat anbarlarının 2011 Oktyabr ayı ilə 2012-ci ilin İyun ayı arasında aparılan qiymətləndirməsi göstərmişdir ki,bütün bu anbarların geniş təkmilləşməyə ehtiyacı vardır və əgər idarəetmə praktikaları yaxşılaşdırılmasa, geniş miqyaslı partlamaların olması labüddür. Bu qiymətləndirmələr üzə çıxarmışdır ki, bir çox hallarda sursatlar binalarda saxlanılır

və bu binalar heç də sursat anbarları üçün tikilməmişdir və beynəlxalq standartlara da uyğun deyildir²⁵⁴.

Bu qiymətləndirmə təhlükəsiz müvəqqəti binaların qurulmasının planlaşdırılmasına və daimi anbarların bərpa edilməsinə və onların sonra düzgün idarəetməsinə həvəsləndirdi. Daha sonra, başqa fəaliyyətlər arasında, UNMAS, silah və sursat anbarlarının bərpa edilməsi və təmir edilməsi istiqamətində milli təhlükəsizlik qüvvələrinin imkan və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsini və onların bu yerləri məhsuldar şəkildə idarəetmələri üçün tələb olunan texniki təcrübələrin öyrədilməsi üçün bu sahədə çalışan UNOCI TSİ –nin mandatını dəstəklədi²⁵⁵.

Bu məqsədə nail olmaq üçün, UNMAS, PSSM proqramını yerinə yetirmək üçün HALO Trust QHT-i ilə müqavilə bağladı. O zamandan bəri, HALO Trust və UNMAS Devuar hakmiyyəti ilə yaxından əməkdaşlıq edərək 190-dan çox anbar və silah anbarları tikmiş və ya təmir etmiş və təhlükəsizlik qüvvələrinin təhlükəsiz şəkildə silah və sursatlarının idarə edilməsi və məhv edilməsi istiqamətində təcrübə qazanmalarına kömək etmişdir²⁵⁶.

Kot Devuarın bacarıqlar qurması yaxşı nümunə sayılsa da, o göstərir ki, ehtiyatların qoruna bilməməsi və/və ya tələblərə cavab verməyən şəkildə idarə olunması şəraitində yaranan təhlükələri aradan qaldırmaq üçün verilən dəstək UNMAS və TSİ arasında qiymətli əməkdaşlığa gətirmişdir²⁵⁷. 2013-cü ildə, UNOCI düzgün olaraq nəzərə çatdırmışdır ki, mülli müdafiə siyasətinin hazırlanmasına PSSM-in də daxil edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edər²⁵⁸. Nəticədə, bu mina fəaliyyəti təşkilatları və geniş təhlükəsizlik təminatçıları arasında artan qarşılıqlı əlaqənin ifadəsidir. Faktiki olaraq, Kot Devuar hökuməti və təhlükəsizlik qüvvələri qoruna bilinməyən silah və sursatların gətirdiyi riskləri qəbul edərək ölkənin PSSM işçi qrupunu qurdular və onlar ayda bir dəfə görüşürlər və FRCİ-nin Logistika Bölməsinin rəisi də bu iclaslara rəhbərlik edir. PSSM üzrə yaxşı praktikanın mübadilə edilməsi məqsədindən başqa, bu qrup planlaşdırma və təlim tələblərinin qarşılanması platforması kimi də hərəkət edir. UNMAS və HALO Trust və həmçinin, silahlı qüvvələrin, jandarmanın və polisin nümayəndələri də bu qrupun üzvlürlər²⁵⁹.

TSİ və DDR vasitəsilə mina fəaliyyəti arasındakı qarşılıqlı münasibətə keçməzdən öncə, PSSM-ə cəlb olunmuş mina fəaliyyəti təşkilatlarının TSİ –i ilə bağlılıqlar qurması imkanlarının qəbul edilmiş fakt olmadığını qeyd etməyə dəyər. Buna misal olaraq, Burundidə fəaliyyət göstərən Mina Məsləhət Qrupu (MAG) QHT-i göstərmək olar. 2007-ci ildən 2013-cü ilə qədər, MAG Burundi polis və silahlı qüvvələrinə SALW ehtiyatlarının təhlükəsiz şəkildə qorunması və idarə edilməsi üzrə onlara təcrübə qazanmağa kömək etmişdir. MAG həm də silahlı qüvvələrin üzvlərinə artıq və köhnəlmiş silah və sursatların məhv edilməsi üzrə təlimlər keçmişdir²⁶⁰.

Silah anbarları rəislərinin SALW və başqa anbarların idarəetməsində bilik və bacarıqlarını artırmaqla, MAG, əlbəttə ölkənin təhlükəsizlik və müadfiə qüvvələrinin peşəkarlaşmasına töhvə vermişdir. O həmçinin, özünün PSSM-ə etdiyi dəstəyini geniş mənada TSİ-a bağlamağa bir sıra cəhdlər etmişdir. Lakin o sahədə TSİ –ı maraqlı tərəfləri ilə gördüyü iş əsnasında problemlərlə də üzləşmişdir. Görünən odur ki, MAG-ın Burundidəki PSSM layihəsi zamanı, çox sayda TSİ-ı təşkilatları PSSM-in fəaliyyətlərinin TSİ fəaliyyət sahəsindən kənar işlər olduğunu hesab edirdilər²⁶¹.

MAG-ın PSSM layihələrinə TSİ –ı donorlarından maliyyə dəstəyinin alınması da eyni cür problemlər yaradır. Xüsusilə Hollandiya, TSİ-ı işlərinin Burundidə aparılmasında çox fəal olmuşdur, 2009-cu ildə qurulan Burundi-Hollandiya Təhlükəsizlik Sektoru İnkişafı proqramı da geri qalmamışdır²⁶². Bu proqram, daha geniş şəffaflıq və hesabatlılığa doğru təkan olmaqda faydalı olmuş və effektiv idarəçiliyə aparan potensialının olduğu üzə çıxmışdır²⁶³. İlkin olaraq, MAG Burundi polisi ilə keçirilən iki illik proqram layihələrə qoşulmuşdur. Lakin MAG-ın PSSM fəaliyyətlərinə ayırdığı maliyyə dayanmışdır, çünki artıq Hollandiya PSSM layihələrinin onun TSİ –ı üzrə prioritetlərinin bir hissəsi olduğunu hesab etmir. PSSM və TSİ arasındakı zəif əlaqə Burundinin 2012-2013 üçün müəyyən etdiyi strateji planlarında ifadə edilmişdir, orada PSSM-n adı çox az halda keçir²⁶⁴.

Mina fəaliyyəti təşkilatlarının əlaqəli fəaliyyət sahələrində artan fəaliyyətinə son nümunə olaraq bu tədqiqat, TSİ və DDR vasitəsilə sahədəki mina fəaliyyəti arasındakı əlaqələrə işıq saçır. TSİ layihələrinin müvəffəqiyyəti çox zaman effektiv demilitarizasiya ilə əlaqələndirilir və bir sıra müəlliflər hesab edirlər ki, DDR və TSİ-nin planlaşdırılması, onlara resurslar tapılması, bu proqramların yerinə yetirilməsi və nəticələrinin qiymətləndirilməsi birlikdə yürüdülməlidir²⁶⁵.

Aşağıdakı nümunə, mina fəaliyyəti təşkilatlarının əsasən DDR-n reinteqrasiya istiqamətində gördüyü işlərə fokuslandığından, qeyd etmək lazımdır ki, uğurlu reinteqrasiya (DDR və TSİ-n birgə məqsədi olan) keçmiş döyüşçülərin effektiv və dayanıqlı şəkildə mülki həyata keçidini təmin etməyə birbaşa kömək edir. Reinteqrasiyanın baş tutmaması dövlətə və əhaliyə təhlükə yaratmaqdan əlavə polis, məhkəmə və həbsxanalara təzyiq edərək TSİ-ı sarsıda bilər²⁶⁶.

Ona görə də, görünür ki, 2001-ci il Bonn Müqaviləsinə görə qəbul edilən sülh quruculuğu və siyasi keçid yol xəritəsinə görə Əfqanıstanda DDR TSİ-nin bir sütunu kimi qəbul edilmişdir.²⁶⁷ Bu kontekstdə Əfqanıstanın Yeni Başlanğıc Proqramı mina təmizləmə təlimlərini, Əfqan ordusunda xidmət edən keçmiş döyüşçülərin 2004 və 2006 illərində mülki həyata reinteqrasiyası üçün vasitə kimi istifadə etmişdir. Davamlı gəlir və qazanclar mülki iş yerlərinə reinteqrasiya olan keçmiş əf-

qan döyüşçüləri üçün cəlbəedici olmuşdur: proqram başa çatdıqdan bir ay sonra da onların 75 faizi mina təmizləmə işlərində çalışmışlar və bununla da onlar mina fəaliyyətlərində çalışmaq potensiallarını nümayiş etdirmişlər²⁶⁸.

Sonrakı, 2010-cu ildə başlayan Əfqanıstan Sülh və Reintegrasiya Proqramında (APRP) da daha çox yer reintegrasiyaya verilmişdir, bu dəfə isə bu proqram üsyançılara həsr olunmuşdur. Mina fəaliyyətlərinin DDR-a verilən töhvəsi reintegrasiyanın üçüncü mərhələsinə aiddir və onun məqsədi sülhün gətirdiyi faydaları əhaliyə nümayiş etdirməkdir²⁶⁹.

Reintegrasiya olmalı keçmiş döyüşçülər yoxlanışdan keçdikdən sonra, qəbul edildikdən sonra və müvəqqəti kömək üçün müavinət ayrıldıqdan sonra APRP tərəfindən mina təmizləmə agentliklərinə göndərilir. Keçmiş üsyançılar və döyüşçü olmayanları bu işə daxil etməklə, APRP münaqişədə iştirak edənlərə və ya əhali arasında gərginliyi artıranlara “mükafat” verməməkdə ehtiyatlanır. Daha əhəmiyyətli odur ki, integrasiya olunanlar mina təmizləmə təlimləri başlayan gündən etibarən maaş alırlar və beləliklə, pul naminə münaqişə zonasına qayıtmaq təzyiqini öz üzərindən atırlar. 2010-cu ildə HALO Trust keçmiş döyüşçüləri mina təmizləyici kimi işə almağa başladı və beləliklə açıq şəkildə DDR-i dəstəklədi. Bu təşəbbüslə HALO Trust hesab edirdi ki, öz əməliyyat sahəsində sülh və stabilliyi təşviq etməklə, o, özünün əsas fəaliyyətlərini daha yaxşı həyata keçirəcək və eyni zamanda daha geniş sülh quruculuğu məqsədlərinə töhvə verəcəkdir. Reintegrasiya olanlar təlimləri bitirdikdən sonra, başqa HALO Trust komandaları göndərildiyi kimi onlar da mina təmizləmə komandalarına göndərilir²⁷⁰.

APRP-nin başqa fəaliyyətləri isə nəticələri reintegrasiya olunanlara və əhaliyə göstərmək üçün əhəmiyyətli dərəcədə zaman intervalı tələb edir; əksinə, mina təmizləyici reintegrasiya olunanlar isə ilk təlim günündən faydasını görürlər. Mina təmizlənməsi APRP-nin geniş işlərinin kiçik bir hissəsi olmasına baxmayaraq, o sülhün gətirdiyi qazancı nümayiş etdirən mühüm və effektiv vasitə olduğunu sübut etmişdir. Keçmiş döyüşçülərdən ibarət mina təmizləmə komandalarının mülki əhalidən təşkil olan komandalarla bərabər olmasının başqa qiyməti barışın effektiv şəkildə yer almasıdır²⁷¹. HALO Trust yüzrlərlə Taliban və Hizbi İslam döyüşçülərini Bağlan və Kunduz vilayətlərində öz mina təmizləmə sıralarına qəbul edərək və əhali-əsaslı mina təmizləyənlər kimi təlim keçərək reintegrasiya etmişdir²⁷².

Birbaşa olaraq DDR təşəbbüslərinə kömək edilməsi HALO Trust kimi neytral humanitar təşkilata da təsiri ola bilər. Üsyan davam etdiyi zaman orada əvvəllər iştirak etmiş keçmiş döyüşçülərin işə alınması başqaları tərəfindən hökumətin tərəfini tutan tərəfkeş addım kimi qəbul edilə bilər. HALO Trust-ın Əfqanıstanda DDR fəaliyyətlərinə qoşulmasına verilən bir sıra qiymətləndirmələrin nəticəsi bu

QHT-nin keçmiş döyüşçülərin reinteqrasiyası nəticəsində heç bir xüsusi risk və ya təhlükələrlə üzləşmədiyini göstərsə də ²⁷³, bir çox adamlar isə HALO Trust işçilərinin casus olduqlarını və onlardan qorxduqlarını bildirmişlər ²⁷⁴.

Baxmayaraq ki, bütövlükdə bu təcrübə yaxşı sayılsa da, təbiəti etibarlı ilə siyasi proseslərə və keçmiş üsyançılarla işə cəlb olunmaqla humanitar QHT-lər yeni problemlər və risklərlə üzləşir. Blaney et al göstərdiyi kimi, “DDR və TSİ-ı siyasi və təhlükəli səylərdir, çünki onlar münafişəli ölkələrdə de-fakto mövcud olan hakimiyyət təsisatlarını sökürlər. General və ya səhra komandirləri ola bilər ki, silahlarını yerə qoyub fermer olmaq təşəbbüslərini dəstəkləməsin. Əslində, DDR və TSİ-ı ilə bağlı təmiz texniki yanaşmalar süquta uğrayır” ²⁷⁵.

Əlbəttə, QHT üçün bu riskləri azaltmaq əhəmiyyətlidir, məsələn, öz işinin neytral və texniki iş olduğunu və onun əhaliyə faydasının olduğunu vurğulamaqla və görülən işləri əhaliyə çatdırmaqla. Buna baxmayaraq, ehtiyatlılıq və yaxından müşahidə tələb olunur, çünki ad-san və inam çox tezliklə itirilə bilər nəinki əldə edilə bilər ²⁷⁶. Elə bu səbəbdən, mina fəaliyyəti təşkilatları təhlükəsizlik tədbirlərini gücləndirməlidirlər, çünki reinteqrasiya olmuş keçmiş döyüşçülərə qarşı hücum riskləri arta bilər ²⁷⁷. Sonucda, HALO Trust –ın Əfqanıstanda DDR işlərinə cəlb olunması nümunəsi mina fəaliyyəti təşkilatlarının TSİ –a verdikləri əlavə töhvənin nümayişidir.

Toplamda, TSİ və mina fəaliyyətlərinin ümumi konseptual yanaşmaları hər iki praktiki təşkilat arasında bırı sıra sahələrdə, məsələn, bacarıq və imkanların yaradılması, milli sahiblənmə və insan hüquqlarının təşviq edilməsi kimi konkret bağlılıqlarla nəticələndiyi nümayiş etdirilə bilər, eyni zamanda bu cür bağlılıqlar gəndər və rəngarənglik kimi başqa sahələrdə baş vermir. Bu son nümunə yeni imkanlar üçün imkanlar açdığı halda, o potensial əməkdaşlığın limiti ilə də bağlı fundamental suallar ortaya çıxarır. Nəhayət, bu bölmədə müəyyən edilən mina fəaliyyəti təşkilatları və təhlükəsizlik təminatçıları arasında artan qarşılıqlı əlaqənin bütün kontekstlərdə baş verməsi də mütləq deyil.

NƏTİCƏLƏR

Bu tədqiqat işi münaqişə sonrası şəraitlərdə konseptual və praktiki səviyyələrdə TSİ və mina fəaliyyətləri arasındakı bağlılıqları müəyyən etmək üçün üç məsələnin üzərində durur. Biz göstəririk ki, həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti təhlükəsizliklə bağlı-insan təhlükəsizliyi ilə bağlı paylaşan düşüncəyə malikdirlər. Bu cür konsepsiya təhlükəsizliyin ənənəvi dövlət-mərkəzli tərifini genişləndirir və o da insan təhlükəsizliyini, yaşam şəraitini və ləyaqətini özündə cəmləşdirən insan – mərkəzli yanaşmanı qəbul edir.

Milli sahiblənmə, hesabatlılıq və effektivliyə fokuslanaraq, TSİ təkcə dövlət və insan təhlükəsizliyinə yox, həm də sosio-iqtisadi inkişafa şərait yaradan şərtlər qurmağa yönəlir. Eynilə, mina fəaliyyəti ilə məşğul olanlar sadəcə humanitar məqsədlər üçün minaların və ERW-in təmizlənməsi ilə deyil, öz fəaliyyət dairəsini genişləndirərək uzun müddətli inkişafa kömək etmək və adi silahlarla əlaqəli daha geniş təhlükələri qarşılamaq üçün daha da irəli gedirlər.

Nəhayət, bu cür fəaliyyət dairəsinin genişləndirilməsi nümunəsi və dövlət və insan təhlükəsizliyinə olan risklərin qarşılıqlı asılılığının tanınması BMT-nin sülhməramlı və sülh quruculuğu missiyalarında baş verən keyfiyyət dəyişikliyi ilə səs-ləşir və mümkün olduğu yerlərdə tam olaraq TSİ və mina fəaliyyətlərini birləşdirir.

TSİ və mina fəaliyyətləri arasındakı konseptual bağlılıqlar, proqramların hazırlanması və həyata keçirilməsi yanaşmalarında əhəmiyyətli oxşarlıqlar ilə ifadə olunur. Bu tədqiqat o fikrə gəlir ki, həm TSİ və həm də mina fəaliyyəti proqramları milli sahiblənməni təşviq edir, yerli bilik və bacarıqların inkişaf etdirilməsinə mühüm diqqət yetirir və yaxşı idarəçilik prinsiplərinin tətbiq edilməsinə çalışır. İnsan mərkəzli, insan hüquqları -əsaslı yanaşma TSİ-nin əsasını təşkil edir, heç də ona görə yox ki, TSİ-ı əsasən təhlükəsizlik sektoru öz əhalisinin insan hüquqlarına əsas təhlükə olduğu ölkələrdə baş verir. Mina fəaliyyətlərində də insan hüquqlarına və fərdə yönəlmiş baxış həlledici sayılır, onlar da minaların və ERW-in humanitar nəticələri ilə məşğul olan beynəlxalq konvensiyalara salınmışdır. Nəhayət, həm TSİ və həm də mina fəaliyyətləri gender bərabərliyi və rəngarəngliyini aparıcı cərəyan kimi qəbul edir və onlar təhlükəsizliyin effektiv, hesabatlı və ayırıcılıq olmadan təmin edilməsini təmin etmək üçün fundamental məsələlər hesab olunur.

Hər ikisi BMT-nin sülhməramlı və sülh Quruculuğu missiyalarının tərkib hissəsinə çevrilmişdir. MİNUSCA və UNOCI, mina fəaliyyəti və TSİ-nin getdikcə daha yaxın sahələr olan PSSM və SALW arasındakı əməkdaşlığın gətirdiyi faydanın ifadə edildiyi ən yaxşı nümunədir. MİNUSCA-nın PSSM-i TSİ-a daxil edib və SALW-ı idarə etmək üçün bacarıqlar inkişaf etdirmək mandatı vardır. Bu fəaliyyətlərin bir-biri ilə birləşdirilməsi insan hüquqlarının təşviq edilməsinə dolayısı ilə kömək edə bilər. UNOCI də PSSM-ə ölkənin sabitləşdirilməsi üçün əhəmiyyətli rol ayırır. Bu hallardan başqa, bu araşdırma göstərir ki, mina fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların əlaqəli fəaliyyət sahələrinə geniş şəkildə cəlb olunması, onların DDR və TSİ proqramlarında ənənəvi maraqlı tərəflər kimi çıxış edən təhlükəsizlik aktyorları ilə də daha da geniş formada iş görməyə gətirmişdir. Bir sıra nümunələrin nümayiş etdirdiyi kimi, mina fəaliyyəti milli təhlükəsizlik və müdafiə qüvvələrinin peşəkarlaşmasına kömək etməklə TSİ-ni irəli apara bilər və nəticədə bilik və bacarıqların əldə edilməsinə və milli sahiblənməyə dəstək olar.

Bu cür müsbət gedişlərə baxmayaraq, bu tədqiqat həm də qeyd edir ki, TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı qarşılıqlı əlaqə sahədə hələ də məhduddur. Onlar arasındakı əməkdaşlıq əsasən PSSM-ə məhdudlaşır və səhədə edilən müdaxilələrin təsirini yaxşılaşdırmaq üçün birgə keçirilə bilən potensial fəaliyyətlərin (mina fəaliyyətlərinin beş sütunu) tam spektrindən qazanc əldə edə bilmir. Xüsusilə, bu tədqiqat əməkdaşlıq imkanları hələ də araşdırılmayan bir sıra sahələri də müəyyənləşdirdi.

Potensial əməkdaşlıq sahəsi yaxşı idarəçiliyin təşviq edilməsidir. Ukrayna-da, TSİ və mina fəaliyyətinə köməyi birləşdirməklə özünü idarə edən, məhsuldar və hesabatlı mina fəaliyyəti təsisatlarının yaradılmasına dəstək vermək üçün edilən səylər mümkün əməkdaşlığın nümunəsidir. Başqa sahə gendər və rəngarənglikdir və bunlar birgə yanaşmadır və hər iki sahənin prioritetidir. Son zamanlar Genevrədə qurulan Maison de la Paix Gendər və Rəngarənglik Qobşağı bu mühüm məsələ üzərində birgə işlər aparmaq üçün ilk və həvəsləndirici addım ola bilər.

Biz qəbul edirik ki, TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı bir sıra mühüm fərqliliklər yaxın əməkdaşlığa problemlər yaradır və bu hal münafişə sonrası şəraitlərdə TSİ və mina fəaliyyətlərinin bağlılıqlarının məhdudlaşdırılmasına izahat ola bilər. Xüsusilə TSİ-nin siyasi ölçüsü ilə mina fəaliyyətinin humanitar təbiətini bir-birinə bağlamaq problem yaradır. Digər tərəfdən, bu tədqiqat boynuna alır ki, TSİ siyasi həssas məsələlərlə məşğul olur, xüsusən də dövlət təsisatlarının mübahisəli olduğu və ya zəif olduğu və siyasi nüfuzun və idarəçiliyin təhlükəsizlik sektoru üzərində nəzarətdən asılı olduğu münafişə sonrası şəraitlərdə bu belə olur. Digər tərəfdən, o qeyd edir ki, mina fəaliyyəti humanitar fəaliyyət kimi inkişaf edərək neytrallıq, tərəfsizlik və müstəqillik kimi prinsiplərə riayət edir. Bu cür çalarlar mina fəaliyyə-

tini həssas siyasi məsələlərdən uzaqlaşdırmış və TSİ –ı ilə əməkdaşlıq məkanını azaltmışdır.

Digər problem mina fəaliyyətinin diqqətinin güclü praktiki və texniki məsələlərə yönəlməsi ilə əlaqədirdir və buradan çıxan ən azı üç nəticə vardır. Birincisi, o, geniş təhlükəsizlik və təsisatı məsələləri ikinci prioritetlər sırasına keçirə bilər. İkincisi, mina fəaliyyətinin texniki mahiyyəti onun təhlükəsizlik idarəçiliyinə verdiyi töhvəni kölgə altına sala bilər və Burundi halında nümayiş etdirildiyi kimi, TSİ aktyorları onu TSİ-ı üçün uyğun qəbul etməz. Üçüncüsü, çox zaman “vaxt keçir”, çünki mina fəaliyyəti aktyorları sahədə erkən olmağa meyllidirlər və onların proqramları və şəbəkələri TSİ aktyorları işə başlayınca qurulmuş olur. Bu əməkdaşlığı daha da çətinləşdirir və başlanmış mina fəaliyyəti proqramının yenidən dəyişməsinə tələb edir.

Lakin, bu cür fərqliliklər mina fəaliyyəti və TSİ arasında qarşılıqlı münasibətləri gücləndirmək imkanlarını sarsıtmamalıdır. Bu cür imkanlar əhəmiyyət daşıyır, çünki onlar təcrübə və vərdisləri bir yerə toplayaraq TSİ və mina fəaliyyəti işlərini irəliləyə daşıyır. Körpülərin qurulması və birgə yaşama və məqsədlərin hərəkətə keçirilməsi təhlükəsizlik məsələlərinin daha geniş və daha da bütöv perspektivdən baxılmasının nə qədər qiymətli olduğunu göstərəcək və müdaxilələrin təsirinin artmasına və effektivliyinə aparacaqdır.

İnsan təhlükəsizliyi, TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı bölünmələrin birləşdirilməsində və qarşılıqlı əlaqənin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Bu konsepsiya ümumi çərçivə cızır və onun tərkibində TSİ və mina fəaliyyətinin konkret məqsədləri vahid bir məqsədə kömək kimi başa düşülür. İnsan təhlükəsizliyi konsepsiyası, özünün insan-mərkəzli yanaşması ilə və insan hüquqları, gender və rəngarəngliyə verilmiş əhəmiyyət ilə TSİ və mina fəaliyyəti arasında mövcud olan ümumi çalarların gücləndirilməsində faydalıdır.

Daha da praktiki səviyyədə, bu tədqiqat TSİ və mina fəaliyyətlərinin yaxşılaşdırılmış əməkdaşlıqdan faydalana biləcəyi xüsusi sahələri ayırd edir. Mina fəaliyyəti BMT Baş Katibinin 2013-cü ildə TSİ ilə bağlı hesabatında müəyyən edilmiş problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edə bilər²⁷⁸. Xüsusən də, o, bir tərəfdən minalar və ERW-dən gələn birbaşa təhlükələrlə məşğul olaraq və digər tərəfdən, yerli səviyyədə bilik və bacarıqlar və təsisatlar yaratmaqla uzun-müddətli problemlərlə məşğul olmaqla TSİ-a qısa və uzun müddətli təhlükəsizliyin təmin edilməsində kömək edə biləcəkdir. Əlavə olaraq, mina fəaliyyətləri TSİ-dan fərqli olaraq, daha şifrələnmiş hüquqi-normativ aktlara malikdir və mina fəaliyyəti və TSİ gündəmində olan əsas məsələlərə təsir etmək mexanizmi kimi də istifadə oluna bilər. Nəhayət, mina fəaliyyəti təsisatları qurmaq tələbi TSİ proqramları üçün potensial giriş nöqtəsidir.

Lakin, TSİ ilə güclü bağlılıqlar mina fəaliyyətləri təsisatlarının inkişaf etməli olduğu daha geniş siyasi və təhlükəsizlik kontekstini daha yaxşı başa düşmək üçün faydalı ola bilər. Başqa sözlərlə, TSİ-nin bütöv mahiyyəti təhlükəsizlik təhlükələrinin və bacarıqlarının daha geniş analizini verməklə mina fəaliyyətini tamamlayır. Nepal və Ukrayna nümunələrində görüldüyü kimi, mina fəaliyyəti bacarıqlarının inkişafı və onların effektivliyi ümumi təsisatı təhlükəsizlik çərçivəsi ilə müəyyən edilir. TSİ aktyorları mina fəaliyyəti təşkilatları ilə əlaqədə olmayan, lakin mina fəaliyyəti proqramları və təsisatları qurulmasında rol oynayan, məsələn, parlament üzvləri kimi başqa milli təhlükəsizlik maraqlı tərəfləri ilə təmasları sövq edə bilərlər.

Mina fəaliyyətlərində baş verən son tendensiyalar təbii olaraq, görünür, təhlükəsizlik təminatçıları ilə TSİ arasında güclü qarşılıqlı əlaqəyə gətirəcəkdir. Birincisi, çox sayda minadan zərər çəkən ölkələr öz mina təmizləmə hədəflərini və ya müqavilə öhdəliklərini başa vurandan sonra qalıq tullantılar məsələsinin həlli ortaya çıxa bilər. Öz işinə bağlı mina fəaliyyətləri təsisatlarının əvəzinə, bu məsələ çox zaman ordu və ya polis kimi təhlükəsizlik təminatçılarının strukturuna salınmış uyğun cavablama imkanlarının olmasını tələb edir. İkincisi, mina fəaliyyəti təşkilatları getdikcə PSSM və ya DDR kimi məsələlərlə məşğul olduğundan, onların əsas həmkarları artıq humanitar təşkilatlar yox, təhlükəsizlik subyektləri olur. Bu məsələlərin milli təhlükəsizlik sahəsində törətdiyi nəticələrə görə, mina fəaliyyəti təşkilatları siyasi yanaşmalara gələcəkdə daha çox diqqət yetirməli və nəticədə daha çox TSİ prioritetlərini hesaba almalıdır.

TSİ və mina fəaliyyəti arasındakı münasibətləri münaqişə sonrası şəraitlər çoxsaylı səbəblərə görə xüsusilə gərginləşdirir. Birincisi, bu mühtirlərdə minalar və ERW tez-tez təhlükəsizliyə ciddi təhlükə təşkil edir və inkişafa maneə olur. Onlarla təkcə münaqişədən dərhal sonra məşğul olunmamalıdır, həm də sosio-iqtisadi inkişafa dəstək, sosial xidmətlərə çıxış və mülki və insan hüquqlarının yerinə yetirilməsi uzun-müddətli olaraq dəstəklənməlidir. İkincisi, mina fəaliyyətləri uyğun, effektiv və hesabatlı təsisatlar qurulmasını tələb edir və TSİ-nin də məqsədi budur.

Nəhayət, bu təsisatlar və proqramlar dövlət nazirlikləri və agentliklərindən başlamış yerli və beynəlxalq mülki cəmiyyət, QHT-lər və korporasiyalara qədər fərqli aktyorları əhatə edir. Beləliklə, mina fəaliyyətləri təhlükəsizlik sektorunun digər başqa sütunları üçün ümumi olan məsələlər və problemlər ilə məşğul olmalı və onları həll etməlidir. Sonucda, mina fəaliyyəti və TSİ arasındakı bağlılıqlar, münaqişə sonrası sülh quruculuğunun nəzəriyyəsini, siyasətini və praktikasını yaxşılaşdırmaqdan ötrü bu iki gündəm arasındakı yaxın və bəzən kəşifən münasibətlərin əhəmiyyətini daha yaxşı ifadə etməyi nümayiş etdirir.

* Müəlliflər bu yazının ilkin mərhələsində etdiyi dəstəyə və köməyə görə Jakov Donatza təşəkkür edirlər.

¹ BMT, BM Sülhməramlı Əməliyyatlar. *Prinsiplər və rəhbər göstərişlər* (New York: United Nations, 2008), səh. 26

² Oksford lüğəti sinerjinin tərifini belə verir: “İki və ya daha çox təşkilatın, maddənin və ya başqa agentin qarşılıqlı əlaqəsi və ya əməkdaşlığı sayəsində, onların ayrı-ayrılıqda etdiklərinin toplusundan daha çox ortaya qoyulan birgə məhsul”, www.oxforddictionaries.com/definition/english/synergy

³ Heiner Hanggi, “Making sense of security sector governance”, in Heiner Hanggi və Theodor H. Winkler (eds), *Challenges of Security Sector Governance* (Münster: LIT, 2003), s. 5

⁴ Ibid.; Albrecht Schnabel, “The security-development discourse and the role of SSR as a development instrument”, Albrecht Schnabel və Vanessa Farr (eds), *Back to the Roots: Security Sector Reform and Development* (Münster: LIT, 2012), s. 31

⁵ Lloyd Axworthy, “Towards a new multilateralism”, Maxwell A. Cameron, Robert J. Lawson and Brian W. Tomlin (eds), *To Walk Without Fear: The Global Movement to Ban Landmines* (Don Mills, ON: Oxford University Press, 1998), p. 451

⁶ BM, “Dövlətlərin və cəmiyyətlərin təhlükəsizliyi: Təhlükəsizlik sektoru islahatına BM-in çoxtərəfli dəstəyinin gücləndirilməsi”, Baş Katibin hesabatı, 13 Avqust 2013, UN Doc. A/67/970-S/2013/480

⁷ Edward Newman, “BM və insan təhlükəsizliyi”, Mary Martin və Taylor Owen (eds), *Routledge Handbook of Human Security* (London: Routledge, 2014), p. 226

⁸ UNDP, *Human Development Report* (Oxford: Oxford University Press, 1994)

⁹ Ibid., p. 24.

¹⁰ Hanggi, qeyd 3 yuxarıda, s 5–6.

¹¹ Nicole Ball və Dylan Hendrickson, “TSİ-da cərəyanlar : Siyasət, praktika və tədqiqat”, bu yazı Ottavada keçirilən aşağıdakı seminarda təqdim edilmişdir. “New Directions in Security Sector Reform”, Peace, Conflict and Development Programme Initiative, International Development Research Centre, Ottawa, 3–4 Noy. 2005 (Ottawa: IDRC, 2006), s. 8

¹² Daha geniş insan təhlükəsizliyi yanaşması tənqidçiləri üçün, məsələn, bax: Keith Krause, *Towards a Practical Human Security Agenda* (Geneva: DCAF, 2007); S. Neil Macfarlane, “A useful concept that risks losing its political salience”, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3 (2004), s. 368–369; Andrew Mack, “The concept of human security”, in Michael Brzoska and Peter J. Croll (eds), *Promoting Security: But How and for Whom?* (Bonn: BICC, 2004), s. 47–50

¹³ Teylor Ouen, “İnsan təhlükəsizliyi – Münaqişə, tənqid və konsensus: Colloquium remarks and a proposal for a threshold-based definition”, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3 (2004), s. 378

¹⁴ BMT Baş Məclisi “İnsan təhlükəsizliyi üzrə 2005 Summitinin Nəticələrinin 143-cü paraqrafına əlavələr”, 25 Okt. 2012, UN Doc. A/RES/66/290

¹⁵ Axworthy, qeyd 5 yuxarıda, s. 451.

¹⁶ Heiner Hanggi, “Təhlükəsizlik sektoru islahatı – Konsepsiyalar və kontekstlər”, in International Center for

Innovation, *Transformation and Excellence in Governance (INCITEGov) Transformation: A Security Sector*

Reform Reader (Passig City: INCITEGov, 2012), pp. 12–13

¹⁷ DCAF/ISSAT, *SSR in a Nutshell* (Geneva: DCAF/ISSAT, 2012), p. 11.

¹⁸ Hanggi, qeyd 16 yuxarıda, s. 26.

¹⁹ OECD-DAC, Təhlükəsizlik sektoru islahatı və idarəçilik (Paris: OECD-DAC, 2005), p. 3

²⁰ BMT, BM TSİ perspektivləri. Dayanıqlı Sülh Ədalət və Təhlükəsizlik vasitəsilə (New York: United Nations, 2012), s. 2

-
- ²¹ Lauri Natan, *No Ownership, No Commitment: TSİ-nin yerli sahiblənmə təlimatı* (Birmingham: University of Birmingham, 2007), s. 4
- ²² Dustin Sharp, "TSİ insan təhlükəsizliyi üçün: Beynəlxalq hüququn və keçid hüququnun daha da effektiv siyasət və praktika formalaşdırılmasında rolu", Matthew Saul və James A. Sweeney (eds), *International Law and Post-Conflict Reconstruction Policy* (London: Routledge, 2015), s. 166–185.
- ²³ Christof Bleyker və Mark Krupanski, "Qanun aliliyi və TSİ: Mürəkkəb münasibətlərin konseptuallaşdırılması", DCAF SSR Paper No. 5, Geneva, 2012.
- ²⁴ Alan Brayden and Heyner Hanggi (eds), *Təhlükəsizlik sektorunun islahatı və yenidən qurulması* (Geneva: DCAF, 2004); DCAF, *Gender & Security Sector Reform Toolkit* (Geneva: DCAF, 2008).
- ²⁵ Albrecht Schnabel və Hans Born, "TSİ: nəzəriyyə və praktika arasındakı uçurumun kiçildilməsi", DCAF SSR Paper No. 1, Geneva, 2011, s. 30
- ²⁶ Ibid., s. 21.
- ²⁷ Hanggi, qeyd 16 yuxarıda, s. 37.
- ²⁸ Schnabel və Born, qeyd 25 yuxarıda, s. 33–44.
- ²⁹ Hanggi, qeyd 16 yuxarıda, s. 32.
- ³⁰ Kristin Valasek, "TSİ təlimi və təhsili zaman kəsişən məsələlər", ASSET Practice Note, 2013, http://asset-ssr.org/images/pdf_file/english/PracticeNote2_CrosscuttingIssues_DCAF.pdf; DCAF/ISSAT, qeyd 17 yuxarıda, s. 11
- ³¹ UNMAS, "Mina fəaliyyəti terminləri, tərifləri və kiçildilmiş adları lüğəti", IMAS 04.10, para 3.176, s. 24.
- ³² Daha asan oxu üçün, sonralar minadan-zərərçəkənlər dedikdə kasset bombaları və ERÜ tullantıları nəzərdə tutulur, hər hansı ölkəyə tətbiqi mümkünsə.
- ³³ Minaya özünün sadə formasında tərif verilə bilər, torpağın altında və ya altına yaxın və ya torpağın başqa səhiti hissəsində yerləşdirilmiş partlayıcı qurğu nəzərdə tutulur və onun təyinatı şəxs və ya texnikanın varlığı, təması və ya yaxınlığı ilə partladılmasıdır. Bax: GICHD, *A Guide to Mine Action* (Geneva: GICHD, 2014), s. 16.
- ³⁴ ERW dedikdə partlamamış sursatlar və atılmış partlayıcı maddələr başa düşülür. Bax: ibid., s. 18.
- ³⁵ UNMAS, qeyd 31 yuxarıda, IMAS 04.10, para 3.176, s. 24.
- ³⁶ Kasset bombaları ən sadə formada adi partlayıcı silah qurğusu olub, təyinatı tərkibindəki partlayıcıları (cəkisi 20 kq-dan az olan) l şəxsləndirən və buraxan partlayıcılara deyilir. Bax GICHD, qeyd 33 yuxarıda, ss. 16–17.
- ³⁷ Chris Horwood, "Humanitar mina fəaliyyəti: Humanitar kömək edilməsində yeni sektorun birinci onilliyi", Relief and Rehabilitation Network/Overseas Development Institute Network Paper No. 32, London, 2000, s. 10, 31–32
- ³⁸ BMT, "Həddən artıq Zərərli və ya Qeyri proporsional Təsiri olan Müəyyən Adi silahların İstifadəsinin Ləğv edilməsi və ya Məhdudlaşdırılması haqqında Konvensiya", Geneva, 10 Okt. 1980, UN Doc. A/CONF.95/15
- ³⁹ Jean-Marie Henckaerts və Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law. Vol. 1: Rules* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005). Həmçinin, tam da bu qaydaları əhatə edən Genevrə Konvensiyalarına Əlavə I Protokola baxın
- ⁴⁰ "Piyadalara qarşı istifadə edilən Minaların istifadəsi, toplanması, istehsalı və ötürülməsinin qadağan edilməsi və onların məhv edilməsi üzrə Konvensiya", Oslo, 18 Sent. 1997. Bu konvensiya həm də "Piyadalara qarşı minaların qadağan edilməsi Konvensiyası" (APMBC) adlanır.

⁴¹ John Borrie, Qəbuledilməz Qadağa. Kasset bombalarının ləğv edilməsi müqaviləsi necə əldə edildi(New

York and Geneva: UNIDIR, 2009), s. 138 and 314

⁴² GICHD, qeyd 33 yuxarıda, p. 37

⁴³ Kristian Berg Harpviken və Jan Isaksen, *Reclaiming the Field of War: Mainstreaming Mine Action in*

Development (Oslo and New York: PRIO/UNDP, 2004); GICHD, *Linking Mine Action and Development*.

Guidelines for Policy and Programme Development: States Affected by Mines/ERW (Geneva: GICHD, 2009)

⁴⁴ Bu yazıda biz mina fəaliyyətinin əsasını təşkil edən beş sütunu nəzərdən keçiririk, başqa fəaliyyətlər mina fəaliyyəti ilə əlaqəli sahələr adlanır.

⁴⁵ Sharmala Naidoo, "Missiyanın sürünməsi və ya daha geniş təhlükəsizlik tələblərinin cavablandırılması? Mina fəaliyyəti təşkilatlarının silahlı zorakılığın azaldılmasında dəyişən rolu", *Stability: International Journal of Security & Development*, Vol. 2 No. 1 (2013), pp. 1–8.

⁴⁶ BMT TŞ Qətnaməsi 2040, UN Doc. S/RES/2040 (2012).

⁴⁷ Eric G. Berman və Pilar Reina, "Sursat anbarlarında planlaşdırılmamış partlayışlar: Narahatlıqlar və nəticələr", *Journal of ERW and Mine Action*, Vol. 16, No. 2 (2012), s. 4.

⁴⁸ Benjamin King (ed.), *Təhlükəsiz Ehtiyatlar. Praktiki Fiziki Təhlükəsizlik və Anbarların İdarə edilməsi(PSSM) Yardımı Proqramı üzrə Təcrübələri* (Geneva: SAS, 2011), pp. 2–3.

⁴⁹ BMT, qeyd 1 yuxarıda, s. 21–31.

⁵⁰ BMT TŞ Qətnaməsi 1925 (2010), UN Doc. S/RES/1925 (2010); BMT TŞ Qətnaməsi 2098 (2013), UN Doc. S/RES/2098 (2013). Hm də bax: Mateja Peter, "Between doctrine and practice: The UN peacekeeping dilemma", *Global Governance*, Vol. 21 (2015), pp. 351–370.

⁵¹ Oliver Ramsbothan, Tom Woodhouse and Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, 3rd edn

(Cambridge: Polity Press, 2011), p. 163.

⁵² BM, qeyd 1 yuxarıda, s. 26.

⁵³ Ibid., p. 19.

⁵⁴ BMT, "An agenda for peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping", BMT Baş Katibinin 31 yanvar 1992-ci ildə TŞ-nin zirvə görüşündə qəbul edilmiş bəyanat əsasında hazırlanmış hesabat., 17 İyun 1992, UN Doc. A/47/277-S/24111.

⁵⁵ Bunların içərisində BMT –nin qərarlarına baxın, "Report of the High-level Independent Panel on

Peace Operations on uniting our strengths for peace: politics, partnership and people", 16 June

2015, UN Doc. S/2015/446; United Nations, "The future of United Nations peace operations: implementation of the recommendations of the High-level Independent Panel on Peace Operations",

2 September 2015, UN Doc. S/2015/682; Radhika Coomaraswamy, "Preventing Conflict, Transforming

Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council

resolution 1325", UN Women, 2015; United Nations, "Challenge of sustaining peace. Report of the

Advisory Group of Experts on the Review of the Peacebuilding Architecture", 30 June 2015, UN Doc.

S/2015/490.

⁵⁶ BMT, "TŞ Sədrinin bəyanatı", 20 Fevral 2001, UN Doc. S/PRST/2001/5.

⁵⁷ BM qərarları əsasında, “Baş Katibin münaqişədən dərhal sonrakı sülh quruculuğu ilə bağlı hesabatı”, UN Doc. A/63/881-S/2009/304 (2009).

⁵⁸ Kristian Berg Harpviken və Bernt A. Skera, “Humanitar mina fəaliyyəti və sülh quruculuğu. Onla arasında əlaqənin tədqiqi”, *Third World Quarterly*, Vol. 24, No. 5 (2003), p. 815.

⁵⁹ Kanadada BMT Assosiasiyası, *Peacekeeping to Peacebuilding. Lessons from the Past. Building for the Future* (Ottawa, ON: UNAC, 2008), p. 93.

⁶⁰ Juergen Dreding, “Human security and the UN Security Council”, in Hideaki Shinoda and Ho-Won

Jeong (eds), *Conflict and Human Security: Sülh quruculuğunda yeni Yanaşma axtarışı* (Hiroshima: Hiroshima University, 2004), pp. 87–88.

⁶¹ Fairlie Chappuis və Aditi Gorur, TSİ –nin və Sülhməramlı Kontekstdə Mülkilərin Qorunmasının Uzlaşdırılması (Washington, DC, and Geneva: Stimson/DCAF, 2014), s. 4 və 6.

⁶² BMT Təhlükəsizlik Şurası, “TSİ: Yenilənmiş hesabat”, 14 Fevral 2007, www.securitycouncilreport.org/update-report/lookup-c-glKWLeMTIsG-b-2486441.php, p. 2; Albrecht

Schnabel and Hans-Georg Ehrhart, “Post-conflict societies and the military: Challenges and problems of security sector reform”, in Albrecht Schnabel and Hans-Georg Ehrhart (eds), *Security Sector Reform*

and Post-Conflict Peacebuilding (Tokyo: United Nations University Press, 2005), p. 9.

⁶³ Martin Barber, *Blinded by Humanity: Inside the UN's Humanitarian Operations* (London and New York:

I. B. Tauris, 2015), p. 161.

⁶⁴ BMT, “TŞ sədrinin bəyanatı”, 19 Noyabr 2003, UN Doc. S/PRST/2003/22, p. 2.

⁶⁵ Bob Kudyba və Andrea Poelling, “Ordu sülhməramlı əməliyyatlarda”, *Journal of Mine Action*, Vol.

8, No. 1 (2004), www.jmu.edu/cisr/journal/8.1/focus/kudyba/kudyba.htm.

⁶⁶ Heiner Hanggi, “Sülh quruculuğuna təhlükəsizlik idarəçiliyi perspektivindən yanaşılması”, Alan Bryden

Və Heiner Hanggi (eds), *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding* (Münster: LIT, 2005), p. 13.

⁶⁷ Harpviken və Skera, qeyd 58 yuxarıda, s. 814.

⁶⁸ BMT Baş Katibinin müavini Yan Eliassonun Baş Məclisdə gedən “Cinayətlərin qarşısının alınması və Cinayət hüququnun Post 2015 İnkişaf Gündəminə inteqrasiya edilməsi” debatında çıxışı.

⁶⁹ Schnabel, qeyd 4 yuxarıda, s. 31.

⁷⁰ Robert I. Rotberg, “İdarəçiliyin gücləndirilməsi: Önemli ölkələr kömək edəcək”, *Washington Quarterly*, Vol. 28, No. 1 (2004/2005), p. 71.

⁷¹ Michael Brzoska, “TSİ İnkişaf donor perspektivi ilə: Yaranışı, nəzəriyyəsi və praktikası”, Heiner Hanggi və Theodor H. Winkler (eds), *Challenges of Security Sector Governance* (Münster: LIT, 2003), pp. 222 and 228–229.

⁷² Ibid., s. 220; Albrecht Schnabel və Vanessa Farr, TSİ-nin inkişafı ilə bağlı köklərinə qayıdış”, Albrecht Schnabel və Vanessa Farr (eds), *Back to the Roots: Security Sector Reform and Development* (Münster: LIT, 2012), s. 14; Schnabel, qeyd 4 yuxarıda s. 64–66.

⁷³ Schnabel, ibid., s. 31.

⁷⁴ Nao Shimoyachi-Yuzawa, “Mina təmizlənməsinin münaqişə sonrası sülh quruculuğuna bağlanması: Kamboca nümunəsi”,

David Jensen və Stephen Lonergan (eds), *Assessing and Restoring Natural Resources in Post-Conflict Peacebuilding* (London: Earthscan, 2012), s. 181.

⁷⁵ Harpviken and Skera, qeyd 58 yuxarıda, s. 815; BMT Baş Məclisi, “Mina fəaliyyətində yardım üzrə Qətnamə”, 17 Fevral 2004, UN Doc. A/RES/58/127; Harpviken and Isaksen, qeyd 43 yuxarıda. GICHD, qeyd 43 yuxarıda.

⁷⁶ Helen Klark, UNDP administratoru, Sülh quruculuğu Komissiyası Sessiyasında çıxışı 2: “Sülh quruculuğu üçün milli imkan və bacarıqların qurulması”, 25 Mart 2011, New York, BMT Sülh quruculuğu ofisi tərəfindən isnad edilmişdir *Thematic Review of Security Sector Reform (SSR) to Peacebuilding and the Role of the Peacebuilding Fund* (New York: United Nations, 2012), s. 55.

⁷⁷ TSİ-də “yerli sahiblənmə” termini daimi istifadə edildiyi halda, mina fəaliyyəti ölkə sahiblənməsi adlandırılır. Lakin, hər iki termin eyni fundamental prinsipi paylaşır və o da ondan ibarətdir ki, həm TSİ və həm də mina fəaliyyətləri xarici yox yerli maraqlı tərəflər tərəfindən qurulmalı, idarə edilməli və həyata keçirilməlidir. Nəticədə, bu fəaliyyətlərdən fayda görənlərin özləri bu prosesə sahib çıxmalıdırlar..

⁷⁸ Brzoska, qeyd 71 yuxarıda, s. 236; BMT, “Sülh və İnkişafın təmin edilməsi: BMT-nin təhlükəsizlik sektoru na dəstək verilməsində rolu”, Baş Katibin hesabatı 23 Yanvar 2008, UN Doc. A/62/659/2008/39, s. 13; BMT, “Mina fəaliyyətinə yardım”, Baş Katibin hesabatı 9 Avqust 2013, UN Doc. A/68/305; Kristian Berg Harpviken and Rebecca Roberts, “Conclusions”, in Kristian Berg Harpviken and Rebecca Roberts (eds), *Preparing the Ground for Peace. Mine Action in Support of Peacebuilding* (Oslo: PRIO, 2004), p. 62.

⁷⁹ UNMAS, “Beynəlxalq Mina Fəaliyyəti standartlarının tətbiq edilməsinə təlimat”, 2003, IMAS 01.10, para 6.1, s.3.

⁸⁰ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2151 (2014), UN Doc. S/RES/2151 (2014), para. 2

⁸¹ Timothy Donais, “Yerli sahiblənmənin işə salınması”, Timothy Donais (ed.), *Local Ownership and*

Security Sector Reform (Münster: LIT, 2008), pp. 276–277.

⁸² Alan Bryden, “Mina fəaliyyəti siyasəti və praktikasının optimallaşdırılması”, Alan Bryden və Heiner Hanggi (eds), *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding* (Münster: LIT, 2005), p. 170; Alan Bryden, “Təhlükəsizlik idarəçiliyi gündəliyinin münaqişə sonrası sülh quruculuğuna uyğun formalaşdırılması”, Alan Bryden və Heiner Hanggi (eds), *Security Governance in Post-Conflict Peacebuilding* (Münster: LIT, 2005), s. 255 and 262.

⁸³ Lauri Nathan, “TSİ-nin yerli sahiblənməsinin problemləri: Donor vədlərindən praktiki işlərə qədər.”, Timothy

Donais (ed.), *Local Ownership and Security Sector Reform* (Münster: LIT, 2008), p. 21.

⁸⁴ United Nations, “BMT-nin mina fəaliyyəti strategiyası 2013–2018”,

www.mineaction.org/sites/default/files/publications/mine_action_strategy_mar15.pdf, p. 15.

⁸⁵ GICHD, *A Guide on Transitioning Mine Action Programmes to National Ownership* (Geneva: GICHD, 2013), s. 7.

⁸⁶ BMT, Baş Katibin münaqişədən dərhal sonra sülh quruculuğu üzrə Hesabatı”, 11 İyun 2009, UN Doc. A/63/881-S/2009/304.

⁸⁷ Bryden, “Optimising mine action”, qeyd 82 yuxarıda s. 170.

⁸⁸ Donais, qeyd 81 yuxarıda, s. 276.

⁸⁹ Məsələn, bax: Francois Bourguignon and Jean-Philippe Platteau, “The hard challenge of aid coordination”, G-MonD Working Paper 33, Paris School of Economics, June 2013, pp. 1–2.

⁹⁰ Hanggi, note 3 above, p. 11.

⁹¹ BM, qeyd 6 yuxarıda; Nicole Ball və Michael Brzoska, Kess Kingma və Herbert Wulf,

“Təhlükəsizlik sektorunda rəy və hesabatlılıq”, Hesabat İnsan İnkişafı Hesabatı Oddisi üçün hazırlanmışdır, BICC, Bonn, 2002, pp. 4 and 9.

⁹² Brzoska, qeyd 71 yuxarıda, s. 232.

⁹³ Nicholas Galletti və Michael Wodzicki, “İnsan hüquqlarının təmin edilməsi: TSİ paradiqmasının dəyişməsi”, Mark Sedra (ed.), *The Future of Security Sector Reform* (Waterloo, ON: CIGI, 2010), s. 289.

⁹⁴ Hanggi, qeyd 3 yuxarıda, s. 18.

⁹⁵ DCAF, “Münaqişə sonrası sülh quruculuğunda TSİ”, DCAF Backgrounder, Geneva, 2009; Hanggi, qeyd 66 yuxarıda, s. 4.

⁹⁶ Harpviken və Skera, qeyd 58 yuxarıda, s. 816.

⁹⁷ GICHD, *Guide to Strategic Planning in Mine Action* (Geneva: GICHD, 2014), pp. 23–24.

⁹⁸ Harpviken and Roberts, qeyd 78 yuxarıda, s. 61; BMT, qeyd 6 yuxarıda.

⁹⁹ Beynəlxalq TSİ eksperti ilə müsahibə, 31 Avqust 2015.

¹⁰⁰ Harpviken və Roberts, qeyd 78 yuxarıda, s. 62; Bryden, “Optimising mine action”, qeyd 82 yuxarıda, s. 173–174.

¹⁰¹ GICHD, qeyd 33 yuxarıda, s. 42.

¹⁰² Ibid., s. 43.

¹⁰³ Ibid., s. 45–46.

¹⁰⁴ Bryden, “Mina fəaliyyətinin optimallaşdırılması”, qeyd 82 yuxarıda, s. 173; Bryden, “Təhlükəsizlik idarəçiliyinin gündəliyinin formasının dəyişilməsi”, qeyd 82 yuxarıda, s. 264.

¹⁰⁵ Məsələn, APMBC, qeyd 40 yuxarıda, Maddə. 7; Kasset bombaları üzrə Konvensiya, CCM/77, 2008, Art. 7.

¹⁰⁶ Sharp, qeyd 22 yuxarıda, ss. 172–173.

¹⁰⁷ OECD-DAC, *SSR Handbook* (Paris: OECD, 2007), p. 21.

¹⁰⁸ Sharp, qeyd 22 yuxarıda, sp. 172–174.

¹⁰⁹ Galletti və Wodzicki, qeyd 93 yuxarıda, s. 286.

¹¹⁰ BMT, “İnsan hüquqları Lazımı Qayğı Siyasəti, BMT-nin BM üzvü olmayan ölkələri dəstəkləməsi ilə bağlı”, 5 Mart 2013, UN Doc. A/67/775–S/2013/110.

¹¹¹ BM, “Xüsusi hesabatçının həqiqət, ədalət, kompensasiya və hadisənin təkrar baş verməməsi ilə bağlı təşviqi”, 2012, UN Doc. A/HRC/21/46.

¹¹² Sharp, qeyd 22 yuxarıda, s. 174–175.

¹¹³ Galletti və Wodzicki, qeyd 93 yuxarıda, s. 281.

¹¹⁴ Sharp, qeyd 22 yuxarıda, ss. 175–176.

¹¹⁵ BM, “Livanda insan hüquqları. Xüsusi hesabatçının qida hüququ haqqında hesabatı”, 2006, UN Doc. A/HRC/21/8, s. 2.

¹¹⁶ BM, “Müstəqil ekspertin Somalidə insan hüquqlarının vəziyyəti ilə bağlı hesabatı”, 2012, UN Doc. A/HRC/21/61, s. 5.

¹¹⁷ UNMAS tərəfindən aşağıdakı kimi müəyyən edilir, qeyd 31 yuxarıda, “Fərdi və ya kollektiv şəkildə fiziki, emosional və psixoloji zədədən əziyyət çəkən, iqtisadi itki ilə üzləşən və ya minalardan istifadə olunduğu zaman edilən hərəkət və ya səhlənkarlıq üzündən və ya partlayıcı maddələrin tullantıları tərəfindən öz fundamental hüquqlarına köklü zərbə dəyən zaman. Zərərçəkənlərə, birbaşa təsirə məruz qalmış fərdlər, onların ailələri və yerə basdırılmış minalar və partlayıcı maddələrin tullantıları tərəfindən təsirə məruz qalmış əhali aiddir.”

¹¹⁸ APMBC-nin Maddə 6(3), qeyd 40 yuxarıda, hər bir imza atan Dövlətin üzərinə mina qurbanlarına qayğı göstərilməsi, onların rehabilitasiyası və sosial və iqtisadi integrasiyasını təmin edən öhdəlik qoyur.

¹¹⁹ Piyadalara Qarşı Minaların Qadağan edilməsi Konvensiyasını Yerinə Yetirmək Dəstək Modulu, Minalar və başqa partlayıcı maddələr tullantısından sağ qalanlar üçün Tərkislah, Əlillik və İnkişaf proqramları çərçivəsində Yardım (Geneva: ISU, 2011), s. 10.

¹²⁰ Kerry Brinkert, “Minalardan zərərçəkənlər üçün Ottava Konvensiyasının öhdəliklərinin başa düşülməsi”, *Journal of Mine Action*, Vol. 10, No. 1 (2006).

¹²¹ CCW -ə əlavə edilmiş V Protokolun 8(2) Maddəsi, qeyd 38 yuxarıda, ERW qurbanlarına qayğı göstərilməsi və onların rehabilitasiyası və sosial və iqtisadi re-inteqrasiyası üçün. CCM-in 5 və 6-cı Maddələri, qeyd 105 yuxarıda, Dövlətlərdən tələblərə cavab verən yaş və gendər –həssas yardımların edilməsini, o cümlədən, tibbi yardım, rehabilitasiya və psixoloji dəstək verilməsi və qurbanlara sosial-iqtisadi dəstək verilməsini və başqa Dövlətlərə də bu işləri görmələri üçün kömək etməsini tələb edir.

¹²² Piyadalara Qarşı Minaların Qadağan edilməsi Konvensiyasını Yerinə Yetirmək Dəstək Modulu, *Five Key Examples of the Role of Mine Action in Integrating Victim Assistance into Broader Frameworks* (Geneva: ISU, 2014), s. 4–5.

¹²³ Brinkert, qeyd 120 yuxarıda.

¹²⁴ Maputo Fəaliyyət Planı 2014–2019, 27 İyun 2014, www.maputoreviewconference.org/fileadmin/APMBCRC3/3RC-Maputo-action-plan-adopted-27Jun2014.pdf, Action 13.

¹²⁵ BM, “Sülh və inkişafın təmin edilməsi”, qeyd 78 yuxarıda, s. 11.

¹²⁶ OECD-DAC, “9-cu Bənd: Gendər məlumatlılığı və bərabərliyinin inteqrasiya olunması”, *Handbook on Security Sector Reform* (Paris: OECD, 2011), p. 4.

¹²⁷ Ibid., s. 49, 66.

¹²⁸ BM Təhlükəsizlik sektoru islahatı modulu, BMT TSİ Perspektivi (New York: United Nations, 2012), s. 35.

¹²⁹ CCM, qeyd 105 yuxarıda, Maddə 5 və 6; Maputo Fəaliyyət Planı 2014–2019, qeyd 124 yuxarıda, Addımlar 10, 15 və 17.

¹³⁰ Abigail Jones, Arianna Calza Bini və Stella Salvagni Vary, “Mina təmizləmə fəaliyyətlərini gendər –həssas mina riskləri təlimləri vasitəsilə necə yaxşılaşdırmaq olar”, *Journal of ERW and Mine Action*, Vol. 17, No. 1 (2013).

¹³¹ Galletti və Wodzicki, qeyd 93 yuxarıda, s. 288.

¹³² Burada biz BMT mandatı cədvəlindəki məlumatlardan istifadə etmişik.

www.un.org/en/sc/repertoire/data.shtml#rel-1, 1 May 2015, və missiyaların mandatlarından istifadə etmişik. Bu cədvəl UNSCO və

MENUB daxil deyildir. Biz həm də xüsusi siyasi missiyaları, siyasi/sülh quruculuğu missiyası kimi adlandırırıq..

¹³³ “Dolayısı ilə” ifadəsi o deməkdir ki, bağlılıq irəli sürülür amma “birbaşa ifadə olunmur”.

Oksford lüğəti www.oxforddictionaries.com.

¹³⁴ Bu cədvəl 2-ci və 3-cü cədvəllərdəki məlumatları ümumiləşdirir.

¹³⁵ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2227 (2015), para 14(b)(ii). Qətnamə, xüsusən Sazişin III hissəsi və 2-ci Əlavəsini vurğulayır “silahlı və təhlükəsizlik qüvvələrinin yenidən qurulmasını”, o cümlədən, TSİ-nin dərinləşdirilməsini nəzərdə tutur. Sazişə bax Fəsil 10, www.derechos.org/peace/mali/doc/mali399.html.

¹³⁶ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2144 (1999), para. 10.

¹³⁷ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1244 (1999), para. 11(a), 11(c) and 11(f). Hanggi və Scherrer

UNMIK-In TSİ mandatına malik olduğunu deyir, baxmayaraq ki, məndə o dəqiq şəkildə ifadə olunmur. Heiner Hanggi və Vincenza Scherrer, “Recent experience of UN integrated missions in security sector reform”, Heiner Hanggi və Vincenza Scherrer (eds), *Security Sector Reform and*

UN Integrated Missions: Experience from Burundi, the Democratic Republic of Congo, and Kosovo kitabında (Geneva: DCAF, 2007), s. 14, 16 and 18.

¹³⁸ Birinci prioritet mülkilərin qorunması və humanitar köməyin verilməsinin təmin edilməsidir; üçüncü prioritet icma münafişələrinə vasitəçilik edilməsidir, o cümlədən, onları yaradan səbəblərə də baxılmasıdır. BMT TŞ Qətnaməsi 2228, 2015, UN Doc. S/RES/2228 (2015), para. 2.

¹³⁹ Ibid., para. 8

¹⁴⁰ Doha Document for Peace in Darfur, Arts 56 and 74, al. 463, www.smallarmssurveysudan.org/fileadmin/docs/documents/Peace_Process_Chronology-DDPD.pdf

¹⁴¹ Bu cədvəl BMT mandatı cədvəlində verilən məlumatlara əsaslanır.

www.un.org/en/sc/repertoire/data.shtml#rel-1, 1 May 2015, və mandatlara baxışa əsaslanır. Vahid missiya üçün izahatlar cədvəldən sonrakı mətndə verilir.

¹⁴² BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1990 (2011), para. 2(c).

¹⁴³ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1996 (2011), para. 3(c)(vi).

¹⁴⁴ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1148 (1998), para. 1.

¹⁴⁵ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1701 (2006). O deyir ki, münafişə tərəfləri minaların xəritələrini verməlidirlər. Əməliyyat məqsədləri üçün UNIFIL mina təmizlənməsi ilə məşğul olur və həmçinin humanitar məqsədlər üçün Livanın cənubundakı vəziyyətdən dolayı bunu edir. Bax www.unifil.missions.org/FAQS.

¹⁴⁶ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 135 yuxarıda, para. 14(d)(iv).

¹⁴⁷ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2211 (2015), para 9(a).

¹⁴⁸ Bax UNMAS website, “About UNMAS support of One UN and the GODRC”,

www.mineaction.org/programmes/drc.

¹⁴⁹ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 138 yuxarıda, para. 2; BM, “BMT Baş Katibinin Darfurda Afrika Birliyi-BM Hibrid Əməliyyatı haqqında hesabatı”, 2014, UN Doc.S/2014/138, para. 40 and Annex I, p. 16.

¹⁵⁰ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 137 yuxarıda, para. 9(e).

¹⁵¹ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2149 (2014), UN Doc. S/RES/2149 (2014), para. 31(e).

¹⁵² Ibid., para. 33.

¹⁵³ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1509 (2003), para. 3(g).

¹⁵⁴ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2219 (2015), para. 21.

¹⁵⁵ Ibid., para. 23.

¹⁵⁶ Ibid., para. 11.

¹⁵⁷ Bax UNMAS website, “UNMAS mandate, in support of UNOCI”,

www.mineaction.org/programmes/civ.

¹⁵⁸ TSİ-a tam olaraq Konqonun 2015 Mülkiləri Qoruma siyasətinin 3-cü səviyyəsinin tərkib hissəsi kimi baxılır. BMT Sülhməramlı Əməliyyatları zamanı Mülkilərin Qorunması Siyasəti (New York: UN Department of Peacekeeping Operations and Department of Field Support, 2015).

¹⁵⁹ Bu cədvəl BMT mandatı cədvəlində verilən məlumatlara əsaslanır.

www.un.org/en/sc/repertoire/data.shtml#rel-1, 1 May 2015, Vahid missiya üçün izahatlar cədvəldən sonrakı mətndə verilir.

¹⁶⁰ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2210 (2015), para. 7. UNAMA –nın BMT agentlikləri, proqramları və fondları arasında “Vahid BMT” yavaşması təmin etməsinə çağırış edilir.

¹⁶¹ UNAMI “İraqda qanun aliliyini gücləndirmək üçün insan hüquqlarının qorunmasını və hüquqi və məhkəmə islahatlarını təşviq edir”. BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 1770 (2007), para. 2(c).

¹⁶² BM, “BMT Baş Katibinin BMT-nin Liviyadakı dəstək missiyası barədə hesabatı”, 2015, UN Doc. S/2015/144, paras 64 and 66.

¹⁶³ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2232 (2015), UN Doc. S/RES/2232 (2015), p. 2.

¹⁶⁴ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 161 yuxarıda, para. 4.

¹⁶⁵ Ibid., paras 6(e), 7, 7(c) və 30. Bax s. 6. UNMAS, Əfqan Milli Fəlakətləri İdarəetmə Hakimiyyətinə minalar və ERW məsələləri ilə məşğul olmaq üçün kömək edir www.mineaction.org/programmes/afghanistan.

¹⁶⁶ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2158 (2014), para. 1(b)(ii) and 1(c)(i); Bax BM Təhlükəsizlik Şurası qeyd 163 yuxarıda, para. 21.

¹⁶⁷ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2213 (2015), para. 9(c). UNSMIL Liviyada davam edən qeyri-sabitliyə görə TSİ-nin bir sıra hissələrinə özünün birbaşa dəstəyini durdurmuşdur, lakin yerli maraqlı tərəflərlə indiki siyasi dialoq çərçivəsində onları təşviq etməkdə davam edir.

¹⁶⁸ BM, qeyd 162 yuxarıda, para. 64 və 66.

¹⁶⁹ Ibid., para. 65.

¹⁷⁰ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 167 yuxarıda, para. 9(b).

¹⁷¹ BMT Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 137 yuxarıda, para. 6(c).

¹⁷² Güclü bağlılığa olan tələb həm də onunla sübut edilir ki, TSİ DDR, SALW nəzarəti, mina fəaliyyəti və keçid hüququ kimi əlaqəli fəaliyyətlərdən “yoğun şəkildə asılıdır”. Hanggi, qeyd 16 yuxarıda, s. 30.

¹⁷³ BM, qeyd 6 yuxarıda, para. 17.

¹⁷⁴ Ibid., para 55 və 61(d).

¹⁷⁵ Ibid., para 56 və 61(g). “Təhlükəsizlik sektoru islahatı və sabitləşmə və yenidən qurma kimi başqa mühüm amillər arasındakı qarşılıqlı bağlılıqların tanınmasının” əhəmiyyəti BMT Təhlükəsizlik Şurası 2151 Qətnaməsində də təsdiq edilmişdir. BM Təhlükəsizlik Şurası qeyd 80, yuxarıda, s.2.

¹⁷⁶ 1-ci Şəkilə bax.

¹⁷⁷ Bu məsələ BMT Təhlükəsizlik Şurası Qətnaməsi 2151 ilə vurğulanır, “əməliyyat və hesabatlılıq çatışmamazlıqlarının həll edilməməsi sülhməramlı əməliyyatların müsbət qazanclarını sarsıda bilər və sülhməramlı qüvvələrin və xüsusi siyasi missiyaların əvvəlki əməliyyat sahələrinə geri qayıtmasını zəruri edər”. BM Təhlükəsizlik Şurası, qeyd 80 yuxarıda, s. 2.

¹⁷⁸ Maputo Fəaliyyət Planı 2014 –cü ilin 27 İyununda sonuncu APMBC baxış konfransında qəbul edilmişdir və imza tərəfləri Ölkələrin mina fəaliyyətlərinə olan sadıqlığını və bu planın “əməkdaşlıq, hər kəsin iştirak etdiyi, yaşa uyğun və gəndərə -həssas tərzdə yerinə yetirilməsini yenidən təsdiq etmişdir”.

¹⁷⁹ CCM, note 105 above, Art. 5.

¹⁸⁰ Kjell Erling Kjellman və Kristian Berg Harpviken, “Problemin həll edilməsi. Mina fəaliyyətində milli sahiblənmə”, PRIO Policy Brief 1/2006 Assistance to Mine-Affected Communities, Oslo, 2006; UNMAS, qeyd 79 yuxarıda, IMAS 01.10, para 6.1, s. 3.

¹⁸¹ Mina fəaliyyətində “baş a çatdırılma” bu Konvensiyalara imza atan ölkələrin APMBC –nin 5-ci Maddəsini və CCM-n 3-cü Maddəsini yerinə yetirməsi başa düşülür və bu konvensiyalara imza atmayan ölkələrin ölkəyə- uyğun “baş a çatdırılma” hədəflərinin yerinə yetirilməsi başa düşülür. .

¹⁸² Bu kontekstdə qalıq tullantılar dedikdə bütün şübhəli əraziləri müəyyən edib orada işlər görəndən sonra tapılan mina/ERW tullantıları nəzərdə tutulur. APMBC və CCM kimi həlledici konvensiyalar kontekstində təmizləmə missiyaları başa çatandan sonra və ölkə uyğun maddələri yerinə yetirdiyini elan edəndən sonra tapılan qalıq tullantılara- piyadalara qarşı minalar və kasset bombaları daxildir..

¹⁸³ EOD –aşağıdakı kimi adlanır: “ partlayıcı qurğunu aşkar etmə, müəyyənləşdirmə, qiymətləndirmə, zərərsizləşdirmə, sökmə və ləğv etmə”. EOD aşağıdakı kimi həyata keçirilə bilər: “a) ERW tapılan kimi mina təmizləmə əməliyyatlarının şablon hissəsi kimi b) riskli olmayan yerlərdə tapılan ERW –in ləğv edilməsi ilə, (bu bir dənə ERW ola bilər və ya spesifik bir ərazidə çox sayda ERW ola bilər); və ya c) partlayıcı maddə pisləşmə, zədə və ya məhv edilmə cəhdi

ucbatından riskli olduğundan məhv edilməli olur". UNMAS, qeyd 31 yuxarıda, IMAS 04.10, para 3.97, s. 14.

¹⁸⁴ GICHD, *National Capacities and Residual Contamination: Liberia* (Geneva: GICHD, 2014), p. 12.

¹⁸⁵ Ibid., pp. 14–15.

¹⁸⁶ Ibid., p. 17.

¹⁸⁷ Lee Moroney və Kay Gamst, "Özünə -Kömək Sursatları Məhv etmə Variantları (SHADOW)", *Journal of ERW and Mine Action*, Vol. 17, No. 3 (2013); NPA, *Self-Help Options for Destruction of Cluster*

Munition Stockpiles (Oslo: NPA 2010), pp. 13–14.

¹⁸⁸ NPA, ibid., p. 13.

¹⁸⁹ NPA təmsilçisi ilə müsahibə, Sent. 2014.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ted Paterson, Prabin Chitrakar və Abigail Hartley, *Evaluation of the UN Mine Action in Nepal* (Geneva: GICHD, 2012).

¹⁹² Ibid., p. 36.

¹⁹³ Ibid., pp. 29, 36.

¹⁹⁴ IMSMA, GICHD tərəfindən 1990-cı illərin sonunda hazırlanmış komputer proqramıdır və onun məqsədi mina fəaliyyəti üçün çoxtərəfli məlumat paketi təmin etməkdir. Bax GICHD, "Information management/IMSMA", www.gichd.org/mine-action-topics/management-of-mine-action-programmes/informationmanagement-imsma/#.VjDteNJVhBc.

¹⁹⁵ Qeyri Rəsmi Sektor Xidməti 1988 -ci ildə yaradılmış Nepalın insan hüquqları QHT-dir.

Paterson et al., qeyd 191 yuxarıda

s. 9–12. Bax: www.insec.org.np.

¹⁹⁶ Paterson et al., ibid., s. 36, 38.

¹⁹⁷ Nepal hökuməti ilə Nepal Kommunist partiyası arasında imzalanan çoxtərəfli sülh planı ölkənin təsisatı quruluşunu və sosio-iqtisadi sistemini transformasiya edən bir sıra siyasi qərarları əhatə etmişdir. Bu Sazişə Parlament seçkiləri dəstəkləməyə yönəlmiş və demokratikləşmə prosesi və ordunun yenidən qurulmasına hesablanmış ordunun və silahların idarəedilməsi ilə bağlı Fəsil də daxil olmuşdur. BM, "Xüsusi siyasi missiyalar", Baş Katibin hesabatı, 2013, p. 9.

¹⁹⁸ Ukraynadakı vəziyyət tam da münaqişə sonrası deyil, lakin mina fəaliyyətləri təsisatları üçün tələb mina anbarlarının dağıdılması məsələsinə görə və əvvəlki dövrlərdən qalan tullantılara görə böhrandan əvvəl də dururdu. Bundan əlavə, 3-cü Şəkildə göstəriləyi kimi münaqişə sonrası sülh quruculuğu atəşkəs ilə məhdudlaşmır, hətta o sülhməramlı əməliyyatlardan öncə də başlaya bilər və sülhyaratma və sülhə məcburetmə ilə də örtüşə bilər. Nəhayət, qeyd etmək lazımdır ki, bu tədqiqat yazılanda Beynəlxalq Böhran Qrupuna görə "atəşkəsin, 2 Sentyabrda başlayaraq Ukraynanın şərqində əsasən saxlandığı bildirilir". Beynəlxalq Böhran Qrupu, "Russia and separatists in eastern Ukraine", Crisis Group Europe and Central Asia Briefing No. 79, February 2016, p. 1.

¹⁹⁹ SES 2014-cü ilin Aprelindən Daxili İşlər Nazirliyi nin səlahiyyətinə verilmişdir. *Gazeta Liv*, 25 April 2014,

www.gazeta.lviv.ua/news/2014/04/25/28088.

²⁰⁰ OSCE PCU, DCAF və GICHD –in birlikdə 2015-ci ilin Aprelində təşkil etdiyi konfrans göstərdi ki, Ukraynadakı maraqlı tərəflər mina fəaliyyətinin fərqli dövlət təsisatları arasında koordinasiya edilməsinin problemləri haqqında məlumatlıdır.

²⁰¹ President Fərmanı 423, "Mina Fəaliyyəti üzrə Ölkə Orqanı", 2 Sentyabr 2014. Bax Norwegian People's Aid, *Clearing the Mines: Report for the Fourteenth Meeting of States Parties to the Anti-Personnel Mine Ban Convention* (Oslo: NPA, 2015), p. 201.

²⁰² Bax: Avropa Birliyi Məsləhət Missiyası, "The mandate", www.euam-ukraine.eu/en/about_euam/the_

mandate. Bax: AB Şurası , 22 İyul 2014,

www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/144079.pdf.

²⁰³ Ukrayna Qoruma Qrupu , “ Buraya uşaqların qorunması üzrə, gəndər əsaslı zorakılığa qarşı və mina fəaliyyətləri bağlı alt-qruplar daxildir”, İyun 2015, http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/gpc_factsheet_june_2015_en_0.pdf.

²⁰⁴ Danimarka Qaçqınlar Şurası, “Ukrayna”, <http://drc.dk/relief-work/where-we-work/ukraine/>.

²⁰⁵ Fondation Suisse de Döminage, “FSD Offices”, <http://fsd.ch/about-fsd/fsd-offices>; ITF İnsan Təhlükəsizliyinin Möhkəmləndirilməsi , “Ukraynad a uşaqların psixoloji rifahının gücləndirilməsi”, www.itf-fund.si/about-us/itf-and-slovenias-development-cooperation#enhancing-psychosocial-wellbeing-of-childrenfrom-ukraine.

²⁰⁶ OSCE PCU, “ Ukraynada ATƏT Layihə Koordinatoru : Mandat”, www.osce.org/ukraine/106005.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ NATO, “NATO Trust Fund Projects”, www.nspa.nato.int/en/organization/logistics/LogServ/ntfp.htm.

²⁰⁹ Danish Relief Council, “Protection cluster factsheet”, July 2015, <http://drc.dk/relief-work/where-we-work/ukraine/>.

²¹⁰ GICHD, “ATƏT 25 Sentyabr 2015-ci ildə GİHCD və DCAF-la Ukraynada humanitar fəaliyyəti birləşdirmək üçün anlaşma imzalamışdır. www.gichd.org/what-we-do/gichd-news/newsdetail/article/1443194693-osce-signs-a-memorandum-of-understanding-with-the-gichd-and-dcafto-consolidate-humanitarian-action-in-ukraine/#.VjiJQdJVhBc; GICHD, DCAF və OSCE, 28–29 Aprel 2015-də Maison de la Paix- də Ukraynanın təhlükəsizliyi, humanitar mina təmizləmə və partlayıcı tullantılardan təmizləmə üzrə beynəlxalq Cenevrə konfransı təşkil etmişdir., www.geneve-int.ch/conferenceukraine-s-current-security-humanitarian-demining-and-explosive-remnants-war-erw-challenge.

²¹¹ Boubacar N'Diaye, “Mərkəzi Afrika Respublikasında təhlükəsizlik sektoru islahatı”, Hans Born və Albrecht Schnabel (eds), *Security Sector Reform in Challenging Environments* (Münster: LIT, 2009),

s. 41–43, 56 və 61; Teodora Fuior and David Law, “Mərkəzi Afrika Respublikasında təhlükəsizlik sektoru islahatı . Ölüm xronikası xəbər verilir”, SSR 2.0 Brief No. 1, October 2014, p. 1.

²¹² BMT Qərargahında Baş Katibin jurnalistlərə söylədikləri, New York, 11 February 2014, www.un.org/sg/offthecuff/index.asp?nid=3304.

²¹³ BM, “ Baş katibin Mərkəzi Afrika Respublikası üzrə hesabatı TŞ 2127(2013)Qətnaməsinin 48-ci paragrafian uyğun olaraq təqdim edilmişdir.” 3 Mart 2014, UN Doc. S/2014/142; BM, “ Baş Katibin məktubu TŞ-nın sədrinə göndərilmişdir”, 16 Sentyabr 2013, UN Doc. S/2013/557; Amnesty International, CAR. İnsan hüquqları böhranı nəzarətdən çıxır (London: Amnesty International, 2013), pp. 5–6; DCAF/ISSAT, “Background note: Central African Republic”, Fevral 2, 2015, <http://issat.dcaf.ch/Learn/Resource-Library/Country-Profiles/Central-African-Republic-Background-Note#11>.

²¹⁴ BM, “Baş Katibin Mərkəzi Afrika Respublikasındakı vəziyyətlə bağlı çıxışı”, New York, 20 February 2014, www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=7471

²¹⁵ BM Təhlükəsizlik Şurası , qeyd 80 yuxarıda.

²¹⁶ BM Təhlükəsizlik Şurası , qeyd 151 yuxarıda. .

²¹⁷ BM , Baş Katibin hesabatı , qeyd 213 yuxarıda.

²¹⁸ BM Təhlükəsizlik Şurası , qeyd 151, yuxarıda.

²¹⁹ BM, "Baş Katibin hesabatı", qeyd 213, yuxarıda.

²²⁰ Mina Fəaliyyəti, "Mərkəzi Afrika Respublikasında UNMAS haqqında", www.mineaction.org/programmes/centralafricanrepublic.

²²¹ BM, "ABŞ Generalı Ladsous Kassar mərkəzi silah anbarının tikintisinin açılışını bəyan edir", 12 May 2015, www.mineaction.org/news/usg-herv%C3%A9-ladsous-inaugurates-constructionkassai-central-armoury.

²²² UNMAS, "Richard Derieux-in bəyanatı, UNMAS program direktoru, MINUSCA, Kassar Düşərgəsində mərkəzi silah anbarı tikintisinin açılışı", 27 Aprel 2015, www.mineaction.org/sites/default/files/documents/UNMAS_Derieux_Camp%20Kassai_27042015.pdf; BM, "Baş Katibin Mərkəzi Afrika Respublikasında vəziyyətlə bağlı hesabatı", 29 İyul 2015, UN Doc. S/2015/576.

²²³ BM Təhlükəsizlik Şurası qeyd 151 yuxarıda.

²²⁴ BM Təhlükəsizlik Şurası qeyd 80 yuxarıda.

²²⁵ BM, "BMT Baş Katibinin TŞ-nın 7161-ci görüşündə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyin dəstəklənməsi ilə bağlı Bəyanatı", 28 Aprel 2014, UN Doc. S/PV.7161.

²²⁶ Hervé Ladsous stated: "mes équipes m'ont également fait part des initiatives du Ministère de la défense et de son état-major avec le soutien des forces internationales de procéder à la vérification de ses éléments avant leur retour opérationnel, faisant montre de votre volonté de vous doter d'une armée irréprochable et répondant progressivement aux normes internationales". United Nations, "USG Hervé

Ladsous inaugurates construction of the Kassar central armoury", press release, 12 May 2015, [http://](http://mineaction.org/news/usg-herv%C3%A9-ladsous-inaugurates-construction-kassai-central-armoury)

mineaction.org/news/usg-herv%C3%A9-ladsous-inaugurates-construction-kassai-central-armoury.

²²⁷ Naidoo, qeyd 45 yuxarıda, s. 1–8.

²²⁸ Denise Garcia, Tərkislah diplomatiyası və insan təhlükəsizliyi : Rejimlər, normalar və beynəlxalq münasibətlərdə mənəvi inkişaf (London and New York: Routledge, 2011).

²²⁹ Stefano Migliorisi və Anwesha Phabhr, *Qvatemala: Dünya Bankının idarəçilik və Korruptsiyaya qarşı ölkə-səviyyəsində əməkdaşlığı* (Washington, DC: World Bank Group, 2011), p. 1.

²³⁰ Beynəlxalq Böhran Qrupu, "Zorakılıq koridoru: Qvatemala–Honduras sərhədi", *Latin America Report*, No. 52, 4 June 2014, p. 2.

²³¹ Beynəlxalq Böhran Qrupu, "Qvatemalada siyasi islahat və imkanlar", *Latin America Report*, No. 43, 20 July 2012, s. 4–5.

²³² GICHD, Mina fəaliyyəti və silahlı zorakılığın azaldılması. *OAS SALW və sursat məhvetmə Proqramı. Guatemala Case Study* (Geneva: GICHD, 2012), pp. 4–5.

²³³ Ibid., s. 4.

²³⁴ Ibid., s. 10.

²³⁵ BM, "Yüngül silahlar və atıcı silahlar", Baş Katibin hesabatı, 27 Aprel 2015, UN Doc. S/2015/289.

²³⁶ GICHD, qeyd 232 yuxarıda, s. 11–12.

²³⁷ Ibid., s. 13.

²³⁸ Ibid., s. 20.

²³⁹ OCHA, "Karamoja üzrə birgə faktlar. Regionda Humanitar və inkişaf reallıqları", OCHA, Kampala, 2008, p. 1.

²⁴⁰ James Bevan, *Karamojada böhran –Silahlı zorakılıq və Uqandanın ən yoxsul bölgəsində tərkislahın baş tutmaması* (Geneva: Small Arms Survey, 2008), s. 42.

²⁴¹ Saferworld, *Karamoja münaqişəsi və Təhlükəsizlik qiymətləndirməsi* (London: Saferworld, 2010).

²⁴² Kees Kingma, Frank Muhereza, Ryan Murray, Matthias Nowak and Lilu Thapa, Karamojada təhlükəsizlik və yüngül silahlar. *A Survey of Perceptions* (Geneva: SAS/DDG, 2012), p. 16.

²⁴³ DDG, *DDG'-nin Silahlı zorakılığı azaltma sənədi* (Copenhagen: DDG, 2012).

²⁴⁴ GICHD, *Mina fəaliyyəti və Silahlı zorakılığı azaltma. Danimarka mina təmizləmə qrupunun icma təhlükəsizliyi proqramı. Uganda Case Study* (Geneva: GICHD, 2012), pp. 7–9.

²⁴⁵ Ibid., s. 9–10.

²⁴⁶ Ibid., s. 11.

²⁴⁷ Ibid., s. 12.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Savannah de Tessières, *Enquête nationale sur les armes légères et de petit calibre en Côte d'Ivoire. Les défis du contrôle des armes et de la lutte contre la violence armée avant la crise postélectorale* (Geneva: Small Arms Survey, 2012).

²⁵⁰ GICHD, *Mina fəaliyyəti və silahlı zorakılığı azaltma . UNMAS Fiziki təhlükəsizlik və Ehtiyatları idarə etmə Pilot Proqramı. Côte d'Ivoire Case Study* (Geneva: GICHD, 2012), p. 5.

²⁵¹ BM TŞ Qətnaməsi 2000 (2011), UN Doc. S/RES/2000 (2011).

²⁵² 2012-ci ilin sonundan başlayaraq UNMAS Baş Katibin xüsusi nümayəndəsinin müavininə hesabat verir ..

²⁵³ Beynəlxalq mina fəaliyyəti eksperti ilə müsahibə, 11 Avqust 2015.

²⁵⁴ GICHD, qeyd 250 yuxarıda, s. 9.

²⁵⁵ UNOCI, “Riforme du secteur de la sécurité” (“Security sector reform”), *La Force de la paix. Bulletin*

thématique, Vol. 4, No. 1 (2013), p. 7.

²⁵⁶ GICHD, qeyd 250 yuxarıda, s. 6–10; BM, “Mina fəaliyyətinə kömək”, qeyd 78 yuxarıda; HALO Trust, “Where we work”, www.halotrust.org/where-we-work.

²⁵⁷ BM, ibid.

²⁵⁸ UNOCI, qeyd 255 yuxarıda.

²⁵⁹ GICHD, qeyd 250 yuxarıda, s. 17–18.

²⁶⁰ MAG, “Burundi”, www.maginternational.org/mag/en/where-mag-works/burundi/#.VipTzdKqqko.

²⁶¹ GICHD, *Mina fəaliyyəti və Silahlı zorakılığın azaldılması . Minalar Məsləhət Qrupunun Fiziki Təhlükəsizlik və Anbarları İdarə etmə Proqramı. Burundi nümunəsi* (Geneva: GICHD, 2012), p. 19.

²⁶² Təhlükəsizlik və hüquq sektorunda davranış dəyişimlərinə fokuslanan bu proqram etik və insan hüquqları təlimlərindən başqa idarəetmə və strateji planlaşdırmaya yönəlmiş təlimlər də keçirir. Bax CIGI, “Burundi No. 4”, *Security Sector Monitor*, October 2010.

²⁶³ Nicole Ball, İdarəçiliyin təhlükəsizlik sektoru islahatının mərkəz nöqtəsinə qoyulması.

Burundi–

Niderlandiya Təhlükəsizlik sektoru İnkişafı Proqramı (The Hague: Clingendael, 2014), s. 15, 44.

²⁶⁴ GICHD, qeyd 261 yuxarıda, s. 19.

²⁶⁵ John Blaney, Jacques Paul Klein və Sean McFate, “Sülh quruculuğu üçün geniş dərslər: Liberiya təhlükəsizlik sektoru islahatı”, Policy Analysis Brief, Stanli Foundation, İyun 2010, s. 7; Mark Sedra, “Əfqanıstan”, Alan Bryden and Vincenza Scherrer (eds), *Tərkisilahlı, Tərkisidilmə və reintegrasiya və TSİ. BMT-nin Əfqanıstan, Burundi və Mərkəzi Afrika Respublikası və Konqo demokratik respublikasından əldə etdiyi təcrübələr* (Münster: LIT, 2012), s. 42.

²⁶⁶ BM, “İnteqrasiya olunmuş DDR standartları 06.10: DDR və TSİ”, 2009, s.

5, www.iddrtg.org/wp-content/uploads/2013/05/IDDRS-6.10-DDR-SSR1.pdf.

²⁶⁷ Candace Karp və Richard Ponzio, “NATO, TSİ və Əfqanıstan”, David Law (ed.), *International Organisations and Security Sector Reform* (Münster: LIT, 2007), p. 220.

²⁶⁸ GICHD, *Mina fəaliyyəti və zorakılığın azaldılması . HALO Trust’ –ın keçmiş döyüşçülərin mina təmizləməyə yönəlmiş reinteqrasiya proqramı. Case Study* (Geneva: GICHD, 2012), s. 5–6.

Bax Arne Strand,

“Yerli münasibətlərin transformasiyası: Əfqanıstanda mina fəaliyyəti vasitəsilə keçmiş döyüşçülərin reinteqrasiyası”,

Kristian Berg Harpviken və Rebecca Roberts (eds), *Sülh üçün əsasların hazırlanması .Sülh quruculuğu üçün mina fəaliyyəti* (Oslo: PRIO, 2004), s. 39–54.

²⁶⁹ Steven A. Zyck, *Sülh və reinteqrasiya: Əfqanıstanda sülh və reinteqrasiya üçün dörd səviyyəli proqramın I-ci Hissəsi* (Norfolk, VA: NATO Civil–Military Fusion Center, 2012), s. 4–7.

²⁷⁰ GICHD, qeyd 268 yuxarıda, s. 7–12.

²⁷¹ Ibid., s. 12, 15.

²⁷² Əhali ilə təkmilləşmiş münasibətdən əlavə, HALO Trust mina təmizləmə və DDR fəaliyyətlərinə xidmət edən maliyyə əldə edilməsi potensialının da olduğunu qəbul edir. Çox sayda donorların xərclərdə ixtisara getməsinə baxmayaraq ,ikili məqsəd daşıyan fəaliyyətlər maliyyə üçün əlavə dəyər qazandırır. Ibid.,sp. 7.

²⁷³ Ibid., s. 16.

²⁷⁴ Georg Frerks, Geert Gompelman və Stefan van Laar Bart Klem ilə, *Döyüşdən sonrakı Mübarizə. QHT-in DDR prosesində rolu.: Əfqanıstan nümunəsi* (The Hague: Cordaid, 2008), p. 21.

²⁷⁵ Blaney et al., qeyd 265 yuxarıda, s. 1.

²⁷⁶ GICHD, qeyd 268 yuxarıda ,s. 16; Frerks et al., qeyd 274 yuxarıda, s. 21.

²⁷⁷ Zyck, qeyd 269 yuxarıda, s. 8; Mark Checchia, *Sülh və reinteqrasiyanın təhlükəsizlik aspektləri . Əfqanıstanda Sülh və Reinteqrasiya dörd hissəli ardıcılığın 4-cü hissəsi* (Norfolk, VA: NATO Civil–Military Fusion Center, 2012),s. 3–4.

²⁷⁸ BM, qeyd 6 yuxarıda, F. IV.
